

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ DERGİSİ
Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences

YIL/CİLT: 2025/ 1 SAYI: 52

E-ISSN 1304-6373

AĞUSTOS/AUGUST - SAYI/ISSUE: 52 - e-ISSN: 1304-6373

Süleyman Demirel Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

JOURNAL OF SULEYMAN DEMİREL UNIVERSITY
INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SDU-SD

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi©

4 Aylık Hakemli Dergi • Triannual-Reviewed Academic Journal

Ağustos/August 2025 • Vol: 52 • e-ISSN: 1304-6373

İmtiyaz Sahibi • Owner

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Baş Editör • Editor-in-Chief

Şakir GÜLER

Editörler • Editors

Mustafa GÖKMENOĞLU • Ekin Deniz UYGUN • Muhammed UZUNYOL

Dil Editörleri • Language Editors

Ali Osman YALKIN

Ebuzer SARP

Yasemen KİRİŞ YATAĞAN

Türkçe Dil Editörü

Arapça Dil Editörü

İngilizce Dil Editörü

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Ebru TAYSI

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK

Prof. Dr. Doğan DEMİRCİ

Prof. Dr. Hidayet Gizem Ünlü ÖREN

Prof. Dr. Bilge Hürmüzlü KORTHOLT

Prof. Dr. Faruk TURHAN

Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Prof. Dr. Halil Altay GÖDE

Prof. Dr. Hasan GÜLLÜPİNAR

Prof. Dr. Hasan Tefik MARULCU

Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ

Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

Prof. Dr. M. Zihni TUNCA

Prof. Dr. M.Fahrettin ÖNDER

Prof. Dr. Kevser ÇELİK

Prof. Dr. Muhammet Sadık AKDEMİR

Prof. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

Prof. Dr. Ömer ŞEKERCİ

Prof. Dr. Ramazan ERDEM

Prof. Dr. Hüseyin Güçlü ÇİÇEK

Prof. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ

Prof. Dr. Murat ÇUHADAR

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Prof. Dr. Ümit ARKLAN

Doç. Dr. Osman Kürşat ACAR

Psikoloji Alan Editörü

İslam İktisadi ve Finansı Alan Editörü

Sanat Tarihi Alan Editörü

İktisat Alan Editörü

Arkeoloji Alan Editörü

Kamu Hukuku Alan Editörü

Ekonometri Alan Editörü

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü

Gazetecilik Alan Editörü

Temel İslam Bilimleri Alan Editörü

Tarih Alan Editörü

Coğrafya Alan Editörü

Felsefe ve Din Bilimleri Alan Editörü

İşletme Alan Editörü

Özel Hukuk Alan Editörü

Felsefe Alan Editörü

İslam Tarihi ve Sanatları Alan Editörü

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A. Editörü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Batı Dilleri ve Edebiyatı Alan Editörü

Sağlık Yönetimi Alan Editörü

Maliye Alan Editörü

Bankacılık ve Finans Alan Editörü

Turizm İşletmeciliği Alan Editörü

Sosyoloji Alan Editörü

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Alan Editörü

İnsan Kaynakları Yön. ve Liderlik Alan Editörü

Tasarım • Design

Şakir Güler

Dijital Baskı • Digital Print

Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir. SDÜ-SD, Business Source Corporate Plus (EBSCO), Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAire), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), ve Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD) tarafından taranmaktadır.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SDU-SD) kâr amacı gütmeyen bir devlet üniversitesi yayınıdır. Derginin temel amacı sosyal bilimler alanında yapılmış nitel veya nicel araştırma ya da derleme niteliğinde hazırlanmış özgün makaleleri yayımlayarak bilim literatürüne kazandırmaktır. Bu temel amacın yanında dergi; yayımladığı akademik çalışmaların ulusal ve uluslararası endekslerce taranmasını sağlayarak bilimin evrenselliğine katkıda bulunmak, sosyal bilimler alanı araştırmacılarına yayımladığı çalışmalar ile ilham kaynağı olmak, alanında yapılan bilimsel çabalara yayımcılık katkısında bulunarak bilimsel ilerlemeye fayda sağlamak amacındadır. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SDU-SD) sosyal ve beşerî bilimlerin; iletişim, ekonomi, politika ve toplum bilimleri başta olmak üzere sosyal bilimler alanıyla ilgili konulara odaklanmaktadır.

Süleyman Demirel University Journal of Social Sciences Institute (SDU-JS) is a peer-reviewed, open-access academic journal published by a non-profit public university. The journal is dedicated to advancing knowledge in the social sciences by publishing original research articles, both qualitative and quantitative, as well as comprehensive review studies. In addition to its primary mission, the journal strives to enhance the visibility and impact of scholarly work by ensuring its inclusion in national and international academic indexes. By fostering a platform for high-quality research, the journal aims to contribute to the global scientific community, inspire scholars in the field, and support the advancement of social sciences through rigorous academic publishing. The Süleyman Demirel University Journal of Social Sciences Institute (SDU-JS) focuses on topics within the social and human sciences, with a particular emphasis on communication, economics, political science, and sociology.

İletişim Adresi (CommunicationAddress)

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 32200
Doğu kampüsü ÇÜNÜR/ISPARTA
Tel: 0 246 211 32 02 Fax: 0 246 237 00 60
E-Posta: sbedergi@sdu.edu.tr

KURULLAR • BOARDS

Yayın Kurulu • Publication Board

Prof. Dr. Hasan Tevfik MARULCU
Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY
Prof. Dr. Enver BOZKURT
Prof. Dr. Salih Tunç
Prof. Dr. Süleyman DOST
Doç. Dr. İsmail Sadık YAVUZ
Doç. Dr. Selim Kanat
Assoc. Prof. Dr. Azman Bin İsmail
Assoc. Prof. Dr. Khodakaram Salimifard

Süleyman Demirel Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
UKM National University of Malaysia
PGU Persian Gulf University

Bilim Kurulu • Scientific Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK, İstanbul İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Sıdika OKTAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin YAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram AKÇA, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal SAMBUR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ KORTHOLT, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Canan ÇETİN, Beykoz Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş ACAR, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk TURHAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan SOYUPEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Attıla ACAR, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İlker Hüseyin Çarıkçı Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kâmil KAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKTEL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Çağatay ÖZDEMİR, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL, Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut KÜÇÜKKALAY, Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZKUL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ACAR, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat OKCU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Musa KOÇAR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZEL, Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe KUMRAL, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Meer Monjur Mahmood, Manarat International University
Prof. Dr. Ömer DEMİR, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan ELMACI, Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Osman YILDIZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem Ç. BOZKURT, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Sait TAŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Şeref KALAYCI, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit AKKA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, Bamberg University
Prof. Dr. Aygen OKSAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ERGÜN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek M. GÖKBİNAR, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Ayşe Şahin İPEK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret ÖZCAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Mehmet KIRIŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Gürcan PAPATYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR, Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman DOST, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Süreyya EROĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyda ŞATAF, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Gamze G. YAĞCILAR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vahdettin AYDIN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Sayı Hakemleri • Referees

Prof. Dr. Muammer Bayraktar – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İshak Özgel – Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Bulut – Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Emin Seyhan – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Kuşdemir – Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup Alan – Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Yahya Han Erbaş – Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel Demiraslan – Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Sergender Sezer – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Merve Saçlı – Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hikmet Gülçin Beken – Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Hadiye Ünsal – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selin Zengin Taşdemir – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Garip Aydın – Aksaray Üniversitesi

Araştırma Makaleleri

Dilek Atılğan

Çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisi: Bric ve Türkiye ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme

The impact of environmental technological innovation on global warming: An empirical study on Bric and Türkiye

1-14

Ömer Kemiksiz

Türkçe öğretim merkezlerinin idari yapılanması üzerine bir inceleme

A Study on the administrative Turkish language teaching center

15-30

Mustafa Şen

İsmet sıfatının kur'ân yorumlarına etkisi (yûsuf kıssası bağlamında)

The Effect of the adjective of ismet on quran comments (in the context of the story of yusuf)

31-45

Suna Kaya & Çiğdem Manap

6360 sayılı kanun sonrası mahalleye dönüşen köylerde kentleşme ve toplumsal değişme: Silivri Örneği

Urbanization and social change in villages that turned into neighborhoods after law number 6360: the Silivri instance

46-63

Ziya Gökalp & Yusuf Açıkel

İbn Hacer el-Heytemî'nin en-Ni'metü'l-Kübrâ adlı eserindeki mevlid okuma ve okutmanın faziletlerine dair rivâyetlerin değerlendirilmesi

Evaluation of the narrations about the virtues of reading and having mawlid recited in the work en-Ni'matü'l-Kübrâ by İbn Hacer el-Heytemî

64-82

Sayın Okuyucularımız,

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin (SDU-SD) 52. sayısında, sizleri alanlarında özgün katkılar sunan yazarlarımızın makaleleriyle buluşturuyoruz.

Yayınladığımız çalışmaların ulusal ve uluslararası endekslerce taranmasını sağlama ve bilimin evrenselliğine katkıda bulunma politikamız gereği, çeşitli uluslararası dizinlere başvurma kararı almış bulunmaktayız. Bu dizinlerden ilki, WOS bünyesinde yer alan ESCI; ikincisi ise SCOPUS'tur. TR DİZİN değerlendirme sürecimiz ise halen devam etmektedir.

Bildiğiniz üzere, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SDU-SD), kâr amacı gütmeyen bir devlet üniversitesi yayınıdır. Sosyal bilimler alanında yapılmış araştırma, kavramsal ya da derleme niteliğindeki özgün makalelerinizi yayınlanmak üzere dergimize gönderebilirsiniz. Özellikle iletişim, ekonomi, siyaset ve toplumbilim alanlarına odaklanan çalışmalarınızı bekliyoruz.

Bu sayımızda toplam beş makaleye yer verilmiştir. İlk makalede Dilek Atılğan Çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisi: Bric ve Türkiye ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme (s. 1-14) incelemiştir. İkinci çalışmada Ömer Kemiksiz, Türkçe öğretim merkezlerinin idari yapılanması üzerine bir incelemesine (s. 15-30) odaklanmaktadır. Takiben Mustafa Şen "İsmet sıfatının kur'ân yorumlarına etkisi (yûsuf kıssası bağlamında) (s. 31-45)" konusunu makalesinde ele almaktadır. Dördüncü makalede Suna Kaya & Çiğdem Manap "6360 sayılı kanun sonrası mahalleye dönüşen köylerde kentleşme ve toplumsal değişme: Silivri Örneği (s. 46-63)" kanunun köylerdeki getirdiği değişiklikleri ele almakta ve son makalede ise Ziya Gökalp ve Yusuf Açıkel "İbn Hacer el-Heytemî'nin en-Ni'metü'l-Kübrâ adlı eserindeki mevlid okuma ve okutmanın faziletlerine dair rivâyetlerin değerlendirilmesi (s. 64-82)" konusunu işlemektedir. Umarız siz değerli okuyuculara, araştırmacılara ve ilgililerine katkı sağlarlar.

Saygılarımızla,

SDU-SD Editör Kurulu.

Çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisi: Bric ve Türkiye ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme*

Dilek Atılğan¹

Özet

Küresel iklim değişikliğinin en belirgin özelliği olan küresel ısınma, günümüz dünyasının en ciddi çevresel sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Küresel ısınmanın temel nedenlerinden biri, karbondioksit (CO₂) emisyonlarındaki hızlı ve önemli artıştır. Güncel araştırmalar, teknolojik yeniliklerin CO₂ emisyonlarındaki değişikliklerin belirlenmesinde önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, teknolojik inovasyon, hem çevresel sorunların çözümünde hem de düşük karbon ekonomisine geçişte etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, 1992-2020 döneminde BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve Türkiye ülkelerinde çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ekonometrik yöntem olarak eşbütünleşme testi (Lagrange çarpanı (LM)) ve eşbütünleşme katsayı tahminci (Ortak İlişkili Etkiler- Common Correlated Effect (CCE)) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, CO₂ emisyonu, çevresel teknolojik inovasyon ve kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) değişkenleri kullanılmış olup, bu değişkenler arasında uzun vadeli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Panel geneli analiz sonuçları, çevresel teknolojik inovasyondaki %1'lik artışın CO₂ emisyonlarını yaklaşık %0.238 oranında azalttığını, gelirdeki %1'lik artışın ise CO₂ emisyonlarını yaklaşık %0.150 oranında artırdığını ortaya koymaktadır. Bulgular, çevresel teknolojik inovasyonun CO₂ emisyonlarının azaltılmasında kritik bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum küresel ısınma üzerinde olumlu etkilere yol açarak çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler çevresel teknolojik inovasyon, küresel ısınma, panel veri analizi

Tür Araştırma Makalesi

Received: 25.11.2024

Accepted: 25.02.2025

Published: 01.08.2025

* Bu çalışma 8-9 Kasım 2024 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen Türkiye Ekonomi Sempozyumu adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve sempozyum bildiri özeti kitabında basılmış bildirinin tamamlanmış halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye, dilekatilgan@ksu.edu.tr

 0000-0002-3776-558X

The impact of environmental technological innovation on global warming: An empirical study on Bric and Turkiye

Abstract

Global climate change, with global warming as its most prominent feature, stands out as one of the most serious environmental issues of today's world. One of the main causes of global warming is the rapid and significant increase in carbon dioxide (CO₂) emissions. Recent studies reveal that technological innovations play a crucial role in determining changes in CO₂ emissions. In this context, technological innovation is considered an effective tool both in addressing environmental issues and in the transition to a low-carbon economy. This study aims to examine the impact of environmental technological innovation on global warming in BRIC (Brazil, Russia, India, and China) and Turkey for the period 1992-2020. As econometric methods, the cointegration test (Lagrange Multiplier (LM)) and the cointegration coefficient estimator (Common Correlated Effects (CCE)) method were employed. The study utilizes CO₂ emissions, environmental technological innovation, and per capita gross domestic product (GDP) as variables, confirming a long-term cointegration relationship among them. The results of the panel data analysis reveal that a 1% increase in environmental technological innovation leads to an approximate 0.238% reduction in CO₂ emissions, while a 1% increase in income results in an approximate 0.150% rise in CO₂ emissions. The findings highlight the critical role of environmental technological innovation in reducing CO₂ emissions, leading to positive effects on global warming and promoting environmental sustainability.

Keywords environmental technological innovation, global warming, panel data analysis

Paper type Research paper

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

Küresel iklim değişikliğini tanımlayan en önemli çevresel sorunlardan biri, küresel ısınmadır. Bu sorunun temelinde ise sera gazları yer almaktadır. Sera gazları, atmosferde birikerek gezegenin sıcaklığının artmasına neden olmaktadır (Chen vd., 2023: 1). Özellikle küresel ısınma bağlamında, iklim değişikliği tartışmalarının merkezinde, sera gazı salınımlarının yaklaşık %81'ini oluşturan CO₂ emisyonları bulunmaktadır. CO₂ emisyonları, üretim süreçlerinde iş gücü, sermaye kaynakları ve diğer girdilerin enerji kaynaklarıyla etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Bu emisyonlar, atmosferde ısının tutulmasını artırarak ekosistemi ve insan yaşamını doğrudan tehdit eden sorunlar arasında yer almaktadır. Mevcut veriler, 2018 yılı itibarıyla CO₂ emisyonlarının son 130 yılda %45 oranında yükseldiğini ortaya koymaktadır (Bekun, 2019: 1024; Koçak, 2024: 480). Bu durum, çevre kirliliğinde kayda değer bir artışın gerçekleştiğine işaret etmektedir. Karbondioksit salınımlarının neden olduğu küresel ısınma, yalnızca çevresel dengeleri değil, aynı zamanda insan faaliyetlerini ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de olumsuz etkilemektedir.

Küresel çevre sorunlarının varlığının kabul edilip çözüm arayışlarının tartışıldığı ilk uluslararası toplantı, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı olmuştur. Bu toplantının ardından, 1983 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuş ve 1987 yılında yayımlanan Ortak Geleceğimiz başlıklı raporla sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez uluslararası gündeme taşınmıştır. Söz konusu raporda sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın çevre koruma ile birlikte yürütülmesi gereken bir model olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, yenilenebilir kaynakların kullanımına dayalı bir ekonomik büyümeyi öngörmekte ve çevrenin korunmasını esas alarak, doğal kaynakların gelecek nesillere kullanılabilir bir şekilde bırakılmasını hedeflemektedir (Gedik, 2020: 205). Sürdürülebilir kalkınma, çevresel sorunlara yol açmadan ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesini ön planda tutmakta ve bunun yalnızca teknolojik gelişme ve inovasyon ile mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Schumpeter (1934) ekonomik kalkınma teorisine göre, inovasyon ekonomik büyümenin temel itici gücüdür. Benzer şekilde Romer (1986) içsel ekonomik büyüme modeli, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin (ARGE), beşeri sermayenin ve teknik bilginin ekonomik kalkınmadaki önemini vurgulamış; bu faaliyetlerin teknolojik yenilikleri destekleyerek üretim artışı ve faktör verimliliği sağladığını ifade etmiştir. Ancak, teknolojik yeniliklerin çevresel kalite ve sera gazı emisyonları üzerindeki etkisi net olarak belirlenmemektedir. Bu noktada, yeniliklerin çevresel sürdürülebilirlik bağlamında ne ölçüde etkili olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir (Chen ve Lee, 2020: 1).

Günümüzde, çevreyi kirlüten ve yüksek CO₂ emisyonlarına neden olan enerji kaynaklarına dayalı ekonomik faaliyetlerden, çevresel sürdürülebilirliği önceleyen ve iklim değişikliği ile mücadele eden teknolojilere dayalı ekonomik modellerin benimsenmesi, dünya ekonomilerinin öncelikli hedefi haline gelmiştir. Bu geçiş, sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir bir kalkınma modelinin temelini oluşturmakta ve küresel ölçekte çevresel dengeyi koruma çabalarına katkı sağlamaktadır (Akyol ve Mete, 2021: 574).

Ekonomi literatüründe, inovasyonun ve teknolojik gelişmelerin çevresel kaliteyi iyileştirme yönünde olumlu etkiler yarattığı genel kabul görmektedir (Zhang vd., 2017; Du vd., 2019; Mongo vd., 2021 ve Adebayo vd., 2023). Bu durum, sıklıkla "teknolojik etki" olarak adlandırılmaktadır. Teknolojik inovasyon, çevresel sorunların çözümü ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından temel bir araç olarak değerlendirilmektedir (Zhang vd., 2017: 18). Teknolojik inovasyon, üretim süreçlerinde veya kullanılan teknolojilerde yapılan yenilikleri kapsamakla birlikte, yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasını, patentlerin ve teknolojik uygulamaların geliştirilmesini, bunların üretim süreçlerine entegrasyonunu ve mevcut üretim yöntemlerinin dönüştürülmesini ifade etmektedir (OECD, 2005: 10). Bu bağlamda, teknolojik inovasyonların hem ekonomik kalkınmayı destekleme hem de çevresel sürdürülebilirliği sağlama noktasında kritik bir role sahip olduğu düşünülmektedir.

Çalışma BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve Türkiye ülkelerinde çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. 1992 yılından 2020 yılına kadar elde edilen veriler kapsamında çevresel teknolojik inovasyonun ve GSYH'nin CO2 emisyonu üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. İlgili ekonomiler, bir dizi gelişmekte olan ekonomidir. Bu ülkeler, 1990'ların başından beri sürdürülebilir ekonomik kalkınma modelini sürdürmüştür. Tahmini olarak dünya nüfusunun %41,53'ünü oluşturmakta ve dünya kara yüzeyinin yaklaşık %26,66'sını kapsamaktadırlar. Teknolojik inovasyonda ülkeleri 2016'da %29, 2018'de ise %34 ile dünya çapında hakimiyet kurmuştur. Bu ekonomiler, dünya ekonomisine yaklaşık %23 katkıda bulunmakta ve yaklaşık 4 trilyon dolarlık döviz rezervine sahip bulunmaktadır (Ahmed 2017: 487), bu da küresel ekonominin daha büyük bir kısmını yönetebildiklerini düşündürmektedir. Bu ekonomilerin büyüme hızı yılda ortalama %6,5 civarındadır (World Bank, 2017). Ayrıca ekonomiler, iklim değişikliğiyle mücadele amacıyla kirliliği azaltma taahhütleriyle uyumlu çok sayıda emisyon hedefi belirlemişlerdir. Brezilya, 2030 yılına kadar emisyonları 2005 seviyelerine kıyasla %43 oranında azaltmayı taahhüt ederken, Hindistan ve Çin, 2005'ten 2020'ye kadar sırasıyla %20-25 ve %40-45 oranında azaltma hedefleri açıklamıştır. Rusya, 1990 yılı seviyelerine kıyasla emisyonlarını %10-25 aralığında azaltmayı taahhüt etmiştir. Benzer şekilde, Türkiye de 2030 yılına kadar emisyonlarını 2020 yılı seviyelerine kıyasla %35 oranında azaltacağını taahhüt etmiştir. Sonuç olarak, bu ekonomiler küresel karbon emisyonlarının %40'ından fazlasını oluşturmaktadır (He vd. 2020: 2). İfade edilen bilgiler çalışmada bu örneklem grubunun seçilmesini önemli hale getirmiştir. Ekonometrik yöntem olarak eşbütünleşme testi ve eşbütünleşme katsayı tahmin yönteminin kullanılması çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı, eğitim katsayısı homojenliği, panel birim kök testinden sonra eşbütünleşme ve eşbütünleşme katsayı tahmini gibi ileri panel ekonometrik teknikler kullanılmıştır. Bu bakımdan çalışma hem seçilen örneklem hem de kullanılan güncel ekonometrik testler ile literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu yönü ile literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde yapılandırılmıştır. İlk olarak 2. bölümde literatür incelemesini sunmuş daha sonra, 3. bölümde veri seti, metodoloji ve ampirik bulgular aktarılmış. Son olarak, ampirik bulgular yorumlanarak raporlanmış ve sonuç kısmında değerlendirmeler yapılarak gelecek çalışmalara değinilmiştir.

2. Literatür Özeti

Çevresel teknolojik inovasyon ve CO2 emisyonları son yıllarda literatürde tartışılan güncel konular arasındadır. Çevresel teknolojik inovasyonların CO2 emisyonlarını nasıl etkilediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İlk görüş, teknolojik inovasyonun CO2 emisyonunu azaltabileceğidir. Teknolojik inovasyon, kömür ve diğer fosil enerjilerin verimli kullanımını sağlayabildiğinden, yenilenebilir enerji kaynaklarının büyümesini hızlandırma ve toplam enerji tüketimindeki yenilenebilir enerji miktarını yükseltme potansiyeline sahiptir (Zhang vd., 2017; Du vd., 2019; Mongo vd., 2021 ve Adebayo vd., 2023). İkinci görüş, teknolojik inovasyonun CO2 emisyonlarını arttırdığını ileri sürmektedir. Bunun nedeni, teknolojik inovasyonun ekonomik kalkınmayı teşvik edebilmesi, bunun da kaçınılmaz olarak yüksek enerji tüketimine yol açması ve CO2 emisyonunda hızlı bir artışa neden olmasıdır (Mongo vd., 2021; Jamil vd., 2021; Chen vd., 2022). Ayrıca bazı çalışmalar, çevresel teknolojik inovasyonun CO2 emisyonunun verimliliği üzerine etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı yönündedir (Yii ve Geetha 2017; Kiani vd., 2023). Bu bağlamda çevresel teknolojik inovasyonun karbon verimliliği üzerindeki etkisi konusunda bir fikir birliğinin bulunmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, her bölgenin farklı bir ekonomik ve teknolojik temele ve çeşitli çevresel koşullara sahip olması olabilir. Bu kapsamda literatür özeti aşağıda aktarılmıştır.

Yii ve Geetha (2017) tarafından yapılan çalışmada, 1971-2013 yılları arasında Malezya'da teknolojik inovasyon ve CO2 emisyonları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger nedensellik testi ile otoregresif dağıtılmış gecikmeli bir model (ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular, kısa vadede teknolojik inovasyon ile CO2 emisyonları arasında negatif bir ilişki

olduğunu ortaya koyarken, uzun vadede ise bu ilişkinin geçerliliğini korumadığını vurgulamaktadır.

Zhang vd. (2017) 2000-2013 yılları arasında Çin'in 30 eyaletinin panel verilerine dayanarak, çevresel inovasyonun Çin'deki CO2 emisyonları üzerindeki etkisini tahmin etmek için genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanmışlardır. Ampirik sonuçlar, Çin'deki çoğu çevresel inovasyon önleminin CO2 emisyonlarını etkili bir şekilde azalttığını göstermektedir.

Li ve Wang (2017) çalışmalarında, 1996 - 2007 yılları arasında 95 ülkede teknolojik değişiminin CO2 emisyonları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sonuçlar, teknoloji değişiminin toplam CO2 emisyonlarını azalttığını ancak teknoloji değişiminin ölçek ve yoğunluk etkilerinin ayrı ayrı pozitif ve negatif değerler aldığı ifade edilmiştir.

Du vd. (2019) 1996-2012 dönemi için 71 ülkeden oluşan bir panel kullanılarak yaptıkları bir çalışmada, teknoloji inovasyonunun CO2 emisyonları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Panel eşik modelinin kullanıldığı çalışmada, çevresel yeniliklerin özellikle yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde CO2 emisyonlarının azaltılmasına önemli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kentleşme düzeyi, endüstriyel yapı, ticaret açıklığı ve enerji tüketim yapısının da CO2 emisyonlarını önemli ölçüde etkilediği vurgulanmıştır.

Wang vd. (2020) 1990-2017 dönemi için N-11 ülkelerinde CO2 emisyonları, beşeri sermaye, yenilenebilir enerji tüketimi, gelir ve teknolojik inovasyon ilişkisini araştırmışlardır. Bulgular, CO2 emisyonları ile finansal gelişme ve GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, teknolojik inovasyon ve yenilenebilir enerji tüketimi CO2 emisyonlarıyla ters ilişkilidir.

Jamil vd. (2021) 49 Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) ülkeleri ülkelerinde 1996-2014 dönemi kapsamında teknolojik inovasyon ve gini katsayısının CO2 emisyonları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. GMM yönteminin kullanıldığı çalışmada, yeni teknolojilerin CO2 emisyonunda artışa yol açtığı bulgusu elde edilmiştir.

Chaudhry vd. (2021) çalışmalarında, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin 1995-2018 yıllarına ait panel verilerini kullanarak teknolojik inovasyonun ve kurumsal performansın çevre kalitesi üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Ekonometrik analizlerde, dinamik ortak ilişkili etkiler (DCCE) yönteminden yararlanılmıştır. Çevre kalitesini ölçmek için farklı sera gazı emisyon göstergeleri ve yeni bir gösterge olan ekolojik ayak izi kullanılmıştır. Uzun vadeli tahmin, teknolojik inovasyon ve ekolojik ayak izi ile anlamlı ve negatif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermekte iken, düşük gelirli ve genel olarak Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde CO2 emisyonları ile pozitif bir ilişki gösterdiğini doğrulamaktadır. Ancak, teknolojik inovasyonlar yüksek gelirli Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde tüm çevresel göstergelerle pozitif bir ilişki göstermektedir. Uzun vadede, genel ve yüksek gelirli Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde kurumsal performansın çevresel göstergeler üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi gözlenmiştir.

Mongo vd. (2021) çalışmalarında, ARDL yöntemi kullanarak, 15 AB ülkesinde çevresel inovasyonun, yenilenebilir enerji tüketiminin, GSYH'nin ve ticari açıklığın CO2 emisyonları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuçlar, uzun vadede çevresel inovasyonun CO2 emisyonlarını azaltma eğiliminde ancak kısa vadede gözlemlenen etkinin tam tersi olduğunu göstermektedir.

Khan vd. (2021) çalışmalarında 19 AB ülkelerinde 1995-2019 dönemi için teknolojik inovasyon ve çevre vergilerinin karbon nötrlüğünü nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Kantil Regresyonu Yönteminin (MMQR) kullanıldığı çalışmada bulgular, teknolojik inovasyon CO2 emisyonlarını orta-yüksek yüzdelik değerlere düşürmekte ve karbon vergisi, karbon emisyonlarının en düşük yüzdelik dilimlerde azaltılmasına katkıda bulunduğu yönündedir.

Awosusi vd. (2022) BRICS ülkelerinde 1990-2017 dönemi için teknolojik inovasyon ve küreselleşmenin çevresel bozulma üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Panel kantil

regresyonu yöntemi kullanılarak yenilenemeyen enerji, ekonomik büyüme, ekonomilerdeki politik risk, küreselleşme, teknolojik inovasyon ve ekolojik ayak izi değişken olarak eklenmiştir. Bulgular, ekonomik büyümenin, yenilenemeyen enerji kullanımının, politik riskin ve teknolojik inovasyonun ekolojik ayak izini artırdığını ortaya koymuştur. Tersine, küreselleşme ekolojik ayak izini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Chen vd. (2022) çalışmalarında, BRICS ekonomileri için 1990-2019 yılları arasında teknolojik şokların CO2 emisyonu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. ARDL ve NARDL yönteminin kullanıldığı çalışmada ARDL modelinin sonuçları, teknolojik şokların uzun ve kısa vadede CO2 emisyonlarını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. NARDL modelinin bulguları ise, teknolojideki olumlu şokların uzun ve kısa vadede CO2 emisyonlarını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum teknolojik gelişmedeki artışın CO2 emisyonlarında artışı tetiklediği anlamına gelmektedir.

Kiani vd. (2023) seçilmiş SAARC ve ASEAN ülkelerinde 1991-2018 dönemi boyunca teknolojik inovasyonların çevresel bozulma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ekonometrik yöntem olarak, eşbütünleşme ve artırılmış ortalama grup (AMG) yöntemleri kullanılmıştır. Sonuçlar, teknolojik inovasyonun uzun vadede ekolojik ayak izi üzerinde olumsuz ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ancak hem Güney hem de Güneydoğu Asya ülkeleri için kısa vadede önemsiz olduğunu göstermektedir.

Khalid vd. (2023) çalışmalarında, teknolojik inovasyonun 1985-2018 dönemi için Çin'de çevresel bozulmayı azaltıp azaltmadığını incelemişlerdir. Çevresel bozulmanın ölçütü olarak ekolojik ayak izi, ekonomik büyüme, ticari açıklık ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır. Modelleri tahmin etmek için ARDL eşbütünleşme tekniği uygulanmıştır. Bulgular, kısa ve uzun vadede teknolojik inovasyonun ekolojik ayak izini azalttığı yönündedir. Bu durumun nedeni, daha fazla yeniliğin daha az kaynak tüketimine ve daha düşük ekolojik ayak izinin daha iyi teknolojiye yol açacağı vurgusudur.

Adebayo vd. (2023) 1990-2019 yılları arasında BRICS ülkelerinin teknolojik inovasyon, yenilenebilir enerji tüketimi, doğal kaynaklar ve CO2 emisyonları arasındaki ilişkisini incelemişlerdir. CS-ARDL tekniğinden türetilen uzun vadeli ampirik tahminler, teknolojik inovasyon, yenilenebilir enerji tüketimi ve doğal kaynakların, kısa ve uzun vadede CO2 emisyonlarını sınırlayarak çevresel sürdürülebilirliği artırdığını göstermiştir.

Chen vd. (2023) Bangladeş'te petrol tüketiminin, ekonomik büyümenin ve teknolojik inovasyonun CO2 emisyonları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1970-2020 döneminin baz alındığı çalışmada, ARDL sınır testi uygulanmıştır. Sonuçlar, yüksek petrol tüketiminin ve ekonomik büyümenin CO2 emisyonlarını artırarak çevresel bozulmayı teşvik ettiğini, teknolojik yeniliğin ise Bangladeş'in emisyon rakamlarını azaltarak çevresel refahı yeniden sağladığını ortaya koymaktadır.

Koçak (2024) çalışmasında, çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisini yeni sanayileşen ülkeler için incelemiştir. 1990-2018 döneminin kullanıldığı çalışmada ARDL ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. CO2 emisyonu, gelir, finansal gelişme endeksi ve toplam çevresel teknoloji değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. Ekonometrik yöntem bulguları, çevresel teknolojilerin küresel ısınmanın göstergesi olarak seçilen CO2 emisyonlarını azaltmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatür taraması incelendiğinde, çevresel teknolojik yeniliğin CO2 emisyonlarını hangi yönde etkilediğine dair çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Ancak ilgili örnekleme inceleyerek politika önerisi sunan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ekonometrik analizler için genellikle ARDL yöntemi kullanılan çalışmaların olduğu, güncel dinamik panel veri yöntemleri ile analizleri ortaya koyan çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışma hem seçilen örneklem hem de kullanılan güncel ekonometrik testler

ile literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu yönü ile literatüre katkı sağlaması beklemektedir.

3. Veri Seti, Metodoloji ve Ampirik Bulgular

3.1 Veri Seti

BRIC ve Türkiye ülkelerinde çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisini incelemeyi amaçlayan çalışmada 1992-2020 dönemi ele alınmıştır. Değişkenlerin analize dâhil edilmesi aşamasında Adebayo vd. (2023) ve Chen vd.'in (2023) çalışmalarından yararlanılmıştır. CO2 emisyonu (ton cinsinden) bağımlı değişken iken, çevresel teknoloji (%) ve GSYH (kişi başı) bağımsız değişken olarak analizlerde kullanılmıştır. Çevresel teknoloji OECD veri tabanından diğer değişkenler ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Çevresel teknoloji inovasyon verisinin ilgili ülkeler için 1992 yılından başlaması çalışmanın kısıtıdır. Modellenen değişkenlerin doğrusal fonksiyonu aşağıda sunulmuştur.

$$CO2_{it} = (CT_{it}, GLR_{it}) \quad (1)$$

Değişkenler arasındaki farkları azaltmak için logaritması alınan model aşağıda aktarılmıştır.

$$\ln CO2_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln CT_{it} + \beta_2 \ln GLR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

($i = \dots, 5$) ve ($t = 1992, \dots, 2020$)

Eşitlikte i ülke sayısını ($i = 1, 2, 3, \dots, 12$), t çalışmanın zaman çerçevesini ($t = 1, 2, 3, \dots, 23$) gösterir, $\ln$ doğal logaritmasını ifade etmektedir. β_1 , ve β_2 sırasıyla CT ve GLR'ye karşılık gelen katsayılarıdır. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	LnCO2	LnCT	LnGLR
Ortalama	0.5136	1.5451	3.5145
Medyan	0.4719	1.5457	3.5590
Maksimum	1.1358	1.7210	4.2025
Minimum	-0.1611	1.3129	2.4792
Standart Sapma	0.3648	0.0762	0.4757
Çarpıklık	0.1065	0.0028	-0.5314
Basıklık	1.9263	2.8153	2.1958
Jarque-Bera	7.2384	0.2061	10.733
Prob	0.0268	0.9020	0.0046
Gözlem	145	145	145

Değişkenler incelendiğinde, CO2 emisyonu ve GSYH'nin standart sapmalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Jarque-Bera istatistiğine göre çevresel teknolojik inovasyonun normal dağılım özelliği göstermediği görülmektedir.

3.2 Metodoloji

Küreselleşme ile artan karşılıklı ilişki nedeniyle ekonometrik analizlerde, değişkenler arasındaki kesitler arası bağımlılığın araştırılması önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda ön test niteliğinde olan panel veri analizlerinin ilk sırası, yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığının incelenmesidir. Literatürde kesit bağımlılığının araştırılması için zaman boyutunun kesit boyutundan büyük olduğu ($T > N$) ve kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda ($N > T$) kullanılan testler bulunmaktadır (Tiwari, vd., 2023: 106006). Ancak, bu çalışmada bu ayırım gözetilmeden bütün test sonuçları tutarlılık için raporlanmıştır. Bu bakımdan literatürde çok sayıda yatay kesit bağımlılığı testleri olmasına rağmen en yaygın olarak kullanılan Breusch ve Pagan (1980) LM testi, CDLM ve CD testi, Pesaran (2004) ile

Pesaran vd.'in (2008) geliştirdiği LM_{adj} testleri uygulanmıştır. Testlerin istatistiği aşağıda gösterilmiş ve testlerin boş hipotezi verilerdeki kesitsel bağımsızlığı açıklamakta iken alternatif hipotezler verilerdeki kesitsel bağımlılığı ifade etmektedir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2, \sim X^2 N(N-1)/2 \quad (3)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{p}_{ij}^2 + 1) \quad (4)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (5)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\left(\frac{2}{N(N-1)} \right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \tilde{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v2_{Tij}}} \sim N(0,1) \quad (6)$$

Elde edilen bulgulara kesit bağımlılığının varlığı ikinci nesil testlerle devam edileceğini göstermektedir (Ağır ve Türkmen, 2020: 846; Demir ve zkaya, 2024: 217). Yatay kesit bağımlılığı testinden sonra bir diğer ön test homojenlik testidir. Homojenlik testi, ülkelerden birinde meydana gelen bir değişimin diğer ülkeleri aynı düzeyde etkileyip etkilemediğini araştırmaktadır. Bu bakımdan Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testi, panel veri analizinde eğim katsayılarının homojen olup olmadığını test etmek için kullanılan bir istatistiksel yöntemdir. Bu test, panel veri analizlerinde modellerin heterojen veya homojen yapıda olup olmadığını belirlemede önemlidir. Delta testi, Delta ve Dadj olmak üzere iki istatistik sunmaktadır. Bu istatistikler, eğimlerin tüm birimler için aynı olduğu (homojen olduğu) yönündeki boş hipotezini test etmektedir. Boş hipotez reddedildiğinde, eğim katsayılarının kesit birimleri arasında farklılık gösterdiği (heterojen olduğu) sonucuna ulaşılmaktadır. Delta testi, özellikle panel veri modellerinde homojenlik varsayımının geçerli olup olmadığını anlamak ve model seçiminde doğru kararı verebilmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Testte ait istatistik aşağıda aktarılmıştır (Pesaran ve Yamagata, 2008).

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \xi - E(\tilde{Z}_{iT})}{\sqrt{Var(\tilde{Z}_{iT})}} \right) \quad (7)$$

n testler belirlendikten sonra ikinci sırada, değişkenlerin birim kök süreçleri Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından geliştirilen Fourier LM birim kök testi araştırılmıştır. Fourier LM birim kök testi, serilerdeki olası kırılmaları Fourier fonksiyonları ile esnek bir şekilde modelleyerek, birim kök testlerinin gücünü artırmaktadır. Bu yaklaşım, doğrusal olmayan trendleri hesaba kattığı için, geleneksel birim kök testlerine göre daha gerçekçi ve güvenilir sonuçlar vermektedir. Fourier serilerinin kullanılması, testin yalnızca belirli bir sayıda kırılmaya değil, aynı zamanda bilinmeyen sayıda ve tarihlerde ortaya çıkabilen karmaşık kırılmalara da duyarlılığını artırmaktadır. Bu sayede, özellikle yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu ve doğrusal olmayan eğilimlerin görüldüğü panel veri setlerinde daha sağlam sonuçlar elde edilebilmektedir. Ayrıca Fourier LM birim kök testi yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik durumlarını dikkate alan bir testtir. Teste ait istatistik aşağıda aktarılmış ve boş hipotez birim kök vardır üzerine kuruludur.

$$z_{LM}(k) = \frac{\sqrt{N} (Pt(K) - \xi(k))}{\zeta(k)} \sim N(0,1) \quad (8)$$

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması ekonometrik analizler için üçüncü sırayı oluşturmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisi Westerlund ve Edgerton (2007), LM bootstrap eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen panel LM bootstrap eşbütünleşme testi, geleneksel eşbütünleşme testlerine alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Bu test, LM test istatistiğini kullanarak eşbütünleşme ilişkilerinin varlığını test ederken, bootstrap yöntemini kullanarak kritik değerleri hesaplamaktadır (Westerlund ve Edgerton, 2007: 186). Bu sayede, hem kesitsel bağımlılık hem de heterojenlik dikkate alınarak daha doğru ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi sağlanmaktadır. Teste ait istatistik aşağıda aktarılmış ve testin boş hipotezi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \bar{\omega}^{-2} s_{it}^2 \quad (9)$$

Eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra değişkenler arasında uzun dönem katsayılarının hesaplanmasında, Pesaran (2004), dinamik panel veri modelleri için geliştirdiği CCE yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, panel verilerdeki heterojenliği ve kesitsel bağımlılığı dikkate alarak daha doğru ve güvenilir tahminler elde etmeyi amaçlamaktadır. CCE yöntemi, kesitsel bağımlılığı modellemek için, her bir kesitin zamanla değişen ortak etkiler oluşturmaya olanak tanımaktadır. Bu ortak etkiler, tüm kesitler için paylaşılan yapısal şoklar veya makroekonomik değişkenler olabilir. Model, bu ortak etkileri doğrudan hesaba katarak, her bir kesitin eşzamanlı olarak etkilenmesini sağlar. Bu sayede, geleneksel sabit ve rastgele etkiler modellerinde gözlemlenemeyen kesitsel bağımlılıklar düzeltilmiş olmaktadır. Test istatistiği aşağıda sunulmakta ve testin boş hipotezi “*katsayılar istatistiksel olarak anlamsız*” şeklindedir.

$$\hat{b}_{CCEMG} = (1/N) \sum_{i=1}^N \hat{b}_i \quad (10)$$

$$\hat{b}_{CCEMG} = \left(\sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w X_i \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w y_i \quad (11)$$

3.3 Ampirik Bulgular

Yukarıda metodolojisi verilen ekonomik yöntemlerin ampirik bulguları sırasıyla aşağıda aktarılmıştır. Bu bakımdan ilk olarak yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının homojenliği test sonuçları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Katsayısı Homojenliği Bulguları

	Testler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Model	LM	53.482	0.000***
	CD _{lm}	9.723	0.000***
	CD	-2.049	0.020**
	LM _{adj}	46.123	0.000***
	Δ	15.017	0.000***
	Δ _{adj}	16.131	0.000***
Not: ***p<0.01 ve **p<0.05.			

Bulgulara göre, yatay kesit bağımlılığı olmadığı yönündeki boş hipotezi %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle çalışmada kullanılan modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Aynı zamanda eğim katsayılarının homojenliği test bulgularına göre Delta testi ve Düzeltilmiş Delta testinin olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre eğim homojenliği boş hipotezini reddedilerek, katsayıların heterojen olduğu kabul edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin tespit

edilmesinden sonra buna uygun birim kök test uygulanmaktadır. Bu bakımdan Tablo 3'te bu durumu dikkate alan Fourier LM birim kök testi uygulanmış ve bulgular aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Katsayısı Homojenliği Bulguları

LnCO2			
Ülkeler	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2	Fourier tau LM ₃ k=3
Brezilya	-3.581	-1.526	-3.043
Rusya	2.231	0.319	1.016
Hindistan	-2.986	-2.619	-3.315
Çin	-2.539	-0.084	1.888
Türkiye	0.076	-0.237	0.639
Bulgular			
Z _{lm} (İst. Değeri)	5.791	4.274	5.146
Olasılık Değeri	1.000	1.000	0.968
LnCT			
Brezilya	-2.538	-1.580	-1.488
Rusya	-1.773	-2.096	-3.128
Hindistan	-1.013	-0.809	-0.806
Çin	-1.460	-1.636	0.170
Türkiye	-2.350	-1.708	-1.545
Bulgular			
Z _{lm} (İst. Değeri)	4.092	2.003	2.430
Olasılık Değeri	1.000	0.977	0.960
LnGLR			
Brezilya	-3.934	-0.977	-2.384
Rusya	-1.331	-0.335	1.333
Hindistan	-1.100	-0.884	-0.082
Çin	-1.079	-0.949	-2.369
Türkiye	-0.111	-1.229	-0.734
Bulgular			
Z _{lm} (İst. Değeri)	5.240	4.314	4.176
Olasılık Değeri	1.000	1.000	1.000

Değişkenlerin (LnCO2, LnCT ve LnGLR) olasılık değerlerine göre boş hipotezin reddedilememesi birim kök sürecinin olduğunu göstermektedir. Birim kök sürecinin varlığı eşbütünleşme testin yapılmasına olanak sağlamakta ve eşbütünleşme ilişkisine ait test bulguları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Eşbütünleşme Test Bulguları

LM İstatistiği	Asimptotik p-değeri	Bootstrap p-değeri
4.924	0.000	0.202
1000 tekrarlı dağılım ve gecikme ile öncül 1 olarak alınarak sabitli ve trendli model kullanılmıştır.		

LM eşbütünleşme testi bootstrap p-değeri bulgularına göre eşbütünleşme ilişkisi geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, LnCO2, LnCT ve LnGLR serileri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Bu doğrultuda eşbütünleşme katsayı tahmin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Eşbütünleşme Katsayı Tahmin Bulguları

CCE	β_1			β_2		
	Katsayı	Std. Hata	P-değeri	Katsayı	Std. Hata	P-değeri
	-0.238***	0.089	0.008	0.150**	0.062	0.016
Brezilya	-0.424	0.376	0.260	0.276***	0.069	0.000
Rusya	-0.135	0.111	0.277	0.256***	0.029	0.000
Hindistan	-0.151*	0.089	0.090	0.210**	0.091	0.021
Çin	-0.471***	0.176	0.008	0.048	0.085	0.568
Türkiye	-0.008	0.068	0.902	-0.040	0.055	0.471

Not: *p<0.10, **p<0.05, ***p<0.01. “ β_1 ” Çevresel teknolojik inovasyon katsayısı, “ β_2 ” GSYH katsayısını belirtmektedir.

Panel geneli için bulgular incelendiğinde, çevresel teknolojik inovasyon ve GSYH değişkenlerinin CO2 emisyonları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Ülke bazlı incelemelerde ise sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. β_1 katsayısına ait ülke bazlı bulgular incelendiğinde, çevresel teknolojik inovasyonun CO2 emisyonu üzerindeki etkisi Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye ülkelerini olumlu yönde etkilemekte ve katsayılar sırasıyla; %-0,424; %-0,135; %-0,151, %-0,471 ve %-0.008 oranındadır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular literatürdeki bazı çalışmalar Zhang vd., (2017), Du vd., (2019), Mongo vd., (2021), Adebayo vd., (2023), Chen vd., (2023) ve Koçak, (2024) ile uyumludur. Bulgulara göre, Brezilya biyoyakıt ve hidroelektrik yatırımlarıyla, Rusya enerji verimliliği politikalarıyla, Hindistan yenilenebilir enerji projeleriyle, Çin yeşil teknoloji ve elektrikli araç yatırımlarıyla, Türkiye ise sanayide çevre dostu dönüşüm ve yenilenebilir enerji projeleriyle emisyon azaltımına katkı sağladığı söylenebilir. β_2 katsayısına ait ülke bazlı bulgular incelendiğinde, GSYH'nin CO2 emisyonu üzerindeki etkisi Brezilya, Rusya ve Hindistan ülkelerini olumlu yönde etkilemekte ve katsayılar sırasıyla; %0,276; %0,256 ve %0,210 oranındadır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular literatürdeki bazı çalışmalar Mongo vd., (2021), Khalid vd. (2023) Chen vd., (2023) ve Koçak, (2024) ile uyumludur.

4. Sonuç

Çevresel teknolojik inovasyonlar küresel ısınmanın azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu inovasyonlar çevreye daha az zarar veren üretim tekniklerinin geliştirilmesini, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmayı ve kaynakların verimliliğini hedeflemektedir. İnovasyonun bu şekilde söz konusu etkisi CO2 emisyonlarını düşürerek sera gazı etkisini azaltmaya yardımcı olmaktadır.

Çalışma BRIC ve Türkiye ülkelerinde çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerine etkisini 1992-2020 dönemi için incelemiştir. Analiz yöntemi olarak eşbütünleşme testi ve eşbütünleşme katsayı tahminci yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi doğrulanmıştır. Eşbütünleşme katsayı tahminci yöntemi panel geneli bulguları, çevresel teknolojik inovasyonun CO2 emisyonlarını azaltarak küresel ısınmayı olumlu yönde etkileyeceğini göstermekte iken gelirin CO2 emisyonları üzerinde arttırıcı etkisi tespit edilmiştir. Ampirik sonuçlar mevcut literatürdeki bazı çalışmaları doğrulamaktadır. Mevcut literatürde ileri sürüldüğü gibi, çevresel teknolojik inovasyon, küresel ısınmayla mücadelede güçlü bir araçtır. Yenilenebilir enerjiye geçişin hızlandırılması, enerji verimliliği sağlayan teknolojilerin benimsenmesi ve CO2 emisyonlarını azaltıcı yeniliklerin uygulanması, küresel sıcaklık artışının sınırlandırılmasına yönelik somut adımlardır. Bu teknolojiler, çevresel sürdürülebilirliği artırırken ekonomik büyümeyi de destekleyerek çok yönlü bir çözüm sunmaktadır.

Çevresel teknolojik inovasyon, küresel ısınmayla mücadelede önemli bir çözüm aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yenilikler, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltarak, CO2 emisyonlarını düşüren ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik eden teknolojileri içermektedir.

Bu bağlamda, çevresel teknolojik inovasyon, hem küresel ısınmanın ana kaynağı olan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, Güneş, rüzgar, hidroelektrik ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, karbon emisyonlarını azaltmada kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle yeni teknolojilerden olan, akıllı şebeke sistemleri ve enerji depolama çözümleri, enerji kayıplarını azaltmakta ve çevresel etkileri en aza indirmektedir. Bunun yanında karbon yakalama ve depolama teknolojileri, sanayi ve enerji üretiminden kaynaklanan CO₂ emisyonlarını doğrudan azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca atık yönetimi ve geri dönüşüm teknolojileri, üretim süreçlerinde kullanılan kaynakların yeniden değerlendirilmesini sağlayarak çevresel etkileri azaltmaktadır. Bu yenilikler, karbon ayak izini düşürmekte ve küresel ısınmayı sınırlamada önemli bir katkı sunmaktadır.

Gelecekteki çalışmalar için çevre kalitesi göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılabilir. Kontrol değişkeni olarak petrol tüketimi de modele eklenebilir. Ayrıca örneklem seçimi genişletilerek literatürün gelişmesine katkı sunulabilir.

Kaynakça

- Adebayo, T. S., Ullah, S., Kartal, M. T., Ali, K., Pata, U. K., & Ağa, M. (2023). Endorsing sustainable development in BRICS: The role of technological innovation, renewable energy consumption, and natural resources in limiting carbon emission. *Science of the Total Environment*, 859, 160181. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.160181>
- Ağır, H., & Türkmen, S. (2020). Ekonomik büyümeye etkisi bakımından doğal kaynaklar: Dinamik panel veri analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 840-852.
- Ahmed, K. (2017). Revisiting the role of financial development for energy–growth–trade nexus in BRICS economies. *Energy*, 128, 487-495. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2017.03.066>
- Akyol, M., & Mete, E. (2021). Çevresel teknolojik inovasyonların CO₂ emisyonu üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri örneği. *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(2), 569-590. <https://doi.org/10.26650/ISTJECON2021-935480>
- Awosusi, A. A., Adebayo, T. S., Kirikkaleli, D., & Altuntaş, M. (2022). Role of technological innovation and globalization in BRICS economies: Policy towards environmental sustainability. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 29(7), 593-610. <https://doi.org/10.1080/13504509.2022.2059032>
- Bekun, F. V., Alola, A. A., & Sarkodie, S. A. (2019). Toward a sustainable environment: Nexus between CO₂ emissions, resource rent, renewable and nonrenewable energy in 16 EU countries. *Science of the total Environment*, 657, 1023-1029. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.12.104>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Chaudhry, I. S., Ali, S., Bhatti, S. H., Anser, M. K., Khan, A. I., & Nazar, R. (2021). Dynamic common correlated effects of technological innovations and institutional performance on environmental quality: Evidence from East Asia and Pacific countries. *Environmental Science ve Policy*, 124, 313-323. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2021.06.004>
- Chen, J., Yang, F., Liu, Y., & Usman, A. (2022). The asymmetric effect of technology shocks on CO₂ emissions: A panel analysis of BRICS economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(12) 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-16456-4>

- Chen, X., Rahaman, M. A., Murshed, M., Mahmood, H., & Hossain, M. A. (2023). Causality analysis of the impacts of petroleum use, economic growth, and technological innovation on carbon emissions in Bangladesh. *Energy*, 267, 126565. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2023.126565>
- Chen, Y., & Lee, C.C. (2020). Does technological innovation reduce CO₂ emissions? Cross-country evidence. *Journal of Cleaner Production*, 263, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121550>
- Demir, O., & Özkaya, Y. (2024). Yüksek gelirli ülkelerde yaşlanmanın büyümeye ve durağan duruma etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 206-226.
- Du, K., Li, P., & Yan, Z. (2019). Do green technology innovations contribute to carbon dioxide emission reduction? Empirical evidence from patent data. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 297-303. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.020>
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 3(3), 196-215.
- He, F., Chang, K.C., Li, M., Li, X., & Li F. (2020). Bootstrap ARDL test on the relationship among trade, FDI and CO₂ emissions: Based on the experience of BRICS countries. *Sustainability*, 12(3), 1060–1076. <https://doi.org/10.3390/su12031060>
- Jamil, B., Yaping, S., Ud, Din., N., Nazneen, S., & Mushtaq, A. (2021). Do governance indicators interact with technological innovation and income inequality in mitigating CO₂ emissions in Belt and Road Initiative countries? *Environmental Science and Pollution Research*, 28(37), 51278-51296. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-14002-0>
- Khalid, T., Wen, J., Khalid, M., Khalid, S., Zakaria, M., & Mahmood, H. (2023). Does technological innovation reduce environmental degradation? Evidence from China. *Engineering Economics*, 34(3), 323-334. <https://doi.org/10.5755/j01.ee.34.3.34512>
- Khan, S. A. R., Ponce, P., & Yu, Z. (2021). Technological innovation and environmental taxes toward a carbon-free economy: An empirical study in the context of COP-21. *Journal of environmental management*, 298, 113418. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113418>
- Kiani, T. A., Sabir, S., Qayyum, U., & Anjum, S. (2023). Estimating the effect of technological innovations on environmental degradation: Empirical evidence from selected ASEAN and SAARC countries. *Environment, Development and Sustainability*, 25(7), 6529-6550. <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02890-6>
- Koçak, E. (2024). Çevresel teknolojik inovasyonun küresel ısınma üzerindeki etkisine ilişkin bir inceleme: Türkiye'den kanıtlar. *Fiscaeconomia*, 8(2), 478-494. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1405227>
- Li, M., & Wang, Q. (2017). Will technology advances alleviate climate change? Dual effects of technology change on aggregate carbon dioxide emissions. *Energy for Sustainable Development*, 41, 61-68. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2017.08.003>
- Mongo, M., Belaïd, F., & Ramdani, B. (2021). The effects of environmental innovations on CO₂ emissions: Empirical evidence from Europe. *Environmental Science & Policy*, 118, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.12.012>
- Nazlıoğlu, S., & Karul, C. (2017). Panel LM Unit Root Test With Gradual Structural Shifts, *In Proceedings of the 40th International Panel Data Conference*, Thessaloniki-Greece.

- OECD (2005). Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data (3rd ed., pp. 1 – 164). OECD Publishing.
- OECD (2024). Datasets. <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-DE.html>. Erişim tarihi: 12.08.2024
- Pesaran M. H. (2004) General diagnostic tests for cross section dependence in panels (Working Paper No. 1229). University of Cambridge, Faculty of Economics.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Romer, P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002- 1037. <https://doi.org/10.1086/261420>
- Schumpeter, J.A. (1934). The Theory of Economic Development: An Inquiry in to Profits. Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Harward University Press.
- Tiwari, S., Sharif, A., Nuta, F., Nuta, A. C., Cutcu, I., & Eren, M. V. (2023). Sustainable pathways for attaining net-zero emissions in European emerging countries: The nexus between renewable energy sources and ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(48), 105999-106014. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-27036-1>
- Wang, R., Mirza, N., Vasbieva, D. G., Abbas, Q., & Xiong, D. (2020). The nexus of carbon emissions, financial development, renewable energy consumption, and technological innovation: Priorities in light of COP 21 agreements. *Journal of Environmental Management*, 271, 111027.
- World Bank. (2025). World development indicators, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>. Erişim tarihi: 12.08.2024
- Westerlund, J., & Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics Letters*, 97, 185–190. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.05.013>
- Yii, K. J., & Geetha, C. (2017). The nexus between technological innovation and CO₂ emissions in Malaysia: Evidence from Granger causality test. *Energy Procedia*, 105, 3118-3124. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.03.769>
- Zhang, Y. J., Peng, Y. L., Ma, C. Q., & Shen, B. (2017). Can environmental innovation facilitate carbon emissions reduction? Evidence from China. *Energy Policy*, 100, 18-28. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.10.037>

Türkçe öğretim merkezlerinin idari yapılanması üzerine bir inceleme

Ömer Kemiksiz¹

Özet

Bu araştırmanın amacı uluslararası öğrencilere Türkçe öğretmek amacıyla faaliyet yürüten Türkçe öğretim merkezlerini idari yapılanma boyutuyla incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilen çalışmanın veri setini, 109'u devlet, 34'ü vakıf üniversiteleri bünyesinde faaliyet gösteren toplam 143 Türkçe öğretim merkeziyle ilgili bilgiler oluşturmaktadır. İlgili kurumların web sayfaları ve yönetmelikleri aracılığıyla ulaşılan verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Türkçe öğretim merkezlerinin kurumsal adlandırmalarında on altı farklı örneğe rastlanmıştır, en fazla "Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi" adlandırmasının kullanıldığı belirlenmiştir. Yönetim kurullarının çoğunda müdür yardımcılara yer verildiği, kurullara üye seçiminde merkezin faaliyet alanlarında çalışma yürüten öğretim elemanlarının sıklıkla tercih edildiği tespit edilmiştir. Merkezlerde görev yapan müdürlerin cinsiyete göre dağılımında erkekler, ünvana göre dağılımında ise "Doç. Dr." ve "Prof. Dr." ünvanına sahip akademisyenler öne çıkmıştır. Merkez müdürlerinin kadrolarının bulunduğu bölümlere/birimlere göre dağılımına bakıldığında "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümleri ilk sırada yer alırken bunu "Rektörlük" birimi ve "Türkçe Eğitimi" bölümleri takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler türkçe öğretimi, yabancılara türkçe öğretimi, türkçe öğretim merkezleri, idari yapılanma

Tür Araştırma Makalesi

Received: 26.11.2024
Accepted: 17.06.2025
Published: 01.08.2025

¹ Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye, ömerkemiksiz@gmail.com 0000-0001-8628-6203

A Study on the administrative Turkish language teaching center

Abstract

The aim of this study is to examine the administrative structure of Turkish language teaching centers that operate to teach Turkish to international students. The data set of the study, which was conducted through document review, one of the qualitative research methods, consists of information about a total of 143 Turkish language teaching centers, 109 of which are state universities and 34 of which are foundation universities. Descriptive analysis technique was used to analyze the data obtained through the web pages and regulations of the relevant institutions. According to the research findings, sixteen different examples were found in the institutional names of Turkish language teaching centers, and it was determined that the name "Turkish Language Teaching Application and Research Center" was used the most. It was determined that assistant managers were included in most of the management boards, and that faculty members working in the center's fields of activity were frequently preferred in the selection of members to the boards. In the distribution of directors working in the centers by gender, men stood out, and in the distribution by title, academics with the titles of "Assoc. Prof. Dr." and "Prof. Dr." stood out. When we look at the distribution of center directors according to the departments/units where their staff are located, "Turkish Language and Literature" departments ranked first, followed by "Rectorate" unit and "Turkish Education" departments.

Keywords turkish language teaching, teaching turkish to foreigners, turkish language teaching centers, Administrative Structure

Paper type Research paper

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

Bilgi ve teknolojinin hızla yayıldığı çağımızda dünya küreselleşmiş, toplumlar kendi kendilerine yeterlikten uzaklaşmış, milletlerin birbirlerine bağlı hâle gelmeleri neticesinde karşılıklı ilişkiler kaçınılmaz olmuştur (Suna ve Durmuşçelebi, 2013: 9). İletişim çağı şeklinde nitelendirilen günümüzde gelişen teknoloji sayesinde mesafeler kısalmış, böylece kişilere ana dilleri yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu gelişmeler yabancı dil öğrenimine olan ilginin artmasına neden olmuş, uluslararası ilişkilerin başladığı dönemlerden bu yana bir gereksinim olarak kendini hissettiren yabancı dil öğretimi içinde bulunduğumuz yüzyılda daha da önemli hâle gelmiştir (Soyupek, 2007: 1571). Bu da insanoğlunun birbirinden farklı gerekçelerle de olsa yabancı bir dil öğrenme isteğinin yolunu açmıştır.

Bireylerin kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal birtakım sebeplerle ilk çağlardan bu yana farklı dilleri öğrenmeye ve kendi dillerini de diğer insanlara öğretmeye ihtiyaç duyduğuna vurgu yapan Bakır'a (2014) göre yeni bir dil öğrenmek isteyen insanın öncelikli hedefi ikinci bir dilin aracılığıyla diğer bireylerle iletişime geçmek ve o dili kullananların sahip olduğu maddi ve manevi unsurlarla tanışmaktır. Kişi bunu yaparak hem kendi iç dünyasını hedef dildeki insanlara aktarmış hem de farklı dünyalara açılmış olacaktır. İnsan topluluklarının birbirleriyle olan ilişkilerinin sosyalliklerinden veya ticaret ilişkilerinden kaynaklanabileceği gibi birbirleri üzerinde egemenlik kurma çabalarından da kaynaklı olduğunu belirten Aykaç (2015), toplumların zaman içerisinde daha çok ilişki kurmaya ve daha iç içe yaşamaya başlamasıyla birbirlerinin dillerini öğrenmelerinin zaruret hâline geldiğine dikkat çekmektedir. Göçer'e (2018) göre günümüzde uluslararası ilişkilerin artması sonucunda milletlerin kendi dilleriyle iletişim kurmada yaşadığı yetersizlikler, toplumların birbirlerinin dillerini öğrenme mecburiyetini doğurmuştur. Bununla birlikte bir dilin geçmişi, zenginliği, o dili konuşan insan sayısı, dünya üzerindeki geçerliliği, dilin ait olduğu ülkenin coğrafi konumu, politik, kültürel, ekonomik gücü, tarihteki yeri ve uluslararası ilişkilerde ne denli söz sahibi olduğu gibi etkenler de bir dilin yabancı/ikinci dil olarak öğrenilmesiyle doğrudan ilgilidir (Kesik ve Cığerci, 2020: 1). Görüldüğü gibi yeryüzündeki herhangi bir dilin başka toplumlar veya bireyler tarafından öğrenilmek istenmesinde birbirinden farklı gerekçeler mevcuttur.

Yaşayan dünya dilleri içerisinde tarihi en eski olan dillerden biri olarak Sibirya'dan Irak'a, Moğolistan'dan Sırbistan'a dek geniş bir coğrafyada konuşma ve yazı dili şeklinde varlığını sürdüren, çeşitli kolları ve lehçeleriyle yeryüzündeki nüfusun yaklaşık %3'ünün konuştuğu, bugün itibarıyla 12 milyon m2'lik oldukça geniş bir sahada yaklaşık 250 milyon insan tarafından kullanılan, içinde bulunduğumuz yüzyılın en yaygın dilleri arasında yer alan (Bakır, 2014: 436) Türkçe; sınırların değiştiği, önceliklerin tekrar gözden geçirildiği günümüz dünya düzeninde, yabancı bir dil olarak öğrenilme nedenleri ne olursa olsun öğrenmek isteyenlerin sayısının günümüzde hızla arttığı dillerden biridir (Mete, 2015: 28). İşcan'a (2018) göre Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunun ve gücünün giderek artmasından dolayı başta Türkiye'yi olmak üzere Türkleri, bunun sonucu olarak Türk kültürünü yakından tanımak ve Türklerle daha etkili iletişim kurabilmek için Türkçe öğrenmek isteyenlerin sayısında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında hızlı bir artış görülmektedir. Göçer (2018), Türkçenin günümüzde öğrenilmek istenen diller arasına girmesinde Türkiye'nin ticaret ve sanayi gibi alanlarda öne çıkmasının payı olduğuna vurgu yaparken Demirel'e (2015) göre Türkiye'nin son dönemde uluslararası ilişkilerde oynadığı aktif rol, farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Anadolu'nun turizm faaliyetlerinde öne çıkması, Türk dizilerinin yurt dışındaki televizyon programlarında izlenir olması ve Türkiye'nin ülke dışından gelen göçlere kapılarını açık tutması gibi etkenler Türkçenin iletişim dili olarak öğrenilmesini ve kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Çok çeşitli nedenlerle öğrenilme ihtiyacı hissedilen Türkçenin etki gücünün yüksek olduğu alanlardan bir diğeri de eğitim öğretim çalışmalarıdır.

Günümüzde küreselleşme pek çok alanda olduğu gibi yükseköğretim sistemi içerisinde de etkilerini göstermektedir. Yükseköğretim kurumlarında küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin en bariz biçimde görüldüğü alanlardan biri de uluslararası öğrenci

meselesidir (Tekin, 2022: 151). Byun ve Kim'e (2011) göre yükseköğretim kurumlarınca uluslararasılaşma yolunda atılan adımlar ve izlenen politikalar, uluslararası öğrenci hareketliliğinin küresel çapta çok hızlı bir artış göstermesinin en önemli nedenidir. Bundan dolayı Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin önemli bir boyutunu Türkiye'de yükseköğretimde 2010 yılından sonra hızlanan, eğitim öğretim hayatlarını kendi ülkelerinin dışında başka ülkelerde devam ettiren ve uluslararası nitelik kazanan öğrencilerin ortaya çıkardığı hareketlilik oluşturmaktadır (Mete ve Özgenel, 2021: 741). Türk eğitim sisteminin dost ve akraba toplulukların yaşadıkları ülkelerde öncelikli olmak üzere Türkiye'nin tarihî ve ekonomik ilişkilerinin bulunduğu ülkelerde de etkisini hissettirmeyi başardığına dikkat çeken Dilek'e (2016) göre yükseköğretim sistemi ulusaldan uluslararası boyuta doğru bir açılım göstermektedir. Yükseköğretim Kurulu verilere göre 2014-2015 akademik yılında yurt içi üniversitelerde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenci sayısı 72178 iken bu sayı 2015-2016 akademik yılında 87903; 2016-2017 akademik yılında 108076; 2017-2018 akademik yılında 125138 ve 2018-2019 akademik yılında 154505 olarak gerçekleşmiştir. Bu beş yıllık süre zarfında ortaya çıkan artış sonraki beş yılda da devamlılık göstermiştir. Nitekim 2019-2020 akademik yılında 185047 olan öğrenci sayısı, 2020-2021 akademik yılında 224048; 2021-2022 akademik yılında 260289; 2022-2023 akademik yılında 301694 ve son olarak 2023-2024 akademik yılında 336366 şeklindedir (YÖK, 2024a). İstatistiksel veriler doğrultusunda Türkiye'deki üniversitelerde uluslararası öğrenci sayısının son on yılda yaklaşık beş kat arttığı söylenebilir. Bu öğrencilere Türkçenin en doğru şekilde öğretilmesinde öğreticiler, materyaller, öğretim programları vb. kadar önemli bir unsur öğretimin belirli plan ve programlar doğrultusunda gerçekleştirileceği kurum ve kuruluşlardır. Zira Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ders kitaplarının ve sözlüklerin hatırı sayılır bir yeri olsa da etki ve yetki alanı daha geniş olduğu için kurumsal bir yapının varlığı hiç kuşkusuz daha önemlidir (Şen, 2021: 8). Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi söz konusu olduğunda bu faaliyetlerde görev alan kurum ve kuruluşlardan da bahsedilmesi gereklidir.

Türkçenin yabancılara öğretiminde rol oynayan kurumlar içerisinde enstitüler, kültür merkezleri, üniversite merkezlerinde kurulan Türkçe öğretim merkezleri, akademiler, büyükelçilikler, Türkoloji merkezleri, dernekler, vakıflar, kolejler ve özel kurslar öne çıkmaktadır (Göçer vd. 2012: 75). Yine dünyanın birçok noktasında Yunus Emre Enstitüsü tarafından faaliyetleri yürütülen Türk kültür merkezleri de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde oldukça önemli bir konumdadır. Bu bilgiler ışığında üniversiteler bünyesinde kurulan Türkçe öğretim merkezleri Türkiye'de, Yunus Emre Enstitüsü ise yurt dışında yabancı dil olarak Türkçenin öğretildiği kuruluşların başında gelmektedir (Boylu ve Başar, 2016: 311). Buna göre Türkçenin yabancı bir dil olarak öğretiminde hem yurt içinde hem de yurt dışında pek çok kurum ve kuruluşun söz sahibi olduğu söylenebilir.

Yabancı dil öğretimi, kültür ve eğitim bakımından köprü görevi üstlendiği için ülkemizde son yıllarda epey önemli hâle gelmiş, devlet ve vakıf üniversitelerinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi görevini üstlenmek amacıyla "Türkçe Öğretim Merkezi" ismi altında kurumlar faaliyete geçmiştir (Erdem vd. 2015: 460). İlk kez Ankara Üniversitesi tarafından 1984 senesinde kurulan ilk Türkçe öğretim merkezinden bugüne kadar geçen süre içerisinde neredeyse her üniversite bünyesinde bu merkezlerin tesis edildiği göze çarpmaktadır (Boylu ve Başar, 2016: 309). Şimşek'e (2011) Türkçe öğretim merkezlerinde yabancılara Türkçe öğretimi hizmeti, Türk soylu öğrencilerin yanı sıra diğer tüm yabancı öğrencilere, Türkçe öğrenmek isteyen iş adamlarına, turistik amaçla ya da yerleşip yaşamak için Türkiye'ye gelen ve ilgi duyduğu için Türkçe öğrenmek isteyen tüm yabancılara da sunulmaktadır. Bu merkezlerin öncelikli amacının özellikle akademik ve ekonomik açıdan değeri hızla yükselen Türkiye Türkçesini yurt içindeki ve yurt dışındaki yabancılara, akraba topluluklardan gelen soydaşlara öğretmek onlara Türk kültürünü ve Türkiye'yi yaşatarak tanıtmak olduğunu ifade eden Bakır'a (2014) göre bu amaç doğrultusunda Türkiye'ye gelen işçi, turist, mülteci ya da öğrenci her kim olursa onların, öğrenmeyi istedikleri bu dili kendi doğal ortamında onlara öğretmeye çalışmak bu merkezlerin varlık nedenlerindendir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin, Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programı esas alınarak temel (A1-A2), orta (B1-B2) ve ileri (C1-C2) şeklinde seviyelendirildiğini ve derslerin bu düzeylere göre planlandığını vurgulayan Gültekin ve Melanlıoğlu'na (2017) göre Türkçe öğreten dil merkezleri de bu seviyelendirmeyi temel alarak öğretim programlarını düzenlemektedirler. Türkçe öğretim merkezlerinin uluslararası öğrencilere Türk dilini öğretmek, yabancı dil olarak Türkçe öğretimiyle ilgili bilimsel araştırmalar gerçekleştirmek, ders materyalleri/araç gereçleri hazırlamak, seviye tespit etmek, Türkçe yeterlik sınavları ve kur sınavları yapmak gibi görevleri olduğunu belirten Özdemir (2020), bu merkezler vasıtasıyla Türkçeyi öğrenen uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki yükseköğretim kurumları içerisinde yerleştirildikleri programların derslerini de takip edebildiklerine dikkat çekmektedir. Bakır'a (2014) göre yabancı dil olarak Türkçe öğrenecek olanların öncelikle amaçlarının iyi bir şekilde ortaya konduğu, kendilerine bir seviye belirleme sınavı uygulanarak çıkan sonuçlardan hareket ederek bir öğretim programı, yöntem/tekniki ve ders araç gereçlerinin hazırlandığı bu merkezler gün geçtikçe daha deneyimli, üretken ve donanımlı bir yapıya doğru hızla ilerlemektedir. Aynı zamanda gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde Türkiye sınırları içerisinde olduğu kadar dünya çapında da başarılı çalışmalarıyla adından söz ettiren bu merkezlerde Türkçeye ait hemen her konuda çalışmalara imza atılmakta, güncel ve bilimsel projeler yapılmaktadır. Bu da göstermektedir ki Türkçe öğretim merkezleri kuruluş amaçlarına uygun şekilde gerçekleştirdikleri çalışmalarla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde etkin rol oynamaktadır.

Türkçe öğretim merkezleri, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi denildiğinde akla ilk gelen kurumların başındadır ve konuyla ilgili yapılacak çalışmaların merkezindedir. Bundan dolayı bu merkezlerin kurumsal kimlikleri, idari işleyişleri, faaliyetleri vb. üzerine gerçekleştirilecek çalışmalarla merkezlerin mevcut durumunun ortaya konması önemli görülmektedir. Yapılan alanyazın taraması neticesinde bu merkezlerle ilgili yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan Bakır (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ülkemizdeki Türkçe öğretim merkezlerinin adres ve iletişim bilgileri verildikten sonra Atatürk Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezinin tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Boylu ve Başar'ın (2016) çalışmasında veri setindeki 85 Türkçe öğretim merkezi uygulanan kur/eğitim saatleri, kullanılan ders öğretim materyalleri, Türkçe yeterlik sınavları, seviye belirleme sınavları ve kur sınavları gibi değişkenler üzerinden ele alınıp kıyaslanmıştır. Özdemir'in (2020) araştırmasında Türkçe öğretim merkezleri kur uygulamaları (kur saatleri, kur düzeyi puan aralıkları, kur sınavı başarı ölçütleri vb.) üzerinden değerlendirilmiştir. Ali (2023) tarafından yürütülen çalışma Afganistan'daki Türkçe öğretim merkezlerinin tanıtımı üzerinedir. Araştırmada bu merkezlerin kuruluş tarihleri, bu merkezlerde kaynak kitap olarak hangi Türkçe öğretim setlerinin tercih edildiği, bu dil merkezlerinin sayısı, merkezlerde görevli öğretim elemanı sayısı ve mevcut derslik sayısı gibi konulara yer verilmiştir. Bu araştırma ise Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversiteleri altında çalışmalarını yürüten ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimine öncülük eden Türkçe öğretim merkezlerini idari yapılanma yönüyle ele almayı, böylece ilgili kurumlar üzerine gerçekleştirilen çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla ortaya konan araştırmanın bahsi geçen merkezlerin idari işleyiş/kurumsal yapılanma açısından benzerlik ve farklılıklarına dair bir tabloyu da göz önüne sereceği varsayılmaktadır. "Türkçe öğretim merkezlerinin idari yapılanma bakımından görünümü nasıldır?" problem cümlesinden yola çıkarak gerçekleştirilen araştırmanın alt problemleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

- 1) Türkçe öğretim merkezlerinin kurumsal adlandırmalar bakımından dağılımı nasıldır?
- 2) Türkçe öğretim merkezlerinde yönetim kurullarının oluşturulma ölçütleri nelerdir?
- 3) Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
- 4) Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin ünvana göre dağılımı nasıldır?

5) Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin görev yaptıkları bölümlere/birimlere göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümü araştırmanın modeli, veri seti, verilerin toplanması ve analizi ile geçerlik ve güvenirlik başlıklarına ayrılmıştır.

2.1 Araştırma Modeli

Türkçe öğretim merkezlerini idari yapılanmaları açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesiyle yürütülmüştür. Bu yaklaşım, bir araştırmacının müdahalesi olmadan kaydedilmiş metinleri ve resimleri içeren dokümanların (Kıral, 2020: 174), anlamın ortaya çıkarılması ve belirli bir konunun anlaşılması için derinlemesine incelenmesine ve yorumlanmasına olanak tanır (Adebiyi vd. 2019: 3). Bowen'e (2009) göre bir çalışmanın parçası olarak sistemli bir değerlendirme için başvurulabilecek dokümanlar; kitaplar ve broşürler, günlükler ve dergiler, reklamlar, toplantı tutanakları, etkinlik programları, mektuplar, haritalar ve çizelgeler, gazeteler, basın bültenleri, radyo ve televizyon programı senaryoları, anket sonuçları, örgütsel veya kurumsal raporlar ve kamu kayıtları gibi çeşitli şekillerde olabilir. Bu araştırma kurumsal internet sayfalarının ve mevzuat belgelerinin incelenmesine dayalı olduğundan çalışma için en uygun metodun doküman incelemesi olduğu düşünülmektedir.

2.2 Veri Seti

Araştırmanın veri setini devlet üniversiteleri bünyesinde faaliyet yürüten 109 ve vakıf üniversiteleri bünyesinde faaliyet yürüten 34 olmak üzere toplam 143 Türkçe öğretim merkezinin kurumsal web sayfaları ve Resmî Gazete'de yayımlanan merkez yönetmelikleri oluşturmaktadır.

2.3 Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri 2024 yılının Eylül ve Ekim aylarında toplanmıştır. Ulaşılan bulgular bu zaman aralığındaki mevcut bilgiler üzerinden aktarılmıştır. Veri toplama sürecinin ilk basamağında YÖK Atlas veri tabanının "Üniversitelerimiz" başlığı üzerinden Türkiye'deki tüm devlet ve vakıf üniversitelerinin web sayfaları ziyaret edilmiştir. Ardından her bir üniversite için bünyesinde faaliyet yürüten Türkçe öğretim merkezinin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Araştırma merkezleri içerisinde Türkçe öğretim merkezi yer almayan üniversiteler ile bağımsız bir merkez yönetim teşkilatı olmayıp Türkçe öğretimini Sürekli Eğitim Merkezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü gibi birimler altında yürüten üniversiteler bu aşamada kapsam dışında bırakılmıştır. Sonraki adımda araştırmanın sınırlılığı biraz daha daraltılmış, hâlihazırda mevcut bir web sayfasına sahip olsa dahi bu araştırmanın alt problemleri için veri sunma imkânı olmayan Türkçe öğretim merkezleri de çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu işlemlerin ardından çalışmanın veri setine son şekli verilmiştir.

Sürecin ikinci basamağında veri setine dâhil edilen merkezlerin Resmî Gazete'de yayımlanmış yönetmelikleri bilgisayar ortamında oluşturulan bir klasöre kaydedilmiştir. Araştırmanın 1 ve 2. alt problemlerine cevap bulmak için bahsi geçen yönetmeliklerden, 3, 4 ve 5. alt problemlerine cevap bulmak içinse merkezlerin web sayfalarından yararlanılmıştır. Alt problemlerin her biri için ulaşılan bulgular yine bilgisayar ortamında oluşturulan Microsoft Office Word dosyasına işlenmiştir. Verilerin toplanması esnasında "Kurumsal Adlandırmalar" başlığı için web sayfası-yönetmelik karşılaştırması yapılmış, merkezlerin yönetmeliklerde geçen isimleri veri olarak kabul edilmiştir. Yine merkez müdürlerinin ünvanları ve görev yaptıkları bölüm/birimlerin teyidi için YÖK Akademik veri tabanı kullanılmış, böylece çalışmada en doğru ve en güncel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen tüm verilerin dijital ortama aktarılmasının ardından araştırmanın veri analizi kısmına geçilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Deneysel manipülasyonun yokluğunda, bitişik ve potansiyel olarak ilgili çevresel olaylar hakkında bilgi toplamak için hedef davranışın doğal bağlamlarda doğrudan gözlemlenmesini içeren (Sloman, 2010: 20) betimsel analiz, dünyayı veya bir olguyu gözlemlememize, ardından araştırma sorularını belirlememize ve gözlemlenenlere dayanarak hipotezler üretmemize yardımcı olmada oynadığı rol nedeniyle bilimsel yöntem sürecinin temel bir bileşenidir (Loeb vd. 2017: 2). Ulaşılan bulguların düzenlenip yorumlanarak okura sunulmasının hedeflendiği bu analiz türünde verilerin, daha önceden tespit edilmiş temalar doğrultusunda sistematik ve açık biçimde betimlenmesi, özetlenmesi ve yorumlanması esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Akbulut'a (2018) göre dört aşamadan oluşan bu teknikte ilk olarak analiz için bir çerçeve oluşturulur. Diğer bir deyişle verilerin hangi kavram ya da temalar altında düzenleneceği başlangıçta belirlenir. İkinci aşamada hazırlanmış olan bu tematik çerçeveye göre veriler okunur, düzenlenir ve işlenir. Hatta önceden belirlenmiş olan tematik çerçevenin dışında kalan verilerin dikkate alınmaması da söz konusu olabilir. Tematik çerçeveye göre düzenlenmiş olan bulgular, üçüncü aşamada kolay anlaşılır bir ifadeyle tanımlanır ve ihtiyaç hâlinde ilginç ve dikkat çekici alıntılarla desteklenir. Son aşama ise bulguların yorumlanmasına ayrılır. Çalışmanın "Bulgular" kısmında aktarılan temaların veri toplama süreci öncesi belirlenmiş olmasından dolayı bu yaklaşımın araştırma için en uygun veri analiz tekniği olduğu söylenebilir. Veri toplama esnasında dijital ortama aktarılan bilgiler çalışmanın alt problemlerine dayalı olarak sıklık (f) değerleri bakımından tasnif edilmiştir. Yapılan tasnifler tablo veya grafiklere aktarılmış, "Bulgular" başlığı altında okura sunulmuştur.

2.4 Güvenirlik ve Geçerlik

Bilimsel araştırmaların en önemli ölçütlerinden biri sonuçların inandırıcılığıdır. Bu açıdan araştırmalarda en yaygın kullanılan iki ölçüt geçerlik ve güvenirlik çalışmalarıdır (Başkale, 2016: 23). Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre nitel araştırmalarda geçerliği sağlama adına elde edilen verilerin detaylı bir biçimde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması, aynı zamanda gerek veri toplama aşamasında gerekse verilerin analizi ve yorumlanması süreçlerinde tutarlı olup bu tutarlılığı nasıl sağladığını ifade etmesi beklenir. Bu çalışmada geçerliği sağlamak adına veri toplama ve veri analizi sürecinin ne şekilde yürütüldüğüyle ilgili açıklamalara değinilerek okurun bu konuda bilgilendirilmesi amaçlanmış, "Bulgular" kısmında sunulan tablolar ve grafikler ile bu tablo ve grafikleri açıklayan metinlerin tutarlı olmasına dikkat edilmiştir.

Nitel çalışmalarda elde edilen verilerin analizinde bir başka araştırmacıyı kullanarak sonuçları teyit etme, birden çok gözlemcinin birbirinden bağımsız şekilde aynı şeyleri ölçmeye çalıştıkları durumlarda uygulamaya konulan bir güvenirlik ölçütüdür. Böylece ulaşılan sonuçların, araştırmacının kendi görüşlerinden ziyade elde edilen verilere dayalı olarak aktarıldığı ortaya konabilir (Karasar, 2005: 149; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 263). Araştırmada güvenirliği elde etmek için verilerin alt problemlere göre tasnif edilmesi aşamasında tereddüde düşülen durumlarda Türkçe eğitimi alanında çalışan doçent doktor ünvanına sahip bir başka araştırmacının görüşlerine başvurulmuş, sayısal veriler üzerine yapılan fikir alışverişleri neticesinde verilere son şekli verilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümü alt problemler doğrultusunda elde edilen bulguların sunumuna ayrılmıştır.

3.1 Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türkçe öğretim merkezlerinin kurumsal adlandırmalar bakımından dağılımına yönelik bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Kurumsal Adlandırmalara Yönelik Dağılım

Kategori	Devlet (f)	Vakıf (f)	Toplam (f)
Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	65	19	84
Türkçe Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi	8	3	11
Türkçe Öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi	1	-	1
Türkçe Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	-	1	1
Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	-	1	1
Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	2	-	2
Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi	4	2	6
Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	10	1	11
Türkçe ve Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	1	3	4
Dil Merkezi	1	-	1
Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi	1	1	2
Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	8	2	10
Dil Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi	1	1	2
Dil Eğitim Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi	1	-	1
Dil Eğitim ve Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi	1	-	1
Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	5	-	5
f	109	34	143

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkçe öğretim merkezlerinin kurumsal adlandırmalarında 16 farklı örneğe rastlanmıştır. Bunlar içerisinde “Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırması hem devlet (f=65) hem de vakıf (f=19) üniversiteleri bünyesindeki merkezlerde en fazla (f=84) tercih edilen kurum adı olmuştur. “Türkçe Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi” ile “Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırmaları 11, “Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırması 10, “Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırması 6, “Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırması 5, “Türkçe ve Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” adlandırması da 4 üniversitede tercih edilerek diğer öne çıkan kurum adları olmuştur. Bu adlandırmalar dışında “Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi”, “Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi”, “Dil Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi” (f=2), “Türkçe Öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi”, “Türkçe Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi”, “Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi”, “Dil Merkezi”, “Dil Eğitim Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi”, “Dil Eğitim ve Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi” (f=1) gibi isim tercihleri de bu alt problemin diğer bulguları olarak tespit edilmiştir.

3.2 Araştırmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türkçe öğretim merkezlerinde yönetim kurullarının oluşturulma ölçütlerine yönelik bulgular bu bölümde tablo ve grafikler aracılığıyla aktarılmıştır.

Türkçe öğretim merkezlerinin yönetim kurullarında görev alan üyelerin dağılımına ilişkin bulgular Tablo 2’de aktarılmıştır.

Tablo 2. Yönetim Kurullarının Üye Dağılımı

Görev	Devlet	Vakıf	Toplam
Müdür	109	34	143
Müdür yardımcısı/yardımcıları	88	18	106
Birim sorumluları	3	-	3
Rektörlük/Mütevelli Heyeti Başkanlığı tarafından atanan üye	109	34	143

Tablo 2’de görüldüğü üzere Türkçe öğretim merkezlerinin tamamında kurum müdürleri, yönetim kurullarının doğal üyesidir. Yine bu merkezlerin tamamında üniversite rektörleri veya mütevelli heyeti başkanları tarafından atanan üyeler de yönetim kurullarında yer almaktadır. Devlet üniversiteleri bünyesindeki merkezlerin 88’inde, vakıf üniversiteleri bünyesindeki merkezlerin de 18’inde müdür yardımcısına/yardımcılarına yönetim kurullarında yer verilmektedir. Ayrıca 3 devlet üniversitesindeki merkezde de birim sorumlularının yönetim kurullarında bulunduğu tespit edilmiştir.

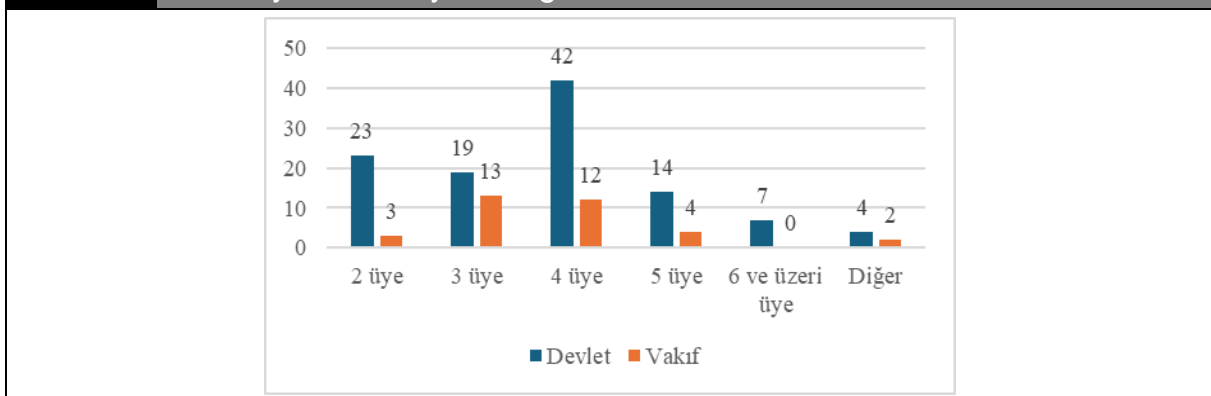
Türkçe öğretim merkezlerine rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından atanan üyelerin akademik tanıma göre dağılımına ilişkin bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Kurul Üyelerinin Akademik Tanım Dağılımı

Görev	Devlet	Vakıf	Toplam
Öğretim üyesi	18	8	26
Öğretim elemanı	86	25	111
Öğretim üyesi veya öğretim elemanı	2	-	2
Belirtilmemiş	3	1	4

Tablo 3’te görüldüğü üzere devlet üniversitelerinin 86’sında, vakıf üniversitelerinin 25’inde olmak üzere toplam 111 Türkçe öğretim merkezinde rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından yönetim kurullarına atanan üyelerin “öğretim elemanı” statüsünde olması yeterli bulunurken 26 üniversitede üyelerin “öğretim üyesi” kadrosunda bulunması gerekli görülmüştür. 2 üniversitede bu üyelerin “öğretim üyesi veya öğretim elemanı” olabileceği ifade edilirken 4 üniversitede herhangi bir ünvan vurgusunun yapılmadığı belirlenmiştir.

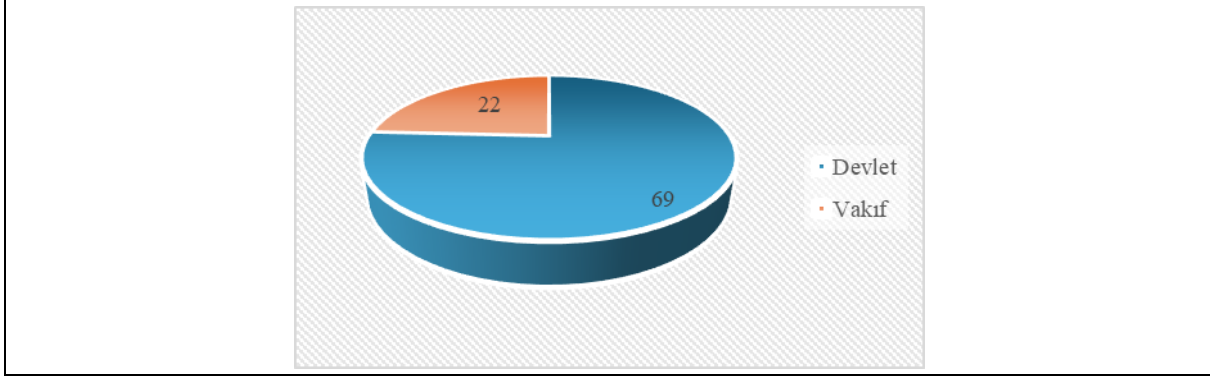
Türkçe öğretim merkezlerine rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından atanan üyelerin sayısal dağılımına yönelik bulgular Grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1. Kurul Üyelerinin Sayısal Dağılımı

Grafik 1’e göre rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından Türkçe öğretim merkezlerine atanan üyelerin sayısal dağılımında ilk iki sırayı 4 üye (f=56) ile 3 üye (f=32) ataması almıştır. 2 üye ataması yapılan kurum sayısı 26, 5 üye ataması yapılan kurum sayısı 18, 6 ve üzeri üye ataması yapılan kurum sayısı da 7 olarak gerçekleşmiştir.

Türkçe öğretim merkezlerine rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından atanan üyelerin merkezin faaliyet alanıyla ilgili çalışmalar yürütmesine dair ölçüt belirleyen üniversitelerin sayısal dağılımına yönelik bulgular Grafik 2’de yer almaktadır.

Grafik 2. Merkezin Faaliyet Alanında Çalışan Uye Ölçütü Belirleyen Kurum Sayıları

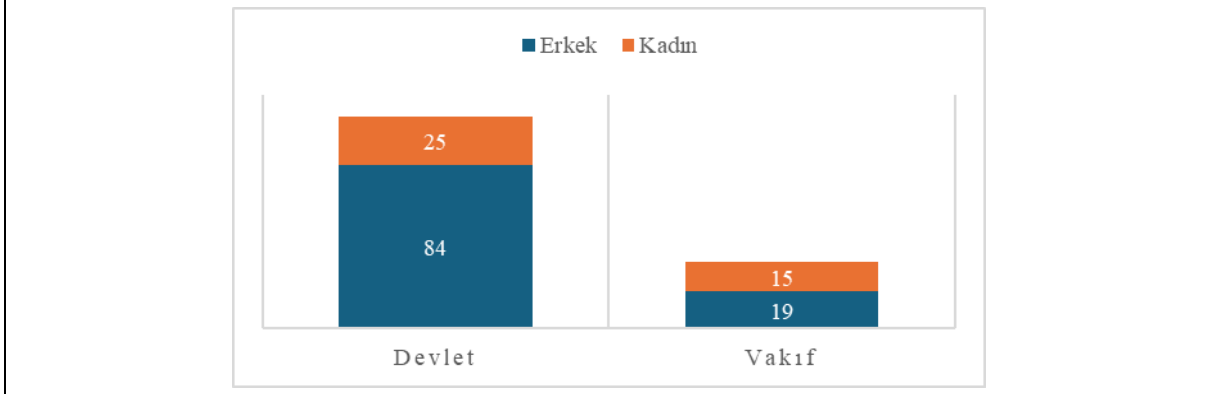

Grafik 2’de görüldüğü üzere devlet üniversitelerinin 69 tanesinde, vakıf üniversitelerinin de 22 tanesinde rektörlükler/mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından Türkçe öğretim merkezlerine atanan üyelerin bu merkezin çalışma alanlarıyla ilgili birimlerde görev yapıyor veya akademik faaliyetler yürütüyor olması şartına yönetmeliklerinde yer verilmiştir.

3.3 Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin cinsiyete göre dağılımına yönelik bulgular Grafik 3’te gösterilmiştir.

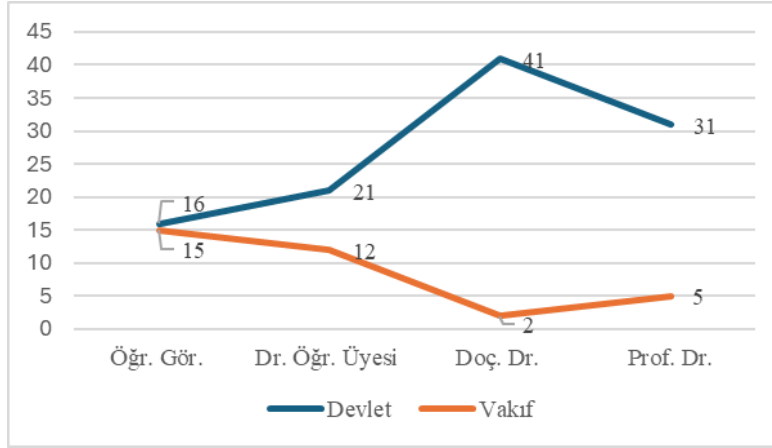
Grafik 3. Merkez Müdürlerinin Cinsiyet Dağılımı

Grafik 3’te görüldüğü gibi devlet üniversitelerindeki Türkçe öğretim merkezlerinin 84’ünde erkek, 25’inde kadın akademisyenler müdür olarak görev yapmaktadır. Vakıf üniversitelerindeki Türkçe öğretim merkezlerinde erkek müdürlerin sayısı 19 iken kadın müdürlerin sayısı 15 olarak belirlenmiştir.

3.4 Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin ünvana göre dağılımına yönelik bulgulara Grafik 4’te yer verilmiştir.

Grafik 3. Merkez Müdürlerinin Cinsiyet Dağılımı

Grafik 4'te görüldüğü üzere devlet üniversitelerindeki Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin ünvan dağılımında ilk iki sırayı "Doç. Dr." (f=41) ve "Prof. Dr." (f=31) ünvanları almıştır. Ayrıca kurum müdürlerinden 21'inin "Dr. Öğr. Üyesi", 16'sının da "Öğr. Gör." ünvanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın vakıf üniversitelerindeki Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin ünvan dağılımında ilk iki sırayı "Öğr. Gör." (f=15) ve "Dr. Öğr. Üyesi" (f=12) ünvanları alırken kurum müdürlerinden 5'inin "Prof. Dr.", 2'sinin "Doç. Dr." ünvanına sahip olduğu belirlenmiştir.

3.5 Araştırmanın Beşinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin görev yaptıkları bölümlere/birimlere göre dağılımına yönelik bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Merkez Müdürlerinin Görevli Oldukları Bölümler/Birimler

Bölüm/Birim	Devlet (f)	Vakıf (f)	Toplam (f)
Türkçe eğitimi	25	1	26
Türk dili ve edebiyatı	41	7	48
Türk dili ve edebiyatı eğitimi	2	-	2
Çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları	5	-	5
Dilbilim	1	-	1
Sosyal bilgiler eğitimi	1	-	1
Sınıf eğitimi	1	-	1
Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi	1	-	1
Arap dili eğitimi	-	1	1
İngiliz dili ve edebiyatı	-	1	1
Alman dili ve edebiyatı	1	-	1
Kafkas dilleri ve edebiyatı	1	-	1
Tarih	3	-	3
İslam tarihi ve sanatları	1	-	1
Antropoloji	1	-	1
Kimya mühendisliği	1	-	1
Endüstri mühendisliği	-	1	1
Yapay zekâ ve veri mühendisliği	1	-	1
İşletme	1	-	1
Gazetecilik	1	1	2

Uluslararası ticaret ve lojistik	1	-	1
Uluslararası ticaret ve finansman	1	-	1
Çocuk gelişimi	-	1	1
Ozel hukuk	-	1	1
Rektörlük	13	16	29
Meslek yüksekokulu	6	2	8
Yabancı diller yüksekokulu	-	2	2

Tablo 4'e göre Türkçe öğretim merkezlerindeki müdürlerin görev yaptıkları bölümlere/birimlere göre dağılımında 27 farklı bölüm/birim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilk sırayı "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümleri (f=48) almış, bu kişilerin 41'inin devlet üniversitelerinde çalıştığı belirlenmiştir. Rektörlükler bünyesinde görev yapan merkez müdürlerinin sayısı 29 olarak tespit edilirken bunların 16'sı vakıf, 13'ü devlet üniversitelerindedir. "Türkçe Eğitimi" bölümlerinde görevli müdürlerin (f=26) çok büyük çoğunluğu (f=25) devlet üniversitelerinde görev yapmaktadır. Merkez müdürlerinin kadrolarının bulunduğu diğer bölüm/birimlerde öne çıkanlar ise "Meslek Yüksekokulu" (f=8) ile "Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları" (f=5) olmuştur. "Tarih" (f=3), "Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi", "Gazetecilik", "Yabancı Diller Yüksekokulu" (f=2), "Dilbilim", "Sosyal Bilgiler Eğitimi", "Sınıf Eğitimi", "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi", "Arap Dili Eğitimi", "İngiliz Dili ve Edebiyatı", "Alman Dili ve Edebiyatı", "Kafkas Dilleri ve Edebiyatı", "İslam Tarihi ve Sanatları", "Antropoloji", "Kimya Mühendisliği", "Endüstri Mühendisliği", "Yapay Zekâ ve Veri Mühendisliği", "İşletme", "Uluslararası Ticaret ve Lojistik", "Uluslararası Ticaret ve Finansman", "Çocuk Gelişimi" ve "Özel Hukuk" (f=1) da merkez müdürlerinin kadrolarının bulunduğu diğer bölüm/birimler olarak sıralanmıştır.

4. Sonuç

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yurt içindeki kurumlar içerisinde önemli bir yeri olan Türkçe öğretim merkezlerini idari yapılanmaları yönüyle incelemenin amaçlandığı bu araştırmada ulaşılan sonuçlara çalışmanın bu bölümünde değinilmiştir.

Kurumsal adlandırmalar bakımından Türkçe öğretim merkezlerinin çoğunlukla "Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi" (%59) ismini tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca araştırmanın veri setini oluşturan merkezlerin 119 tanesinin adında "Türkçe", 22 tanesinin adında "dil", 2 tanesinin adında "Türk dili" vurgusu öne çıkmıştır. 21 tane merkezin isminde de "Türkçe"nin yanında "yabancı dil" kavramına vurgu yapılmıştır. Yine bu merkezlerin 124'ünde "öğretim", 6'sında "eğitim", 3'ünde "eğitim ve öğretim", 1'inde "öğrenim" ifadelerine yer verilmiş, bu ifadelerin geçmediği kurum sayısı 9 olarak belirlenmiştir. Öncelikli amacı Türkçeyi öğrenmek isteyen yabancılara bu dili öğretmek olan bu kurumların isimlerinde "Türkçe" ve "öğretim" kelimelerinin yoğun olarak kullanılması beklenen bir durum olduğu kadar merkezlerin misyonlarını yansıtması bakımından da değerlidir. Bakır (2014) gerçekleştirdiği araştırmada Türkiye'de faaliyet gösteren 63 Türkçe öğretim merkezinden 21 tanesinin (%33) adının "Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi" olduğunu dile getirmiştir. Buna göre o tarihten bugüne kadar açılan ve sayıları hızla artan bu merkezlerin kurumsal adlandırmalarında daha çok "Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi" ismine yönelmiş olabilecekleri, kuruluş sürecinde farklı bir isimle faaliyete başlayan bazı kurumların da isim değişikliğine gitmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

Yönetim kurulları, Türkçe öğretim merkezlerinin en önemli idari organlarından biri olarak merkezlerin Resmî Gazete'de yayımlanmış yönetmelikleriyle mevzuata bağlanmıştır ve kurumların tamamında mevcuttur. Merkez müdürleri aynı zamanda bu kurulların başkanıdır. İncelenen merkezlerin %74'ünde müdür yardımcısı/müdür yardımcıları da yönetim kurullarında üye olarak yer almaktadır. Türkçe öğretim merkezlerinin tamamında yönetim kurullarında çoğunlukla rektörlükler, bazı vakıf üniversitelerinde de mütevelli heyeti başkanlıkları tarafından atanan ve sayıları genel olarak 2 ila 5 arasında değişen akademik

personeler yer verilmektedir. Merkezlerin %78'inde bu akademik personel kriteri "öğretim elemanı" şeklindeyken yalnızca %18'inde "öğretim üyesi" şeklindedir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim üyeleri, öğretim görevlileri ve araştırma görevlileri "öğretim elemanı" şeklinde nitelendirilirken yükseköğretim kurumlarında görevli profesör, doçent ve doktor öğretim üyeleri "öğretim üyesi" olarak sınıflandırılmaktadır (YÖK, 1981). Buna göre öğretim elemanı kavramı, öğretim üyelerini de içeren daha geniş bir ifadedir. Bu sebeple merkezlere atanacak üyelerin büyük oranda öğretim elemanlarından seçilmesi ölçütü, aday sayısının daha geniş tutulması isteğinden kaynaklı olabilir. Yine Türkçe öğretim merkezlerinin yönetim kurullarına atanacak akademik personelin sahip olması gereken niteliklerden biri de merkezin çalışma alanıyla ilgili faaliyetler yürütüyor/ bu faaliyetlerin yürütüldüğü birimlerde görev yapıyor olmasıdır. Veri setindeki merkezlerin %64'ünün yönetmeliğinde "merkezin faaliyet alanıyla ilgili üniversite öğretim elemanları arasından", "merkezin faaliyet alanı ile ilgili çalışmaları bulunan üniversite öğretim elemanları arasından", "üniversitenin Türkçe öğretimi ile ilgili bölümlerindeki öğretim elemanları arasından", "dil eğitimi ve öğretimi veren birimlerden belirlenen öğretim elemanları arasından", "merkezin faaliyetlerinin gerektirdiği konularda uzman" vb. ifadelerle yer verilerek kurullara atanacak üyelerin ölçütlerinde sınırlandırmaya gidilmiştir. Türkçe öğretimi konusunda uzman personelin merkezlerin yönetim kurullarında bulunmasının alınacak kararların sağlıklı ve etkili olmasına katkı sağlayacağı tahmin edildiğinden yönetmeliklerde bu duruma dikkat çekilmesi doğru bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Türkçe öğretim merkezlerinde müdür olarak görev yapan personelin cinsiyete göre dağılımında erkeklerin ön plana çıktığı (%72) tespit edilmiştir. Yine bu oran devlet üniversitelerinde %77 olarak gerçekleşirken vakıf üniversitelerinde %56 şeklindedir. Bu veriler ışığında vakıf üniversitelerindeki Türkçe öğretim merkezlerinin yönetiminde kadınların nispeten de olsa daha fazla görev aldığı görülmektedir. Tekindal vd. (2024) tarafından yürütülen çalışmada akademisyenlerin cinsiyet dağılımına bakılmış, erkek akademisyen istihdamının devlet üniversitelerinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre devlet üniversitelerinde 85504 (%55,6) erkek, 68106 (%44,4) kadın akademisyen bulunurken, vakıf üniversitelerinde 15934 (%54,3) kadın, 13455 (%45,7) erkek akademisyen bulunmaktadır. Merkez müdürlerinin cinsiyete göre dağılımında devlet ve vakıf üniversiteleri arasındaki farklılıkta bu sonuçların da etkisinin olabileceği söylenebilir. İpek'in (2010) 40 üniversite örneğinde yöneticilerin (rektör, rektör yardımcısı, senato üyesi, yönetim kurulu üyesi, genel sekreter) cinsiyete göre dağılımlarını ele aldığı çalışmada bahsi geçen görevlerdeki akademisyenlerin %80'inin erkeklerden oluştuğu belirlenmiştir. Eğitim alanında yayın yapan akademik dergileri yayın kurulları bazında inceleyen başka bir çalışmada da (Göktürk, 2022) veri setine dâhil edilen 48 derginin %32,1'inde kadın akademisyenlerin editörlük görevini yürüttüğü ortaya konmuştur. Bu doğrultuda Türkçe öğretim merkezlerinin müdürlerinin cinsiyet dağılımları ile alanyazındaki benzer çalışmalarda ortaya çıkan cinsiyet dağılımı sonuçlarının birbirini desteklediği söylenebilir. Kurumlarda kayırmacı uygulamalarla ilgili araştırmalar son dönemde literatürdeki yerini almaya başlamış olup (Özkanan ve Erdem, 2014) bu türlerden biri de cinsiyete dayalı kayırmalardır (Cankurtaran, 2024). Buran ve Bektaş'ın (2022) gerçekleştirdiği ve akademik makalelerden hareketle kadın akademisyenlerin durumunun incelendiği çalışmada Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında kadın temsiliyetinin üniversitelerin üst yönetim kademelerinde oldukça düşük seviyelerde olduğu, yardımcı olarak erkek akademisyenlerin yönetim kademelerinde daha çok tercih edildiği, kadın akademisyenlerde hak ettikleri görevlere gelmeleri için erkek akademisyenlere göre daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiği inancının var olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğretmenlerin yöneticiliği tercih etmeme nedenleri üzerine yapılan başka bir çalışmada (Üstün ve Bilyay, 2023) ise katılımcılar en fazla aile içi sorumluluklar ile kadın yöneticilere karşı var olan ön yargıların bu durumu etkilediğini dile getirmişlerdir. Bu sebeple çalışmada ortaya çıkan sonuçta kadın akademisyenlerin yöneticilik yapmaya ilişkin bakış açılarının da etkili olabileceği düşünülmektedir.

Türkçe öğretim merkezi müdürlerinin ünvana göre dağılımında ortaya çıkan sonuçlar oldukça dikkat çekicidir. Devlet üniversitelerine bağlı merkezlerdeki müdürlerin %66'sı "Doç. Dr." veya "Prof. Dr." ünvanına sahip öğretim elemanlarından oluşurken vakıf üniversitelerine bağlı merkezlerdeki müdürlerin %79'u "Dr. Öğr. Üyesi" veya "Öğr. Gör." ünvanına sahip öğretim elemanlarından oluşmaktadır. YÖK istatistiklerine göre günümüzde devlet üniversitelerinde 32174 profesör doktor, 22454 doçent doktor, 34301 doktor öğretim üyesi ve 29307 öğretim görevlisi mevcutken vakıf üniversitelerinde 5618 profesör doktor, 2841 doçent doktor, 9869 doktor öğretim üyesi ve 6844 öğretim görevlisi mevcuttur. Buna göre devlet üniversitelerinde doktor öğretim üyesinden sonra en fazla istihdam edilen kadronun profesör doktor olduğu, vakıf üniversitelerinde ise öğretim görevlisi sayısının, doktor öğretim üyesinden sonra ikinci sırada geldiği görülmektedir. Bu verilerin araştırma sonuçlarına yansıdığı varsayılabilir. Bununla beraber merkezlerin faaliyet alanıyla ilgili çalışmalar yürüten akademisyenlere müdürlük görevinde öncelik verilmiş olabileceği, mevcut şartlar içerisinde bu nitelikteki akademisyenlerin bahsi geçen ünvanlara sahip olmasının da ortaya çıkan bu farklılıkta etkisinin olabileceği tahmin edilmektedir.

Merkez müdürlerinin görev yaptıkları bölümlere/birimlere göre dağılımında "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümleri ilk sırada yer alırken, rektörlükler bünyesinde görev yapan öğretim elemanları ikinci sırayı, "Türkçe Eğitimi" bölümünde çalışan öğretim elemanları da üçüncü sırayı almıştır. Yükseköğretim Kurulu istatistiklerine göre günümüzde yurt içindeki devlet ve vakıf üniversiteleri toplamında 76 adet Türkçe öğretmenliği lisans programı varken Türk dili ve edebiyatı lisans programı sayısı 118'dir (YÖK, 2024b). Bu durum doğal olarak ilgili bölümlerde görevli öğretim elemanı sayısına da yansımıştır. Nitekim "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümlerinde görevli öğretim elemanı sayısı 1854 iken "Türkçe Eğitimi" bölümlerinde görevli öğretim elemanı sayısı 637'dir (YÖK, 2024a). Türkçe öğretim merkezlerinde görevli müdürlerin görev yaptıkları bölümlere göre dağılımında "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümlerinin öne çıkmasında bu sayıların da etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Merkezlerin yönetim kurullarına atanacak üyelerin seçiminde vurgulanan merkezin faaliyet alanıyla ilgili birimlerde görev yapma/faaliyetler yürütme ölçütünün müdür atamalarında da dikkate alındığı söylenebilir. Türkçe Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Dilbilim, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Arap Dili Eğitimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Kafkas Dilleri ve Edebiyatı, Yabancı Diller Yüksekokulu gibi doğrudan dil alanında eğitim öğretim çalışmaları yürüten bölümlerde görevli müdür sayısı 88'dir. Ayrıca rektörlükler bünyesinde görevli öğretim elemanlarından Türk dili alanında çalışanlarla bu sayısının daha da yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğretme görevi üstlenmiş kurumların başındaki kişilerin bu alanlarda istihdam edilen/çalışmalar yürüten öğretim elemanlarından seçilmesine özen gösterilmesi doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak araştırma bulgularından hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

Türkçe öğretim merkezlerinin adlandırmalarında çok farklı uygulamaların olduğu görüldüğünden bu merkezlerin kurumsal bir kimliğe bürünmesi adına adlandırmalarda belirli bir standardın sağlanmasına çalışılabilir. Türkçe öğretim merkezlerindeki idari yapılanmanın önemli bir parçası olan müdür yardımcılarının yönetim kurullarındaki temsillerinde eşitliğin olmadığı görülmektedir. Hem bu kişilerin taltif edilmesi hem de bu görevlerin teşvik edilmesi adına merkezlerde görevli müdür yardımcısı/yardımcılarının kurum müdürleri gibi yönetim kurullarının doğal üyesi olması sağlanabilir.

Kurum müdürlükleri için kadın akademisyenlere daha fazla fırsat verilmesi ve bunu teşvik için uygun şartların sağlanması yararlı olabilir. Merkez müdürlerinin görev yaptıkları bölüm/birimlerle uzmanlık alanları arasında paralellik olamayabileceği gerçeğinden hareketle bu kişilerin uzmanlık alanlarının (yüksek lisans, doktora, doçentlik vb.) belirlenmesine yönelik araştırmalara imza atılabilir.

Merkezlerin yönetim kurullarında kurumun faaliyet alanıyla ilgili çalışmalar yürüten en az bir üyenin bulunması şartı yapılacak güncellemelerle yönetmeliklere eklenebilir. Böylece misyonu yabancılara Türkçe öğretmek olan bu kurumların yönetiminde alana hâkim olan akademisyenlerin söz sahibi olması sağlanabilir. Türkçe öğretim merkezlerinin yönetim kurulları üzerine yapılacak araştırmalarla bu kurullarda görev alan üyelerin profilleri ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Adebiyi, B. O., Mukumbang, F. C. ve Beytell, A. M. (2019). To What extent is fetal alcohol spectrum disorder considered in policy-related documents in south africa? A Document review. *Health Research Policy and Systems*, 17(46), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12961-019-0447-9>
- Akbulut, Y. (2018). Veri çözümleme teknikleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (ss. 162-195). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ali, M. A. (2023). Afganistan'daki Türkçe öğretimi merkezleri üzerine bir değerlendirme. *Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2(3), 222-233. <http://dx.doi.org/10.56987/bezgek.32>
- Aykaç, N. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin genel tarihçesi ve bu alanda kullanılan yöntemler. *Turkish Studies*, 10(3), 161-174. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7842>
- Bakır, S. (2014). Türkiye'deki yabancılara Türkçe öğretim merkezleri ve Atatürk Üniversitesi dil eğitimi uygulama ve araştırma merkezi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, 435-456.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Boylu, E. ve Başar, U. (2016). Türkçe öğretim merkezlerinin güncel durumu ve standartlaştırılması üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(24), 309-324. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.1042>
- Buran, K. ve Bektaş, Ç. (2022). Akademik makaleler üzerinden kadın akademisyenlere yönelik bir inceleme. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(105), 4272-4282. <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.66713>
- Byun, K. ve Kim, M. (2011). Shifting patterns of the government's policies for the internationalization of korean higher education. *Journal of Studies in International Education*, 15(5), 467-486. <https://doi.org/10.1177/1028315310375307>
- Cankurtaran, Y. (2024). Üniversitelerde idari personelin kayırmacılığa bakış açısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 45-65.
- Demirel, Ö. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretim programı: TÖMER örneği. *Dil Dergisi*, 166(1), 5-15. http://dx.doi.org/10.1501/Dilder_00000000216
- Dilek, İ. (2016). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen uluslararası öğrencilerde ve eğitim dili Türkçe olan üniversitelere gidenlerde Türkçe algısı. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 1(2), 17-32.
- Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M. ve Şimşek, R. (2015). Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin öğretim elemanlarınca diller için avrupa ortak başvuru metni ve işlevsel metin özellikleri kapsamında değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 10(3), 455-476. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020>
- Göçer, A. (2018). Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretimi. M. Durmuş ve A. Okur (Eds.), *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı* (ss. 171-179). Grafiker Yayınları.
- Göçer, A., Tabak, G. ve Coşkun, A. (2012). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi kaynakçası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 32, 73-126.
- Göktürk, D. (2022). Akademik Dergilerin Yayın Kurullarında Toplumsal Cinsiyet Temsiliyeti: Eğitim Alanı Örneği. *Eğitim Bilim Toplum*, 20(77), 62-92.
- Gültekin, İ. ve Melanlıoğlu, D. (2017). Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi hakkında genel sorular. H. Develi vd. (Ed.), *Uygulamalı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı* (ss. 134-204). Kesit Yayınları.

- İpek, C. (2020). Üniversitelerde Akademik Personel ve Yöneticilerin Unvan ve Cinsiyete göre Dağılımları. *Tarih Okulu*, 47, 2394-2430. <http://dx.doi.org/10.29228/joh.24699>
- İşcan, A. (2018). Yabancı dil öğretimi ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihçesi. A. Şahin (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* (ss. 3-30). Pegem Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Seçkin Yayıncılık.
- Kesik, C. ve Çiğerci, M. F. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihçesi ve günümüzdeki durumu. M. F. Çiğerci (Ed.), *İlkokul Öğrencilerine Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* (ss. 1-11). Pegem Yayınları.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Loeb, S., Dynarski, S., McFarland, D., Morris, P., Reardon, S. ve Reber, S. (2017). *Descriptive analysis in education: A guide for researchers*. U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Evaluation and Regional Assistance.
- Mete, F. (2015). Dil ve yabancı/ikinci dil eğitimi kavramları. A. Sarıçoban (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Metodolojisi* (ss. 11-68). Anı Yayıncılık.
- Mete, M. ve Özgenel, M. (2021). Uluslararası Yükseköğretim Öğrencilerinin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenlerinin ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 739-753. <https://doi.org/10.30692/sisad.936010>
- Özdemir, S. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğreten üniversitelerin kur uygulamaları. 4. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 277-283.
- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde kayırmacı uygulamalar: Kavramsal bir çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 179-206.
- Sloman, K. N. (2010). Research trends in descriptive analysis. *The Behavior Analyst Today*, 11(1), 20-35. <https://doi.org/10.1037/h0100686>
- Soyupek, H. (2007). Yabancı Dil Öğretiminde Güdülemenin Önemi. Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 1571-1587.
- Suna, Y. ve Durmuşçelebi, M. (2013). Türkiye'de yabancı dil öğrenme-öğretme problemine ilişkin yapılan çalışmaların derlemesi. *OPUS Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 7-24.
- Şen, Ü. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretime genel bir bakış. Ü. Şen (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* (ss. 1-22). Pegem Yayınları.
- Şimşek, P. (2011). Yabancılar Türkçe öğretiminde okuma metinleri ve yardımcı okuma kitapları üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Tekin, M. K. (2022). Dünyada ve Türkiye'de uluslararası öğrenci hareketliliğinin mekânsal perspektiften incelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(1), 139-154. <https://doi.org/10.51800/ecd.1085090>
- Tekindal, M., Aldırmaz, Y., Çoban, B. ve Tekindal, M. A. (2024). Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında cinsiyetin genel görünümü: sayısal veriler ışığında bir analiz. *Yükseköğretim Dergisi*, 14(1), 151-164. <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1336187>
- Üstün, A. ve Bilyay, Ş. (2023). Kadın öğretmenlerin yöneticiliği tercih etmeme nedenlerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *International Academic Social Resources*, 8(50), 2753-2758. <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.69538>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2024a, 11 Kasım). Yükseköğretim bilgi yönetim sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- YÖK. (2024b, 16 Kasım). Yükseköğretim program atlası. <https://yokatlas.yok.gov.tr/index.php>
- YÖK. (1981). Yükseköğretim kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>

İsmet sıfatının Kur'ân yorumlarına etkisi (yûsuf kıssası bağlamında)

Mustafa Şen¹

Özet

Bu çalışma peygamberlerin sıfatlarından olan ismet prensibinin Kur'ân yorumlarını nasıl etkilediğini Hz. Yûsuf'un kıssası örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma doküman analiz yöntemi ile sistematik derleme ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Konuyla ilgili araştırma için öncelikle ilk kaynaklara sonra da günümüze kadar yazılmış olan basılı ve elektronik eserlere müracaat edilmiştir. Siyasi zeminde ortaya çıkan ve daha sonra itikadî konular arasında gelişen ismet/ismet-i enbiya düşüncesi zorunlu olarak peygamberlerde varlığı kabul edilen bir sıfat olmuştur. Kur'ân'da peygamberlerin ihlaslı, seçkin ve doğru sözlü gibi üstün niteliklerine temas edilmekle birlikte onların yapmış olduğu bazı hata ve kusurlardan da bahsedilmektedir. Peygamberlerin beşerî yönüne işaret eden bu tür âyetler kimi müfessirler tarafından ismet kavramı çerçevesinde değerlendirilmiş ve te'vil edilmiştir. Müfessirlerin yorumlarında tabii olarak mensubu oldukları fikhî ve itikadî mezheplerin etkisini görmek mümkündür. Peygamberlerde bulunması konusunda icma olan ismet sıfatı da bu etkiyi oluşturan unsurlardan birisidir. Hz. Yûsuf kıssası, içerisinde ismet-i enbiyaya konu olacak âyetler bulundurması hasebiyle araştırmamıza konu edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle İslâm düşüncesindeki ismet tasavvurunun mahiyetiyle ilgili kelâm mezheplerinin düşünceleri de dikkate alınarak giriş sadedinde kısa bir değerlendirme yapılmış, ardından da kıssadaki ilgili âyetlere ismet prensibi çerçevesinde getirilen yorumlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler tefsir, kur'ân, peygamberlik, ismet, masumiyet

Tür Araştırma Makalesi

Received: 08.01.2025

Accepted: 28.02.2025

Published: 01.08.2025

¹ Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye, mustafa.sen@amasya.edu.tr 0000-0003-4763-0328

The Effect of the adjective of ismet on Quran comments (in the context of the story of yusuf)

Abstract

This study examines how the principle of ismah, one of the attributes of the prophets, affects the interpretations of the Quran. It aims to examine the story of Yusuf as an example. This study was prepared by systematic compilation and literature review using the document analysis method. For research on the subject, firstly the first sources and then the printed and electronic works written until today were consulted. In the Quran, although the superior qualities of the prophets such as being sincere, distinguished, truthful and always turning to Allah are touched upon, some of the mistakes and flaws they made are also mentioned. Such verses, which point to the human aspect of the prophets, have been evaluated and interpreted by some commentators within the framework of the concept of ismah. The attribute of ismah, which is agreed upon by prophets, is one of the factors that create this effect. In the words of the Qur'an, Hz. Muhammad is described as "the most beautiful of stories" and is told entirely in a single surah. The story of Yusuf was chosen by us as the subject because it contains verses that will be the subject of Ismet-i Anbiya. In this study, first, a brief evaluation was made as an introduction, taking into account the thoughts of the Kalam sects about the nature of the concept of Ismet in Islamic thought, and then the comments made on the relevant verses in the story within the framework of the principle of Ismet were discussed.

Keywords tafsir, quran, prophet, ismat, infallible.

Paper type Research paper

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

Müfessirlerin yorumlarında tabii olarak mensubu oldukları fikhî ve itikadî mezheplerin etkisini görmek mümkündür. Peygamberlerde bulunması konusunda icma olan ismet sıfatı da bu etkiyi oluşturan unsurlardan birisidir. Kur'ân'ın ifadesiyle “ahsenü'l-kasas/kıssaların en güzeli” olarak nitelenen ve tamamı tek bir sûrede anlatılan Hz. Yûsuf kıssası, içerisinde ismet-i enbiyaya konu olacak âyetler bulundurması hasebiyle de tarafımızdan konu olarak seçilmiştir.

Sûre zengin muhteviyatından ötürü sosyolojik (Teke, 2018: 27-53), psikolojik (Vural, 2001: 127-152; Sürücü, 2016: 966-980), tasavvufi (Hanay, 2016: 211-240) ve edebi (Bân, 2012: 335-354) açılardan ele alınmakla birlikte konumuz müvacehesinde bir çalışmaya tâbi tutulmamıştır. Bu çalışmada öncelikle kıssa ile ilgili kısaca bilgi verilecek, ardından İslâm düşüncesinde ismet tasavvuruna değinilecek ve daha sonra da ilgili âyetlere ilişkin müfessirlerin yorumu konumuz çerçevesinde analiz edilecektir.

Bu çalışma doküman analiz yöntemi ile sistematik derleme ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Konuyla ilgili araştırma için ilk kaynaklardan günümüze kadar yazılan basılı ve elektronik eserler kronolojik olarak taranarak notlar alınmıştır. Sistematik hâle getirilen bu notlar objektif bir şekilde değerlendirmeye tâbi tutulmuş ve yeni bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmadaki alıntılar ve atıflarda bilimsellik ve etik kurallar gözetilmiştir. Ayrıca bu çalışma etik kurul onayı gerektiren bir çalışma da değildir. Çalışmada kullanılan âyet mealleri Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'nin hazırladığı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî adlı eserden alınmıştır (Altuntaş & Şahin, 2009).

2. İslam Düşüncesinde İsmet Kavramı

Sözlükte “kötülüklerden korumak, menetmek, engel olmak” anlamında (Ferâhidî, 1988, 1/31; Cevherî, 1987, 5/1986; Râzî, 1988: 437; İbn Manzûr, 1414, 12/403; Fîrûzâbâdî, 2005, 1138) a-s-m kökünden türeyen bir isim olan عصمة/ismet Kur'ân'da değişik formlarıyla on üç yerde geçmektedir. Kelime bunların tamamında “tutmak, menetmek” gibi temelde aynı anlam çerçevesi içinde yer alır. Yalnız Âl-i İmrân sûresindeki “Allah'ın ipine sımsıkı sarılınız.” (3/Âl-i İmrân/103) âyetinde kullanılan ismet kelimesi hem tutmayı hem de korunmayı ifade eder. Nitekim Araplar deve yükünü bağladıkları ipe عصام/isâm demektelerler (Râgıb, 1998, s. 570). İsmet kelimesi “... kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.” (Buhârî, 1422: “Salâh”, 28) hadisinde de aynı kökten gelmekte ve yine korumak anlamındadır.

Kavram olarak ise ismet, “Allah'ın kulunu/peygamberini kötülüklerden koruması (İbn Manzûr, 1414, 12/403), helake sürükleyecek durumlardan muhafaza etmesi (Cevherî, 1987, 5/1986), temiz bir yaratılış ve bedensel üstünlük lütfederek, kararlılık, zafer, iç huzuru ve hayra muvaffak kılarak olumsuzluktan uzak tutması” (Râgıb, 1998: 570) şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsamlı tanımların ışığında, ismet-i enbiyâ kavramı, “Allah'ın peygamberleri günah işlemekten alıkoyması” olarak da özetlenebilir. İlgili çalışmalar ve tartışmalar daha çok bu tanım çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

Bütün itikadî mezheplerce benimsenmekle birlikte kapsamı ve keyfiyeti tartışmalı konulardan biri olan العصمة/ismet sıfatı klasik kelâm literatüründe nübüvvet bahisleri içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca ismet kavramıyla ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir. Bunlar arasında Nûreddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) el-Müntekâ min 'ismet-i enbiyâ'sı ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) 'İsmetu'l-enbiyâ' adlı eseri en meşhur olanlarıdır. Bu klasik eserlerin yanı sıra günümüzde konunun çeşitli yönleriyle alakalı çok sayıda makale ve eser kaleme alınmıştır.

Peygamberler, Allah ile kulları arasında aracı olmaları sebebiyle özel olarak seçilmiş ve üstün ahlaka sahip kişilerdir. Bununla birlikte, Kur'ân peygamberlerin günah işlememe ya da işleyememe gibi vasıflarıyla ilgili açık bir veri içermemektedir. Aksine kimi peygamberlerin

emri uygulamama, yanlış hüküm verme, unutma, istemeyerek bir kötülüğe sebep olma ve fitrî/beşerî duygularla hareket etme gibi hatalarını gündeme getirmektedir. Durum böyle olunca İslâm âlimleri temel görevi tebliğ ve tebyin olan peygamberlerin ismet sıfatını iki şekilde mütalaa etmişlerdir:

Birincisi dini tebliğde ismet: Peygamberlerin aldıkları vahyi olduğu gibi ümmetlerine nakletmeleri hususunda bütün İslâm âlimleri müttefiktir. Nitekim “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur.” (5/el-Mâide/67) ve “Eğer o Peygamber, bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, elbette onu kısıvrak yakalar, sonra da onun can damarını koparırdık! İçinizde hiç kimse de buna mâni olamazdı.” (69/el-Hâkka/44-47) âyetlerinde görüldüğü gibi peygamberlerin aldıkları vahye hiçbir müdahaleleri söz konusu değildir. Nitekim vahyi bellemeleri ve unutmamaları da Allah’ın uhdesindedir (75/el-Kiyâme/16-19).

İkincisi ise beşerî yön itibarıyla ismet: Peygamberlerin insan olmaları hasebiyle hata yapip yapamayacakları ve hatalarının ne şekilde değerlendirileceği tartışmalıdır. Diğer bir ifadeyle, masumiyetlerinin keyfiyeti ihtilaflıdır. Ayrıca kendilerinden sâdır olan yanlışların hata kabul edilip edilmeyeceği, hata olarak değerlendirilecek ise bunun büyük mü küçük mü olduğu, peygamberlikten önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiği gibi hususlarda mezhepler arasında, hatta mezheplerin kendi içlerinde dahi farklı görüşler mevcuttur (Sâbûnî, 1979: 121-122; Bağdadî, 1977: 210). Bu nedenle, öncelikle Hâriciyye, Mâtürîdiyye, Eş’ariyye, Mu’tezile ve Şîa ekollerinin ismet hakkındaki görüşlerine konumuzun zeminini oluşturmaya yetecek miktarda temas edilecektir (Türcan, 2003: 91-123; Bayram, 2008).

Hâricîler’in, her günahı küfür sayan Fudayliyye koluna göre, peygamberlerin günah işlemeleri dolayısıyla küfre girmeleri caizdir ve peygamberler takiyye yaparak küfrü gerektiren sözler de söyleyebilirler (Râzî, 1986: 26). Bu aşırı yoruma mukabil Hâricîler’in diğer grupları peygamberlerin nübüvvetten önce de masum olduklarını söylemektedirler (Sâbûnî, 1979: 121).

Mâtürîdîler’e göre ismet, peygamberlerin söz ve fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadrü kıymetini düşürecek hatalardan korunması manasınadır. Peygamberler kasit olmaksızın hata işlerlerse hemen akabinde ilâhî uyarı gelir. Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) “ismet, külfeti izâle etmez.” sözü, peygamberlerin itaate zorlanmamaları ve günah işlemekten aciz bırakılmadıkları anlamına gelmektedir. İsmet, Allah’ın bir lütfu olarak seçme gücü olmakla birlikte peygamberi iyi işler yapmaya yönlendirir, onları kötülüklerden alıkoyar (Sâbûnî, 1979: 121-122). Mâtürîdîlere göre dini tebliğde peygamberlerin kasten hata işlemeleri mümkün olmamakla birlikte çoğunluğa göre sehven de işleyemezler. Diğer günahlar konusunda ise peygamberlik öncesi ve sonrası küfre düşmeleri ve kasten büyük günah işlemeleri de caiz değildir. Peygamberler sehven büyük günah işleyebilirler, küçük günah işlemeleri de zaten imkân dâhilindedir (Teftâzânî, 2014: 131; Gün, 2021: 79-98).

Eş’arîler’e göre ismet, Allah’ın peygamberlere itaat gücü vermesi, masiyet gücü vermemesidir ki bu takdirde ismet peygamberlerin günah işlemelerine engel olan sıfat olmaktadır. Eş’arîler’e göre peygamberler nübüvvet öncesi günah işleyebilirlerken, nübüvvet sonrası büyük ve küçük günah işlemekten masumdurlar. Ayrıca onlara göre sehiv ve hata ile yapılan yanlışlar da günah kapsamı dışındadır (Bağdadî, 1997: 210; Şahin, 2006: 56). Bundan dolayı da Eş’arîler, Kur’ân’da peygamberlerle ilgili anlatılanları te’vil yoluna gitmişlerdir.

Mu’tezile, ismeti Mâtürîdîler gibi peygamberleri günahattan koruyan Allah’ın bir lütfu olarak görürler. Bu lütfu sayesinde kişi büyük günah işlemekten kurtulur. Mu’tezile’ye göre büyük günahlar hem çok çirkindirler hem de davetin kabulüne manidirler. Bu nedenle, peygamberlerin hem nübüvvetten önce hem de nübüvvetten sonra bu tür fiilleri işlemelerini caiz görmezler. (Türcan, 2021: 303-321). Günah işleme kabiliyetleri mevcut olan peygamberlerin küçük günah işlemeleri mümkündür. Bu onların doğruluğuna/sıdkına zarar

vermediği gibi davetlerinin kabulüne de mani değildir (Kâdî Abdulcebbar, 1996: 283-284). Mu'tezile'ye göre ismetin dayanakları mu'cize, salah-aslah, adalet ve peygamberlerin hüccet olmasıdır (Ünverdi, 2015: 79-107; Çınar, 2022: 137-167).

Şîî İmâmiyye fırkasına göre, peygamberler her türlü lekeden arındırılmış ve her türlü gûnahtan korunmuşlardır; küçük ya da büyük hiçbir sûrette gûnah işlemezler. Onların masumiyetini inkâr eden bir kimse onları tanımamış ve dinden çıkmış olur (Kummî, 1993: 96). Şîa'ya göre, peygamberler gûnah işleme kudretine sahip olmakla birlikte, kasıtlı ya da kasıtsız her türlü gûnahtan korunmuşlardır. Onlara göre hata eden bir peygamberin getirdiği mesaja güven olmaz, akıl da ona uymaktan imtina eder (Bağdâdî, 1413: 37; Şeyh Müfid, 1413: 128).

İsmet sıfatı konusunda Mâtürîdîyye, Mu'tezile ve Şîa'nın görüşleri benzerlik arz etmektedir. Eş'arîler ise ismeti "Allah'ın masiyet gücü vermemesi" şeklinde tanımlarken peygamberlere meleklik sıfatı vermiş olmaktadır (Bulut, 2001: 35; Öztürk, 2012: 41). Böyle olunca da Allah'ın emir ve yasaklarının bir anlamı kalmamaktadır (Sinanoğlu, 2000: 168). Bütün mezhepler vahyin tebliği ve yüz kızcırtıcı hatalar hususunda peygamberlerin asla hata yapmayacaklarını söylemektedirler. Bunun dışında peygamberlerin beşerî vasıfları çerçevesinde gûnah işlemeleri konusunda mezhepler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.

3. Kur'ân'da Hz. Yûsuf

Diğer kıssalara nazaran daha uzun ve teferruatlı sayılabilecek olan Hz. Yûsuf'un kıssası makale boyutunu aşmayacak şekilde konuya zemin hazırlama sadedinde çok kısa bir şekilde özetlenecektir. Mushaf'taki sıralamada on ikinci, nüzûl sırasına göre elli üçüncü sûre olan Yûsuf sûresi, Hûd sûresinden sonra, Hicr sûresinden önce nazil olmuştur. Yûsuf sûresinin ilk üç âyetinin Medine'de nazil olduğu söylenmekle birlikte çoğunluğun görüşü sûrenin tamamının Mekke'de indiği yönündedir. Sûrenin iniş zamanı, Müşriklerin baskılarının son derece arttığı ve Hz. Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib'in vefatından sonra öldürülmesi kararının alındığı Mekke döneminin son anlarına denk düşmektedir. Hz. Peygamber'in amcasıyla birlikte Hz. Hatice'yi de kaybettiği bu yıl "hüzün yılı" olarak nitelenmiştir. Sıkıntı ve hüznün hâkim olduğu bu zaman diliminde inen Yûsuf sûresi ile Hz. Peygamber ve ashâbı teselli edilmekte ve akıbetin onlar için daha hayırlı olacağı mesajı verilmektedir (Taberî, 2000: 551-554).

Hz. Yûsuf'un gördüğü bir rüya ile başlayan sûre yine bu rüyanın yorumuyla biter. Hz. Yûsuf rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bunu babasına anlatır. Babası Hz. Ya'kûb, diğer oğullarının kıskanıp bir kötülük yapmalarından korktuğu için Hz. Yûsuf'tan rüyasını kardeşlerine anlatmamasını ister. Kardeşler, babalarının çocuk yaştaki Hz. Yûsuf ve küçük kardeşini kendilerinden daha çok sevmesini kıskanırlar ve koyunları otlatma bahanesiyle Hz. Yûsuf'u götürüp pek bilinmeyen bir kuyuya atarlar. Oradan geçmekte olan bir kervan tarafından kuyudan çıkarılarak Mısır'da köle olarak bir devlet yöneticisine/azize satılan Hz. Yûsuf, gençlik çağına geldiğinde içinde yaşadığı evin hanımının cinsel tacizine maruz kalır. Onun isteklerini yerine getirmediği için de kadın Hz. Yûsuf'u iftira ile zindana attırır. Hz. Yûsuf gençlik çağına geldiğinde, Allah'ın vermiş olduğu rüya tâbiri ilmi sayesinde kendisiyle birlikte zindana giren iki kişinin gördüğü rüyaları yorumlar. Hz. Yûsuf, kralın hizmetçisi olan ve hapisten çıkarılacağını söylediği kişiden, krala kendisinden bahsetmesini ister. Ne var ki saki bunu unuttur.

Bir gün, kral bir rüya görür ve devlet adamlarından bu rüyayı yorumlamalarını ister. Onlar "karma karışık" dedikleri bu rüyayı yorumlayamazlar. Saki, Hz. Yûsuf'u hatırlar ve hapisaneyeye gelerek rüyayı ona yorumlatır. Daha sonra Hz. Yûsuf, kralın hapisten çıkartılması emrini, suçsuzluğunun ispatlanması şartıyla kabul eder. Tahkikat sonucu suçsuz olduğu, kadınların itiraf ve şahitliğiyle ispatlanan Hz. Yûsuf'u kral maliyenin başına getirir. Böylece Mısır'da yüksek idarî bir konuma gelen Hz. Yûsuf, kıtlık yıllarında erzak almak için Mısır'a gelen kardeşleriyle karşılaşır ve onlara kendisini tanıtmadan bir sonraki sefere küçük kardeşlerini getirmeleri şartıyla erzak alabileceklerini söyler. Kardeşler, babalarını ikna ederek Yûsuf'un

küçük kardeşini de Mısır'a götürürler. Yûsuf, kardeşine de haber vererek kralın su tasını onun yüklerinin arasına koydurur. O, kardeşini alıkoymak suretiyle hem kardeşlerine bir ders verir hem de Hz. Ya'kûb da dâhil olmak üzere hepsinin Mısır'a gelmelerini sağlar. Kıssa, Hz. Yûsuf'un gördüğü ilk rüyanın tâbiri ve ardından yaptığı dua ile son bulur. Özet bir şekilde aktardığımız kıssa, diğer kıssalar gibi tevhid ve hidâyet eksenli mesajlarla yüklü bir şekilde yer, zaman ve şahıs isimleri belirtilmeksizin anlatılmaktadır. Kur'ân'da sadece Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf'un ismi zikredilirken Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin Kitabında yer alan kıssada Hz. Ya'kûb'un dört hanımının, oğullarının, azizin ve hanımının isimleri detaylı bir şekilde zikredilmektedir (Kitab-ı Mukaddes, 2003: Yaratılış, 35, 23-27). Kitab-ı Mukaddes'te, Kur'ân'ın üslubuna uymayan ve nübüvvetle bağdaştırılması güç ayrıntılar içeren anlatımlar da bulunmaktadır. Kıssanın Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes'teki anlatımlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar yapılmıştır (Deccânî, 1994; Polater, 2007; Kurt, 2019).

4. Kıssa ile İlgili İsmet Prensibi Çerçevesinde Yapılan Yorumları

Müfessirlerin zihin dünyalarının oluşumunda ve olaylara bakışlarında sosyo-kültürel çevrelerinin ve inançlarının etkili olduğu bir gerçektir. Bu açıdan itikadî bir mesele hâline gelen ismet-i enbiya düşüncesinin söz konusu kıssada geçen bir kısım kavram ve olayların yorumunda müfessirleri etkilediği görülmektedir.

4.1 Kardeşlerin Peygamber Olup Olmadıkları

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin peygamber olup olmadıkları, ismet sıfatı çerçevesinde tefsirlere konu olmuştur. Hz. Yûsuf'un rüyasında kardeşlerinin yıldızla benzetilmesi bazı müfessirler tarafından onların da peygamber oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Müfessirleri bu yoruma götüren saik yıldızların en parlak cisim olmaları ve bir peygamber gibi etrafına daima ışık saçmalarıdır (Taberî, 2000, 15/557; Zeccâc, 1988, 3/92; Semerkandî, t.y., 2/180; Zemahşerî, 1407, 2/445; Ebüssuûd, t.y., 4/254). Kardeşlerin peygamber olduklarına dair ikinci bir delil olarak, "Ya'kûb ailesine ataları İbrahim ve İshak'a tamamladığı gibi nimetini tamamlayacaktır." (12/Yûsuf/6) âyeti gösterilmektedir. Buradaki ifadede kardeşlerin de Hz. Ya'kûb'un ehlinden olduğu için peygamber olduklarının işareti olarak kabul edilmiş ve "nimetin tamamlanması" ibaresi nübüvvet olarak yorumlanmıştır (Zeccâc, 1998, 3/92; Mâtürîdî, 2005, 6/209; Semerkandî, t.y., 2/180; Zemahşerî, 1407, 2/445).

Râzî'ye (ö. 606/1210) göre nübüvetsiz hiçbir nimet kâmil değildir, Hz. İbrahim ve Hz. İshak'a verilen de budur. Râzî nimetin nübüvvet diye tefsir edilmesi durumunda, Hz. Yakub'un oğullarının da peygamber olmaları gerektiğini belirtir (Râzî, 1420, 18/421).

İlgili âyetlerden yola çıkarak kardeşlerin peygamber olduklarını ileri sürenler ismet sıfatı gereği o sırada peygamber olmadıkları görüşündedirler (Abdurrezzâk 1999, 2/212-213; Begavî, 1997, 4/218; Taberî, 2000, 13/84-87; İbn Atiyye, 1422, 3/222; Râzî, 1420, 1/421). Kardeşlerin o sırada buluğa ermemiş olduklarını söyleyenler varsa da bu görüş kabul görmemiştir (İbn Atiyye, 1422, 4/218; Râzî, 1420, 18/421). Burada müfessirlerin sahip oldukları ismet anlayışlarının âyetlerin yorumunu etkilediği görülmektedir.

Kardeşlerin, babaya karşı gelme, yalan söyleme, oğlu babadan ayırma ve kardeşi öldürmeye teşebbüs gibi kötü fiillerinin küçük günah mı yoksa büyük günah mı olduğu tartışılmıştır. Bunların yaptıklarının büyük günah olduğunu düşünenler onların daha sonra peygamber olduklarını ya da hiç peygamber olmadıklarını belirtmek durumunda kalmışlardır. Râzî, Eş'arî mezhebine mensup olmakla birlikte kardeşlerin yaptıklarının büyük günah olduğunu ancak bunun nübüvvet öncesinde vukû bulduğunu ifade eder (Râzî, 1420, 18/421). Kurtubî (ö. 671/1273) de peygamberlerin küçük günah işlemeleri konusunda ihtilaf olmakla birlikte büyük günah işlemeyecekleri konusunda icma olduğunu söyleyerek büyük günahları işlemiş olan kardeşlerin bu durumlarının peygamberlikten önce olduğunu belirtir (Kurtubî, 1964, 10/109; ayrıca bk. İbn Kesîr, 1999, 9/127).

Bunlara mukabil, kardeşlerin peygamber olmadıklarını savunanlar da vardır. Bunlardan İbn Hazm (ö. 456/1064) kardeşlerin peygamber olduklarına dair, âyet, sahih hadis, icmâ ve sahabeden de hiçbir rivayet bulunmadığını söyler (İbn Hazm, ty., 4/7-8; ayrıca bk. İbn Kesîr, 1999, 4/372).

İbn Hazm ile aynı görüşü paylaşan İbn Kesîr'in bu yorumu, mensubu olduğu Eş'arî mezhebine atfedilen "Peygamberlerin, ne nübüvvetten önce ne de sonra asla büyük günah işlemeyeceği" (Pezdevî, 2003, s. 172) görüşünün etkisiyle şekillenmiş görünmektedir. Nitekim yukarıdaki yorumunun ardından kardeşlerin işledikleri fiilleri tek tek sıralayarak, bunların büyük günah olduğunu ima eden bir nakilde bulunmaktadır. (İbn Kesîr, 1999, 4/372). Özellikle imamet konusunda Şîa'dan etkilendiği anlaşılan Şevkânî (ö. 1250/1834) de ismet sıfatı gereği kardeşlerin peygamber olamayacakları görüşündedir (Kaya & Okumuş, 2010, 39/25; Şevkânî, 1414, 3/11). İsmet-i enbiya düşüncesinin iyice yerleşmesinden sonra müfessirlerin büyük çoğunluğu kardeşlerin yaptıkları işlerden ötürü peygamber olamayacakları görüşünü savunmaktadırlar (Kâsimî, 1418, 6/248; Reşîd Rızâ, 1990, 12/218; Zühaylî, 1418, 12/206). Tüm bu bilgilerden hareketle, birçok müfessirin söz konusu âyetleri yorumlarken ismet sıfatına ilişkin anlayışlarının belirleyici olduğu görülmektedir.

4.2 Hz. Yûsuf'un Kullandığı رَبِّي /"O Benim Efendimdir" İfadesi

Hz. Yûsuf'un, azizin karısının cinsel talebi karşısında kullandığı "O benim efendimdir." (12/Yusuf/23) sözünden kastının kim olduğu konusunda ihtilaf vardır. İlk dönem müfessirlerine göre bu kişi azizdir (Mukâtil, 1423, 2/327; el-Ferrâ, t.y., 2/40; Semerkandî, t.y., 2/187). Yine Taberî'nin (ö. 310/923) Süddî (ö. 127/745), Mücahid (ö. 103/721) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) kanalıyla yaptığı rivayetlerde de rabb kelimesinden maksat azizdir (Taberî, 2000, 16/32; Mâtürîdî, 2005, 6/225; Zemahşerî, 140, 2/455). Zeccâc (ö. 311/923) ilk anlam olarak söz konusu kelimedden kastın aziz olduğunu belirttikten sonra anlamın "Şüphesiz Allah benim Rabbimdir. Lütü ile O beni esirgedi/sıkıntılardan kurtardı, o bakımdan ben O'nun haram kıldığı bir şeyi işleyemem." şeklinde olabileceğini de söyler. Zeccâc'tan sonra müfessirler bu ihtimalden de bahsetmişlerdir (Zeccâc, 1998, 3/101; Sa'lebî, 2002, 5/209; Zemahşerî, 1407, 2/455; Kurtubî, 1964, 9/165). Mâverdî (ö. 450/1058) ve sonrasında bazı müfessirler ilk anlam olarak söz konusu ifadedden kastın Allah olduğunu bildirmişlerdir (Mâverdî, t.y., 3/23; Kuşeyrî, t.y., 2178; İbn Atiyye, 1422, 3/233; Reşîd Rızâ, 1990, 12/228; İbn Âşûr, 1984, 12/251-252; Şa'râvî, 1997, 11/6909).

Son dönem müfessirlerinden söz konusu âyetin anlamının sadece "O benim Rabbimdir, beni kuyudan kurtardı ve güvenli bir şekilde buraya yerleştirdi" şeklinde olduğunu vurgulayanlar vardır (Kutub, t.y.: 4/1981). Mevdûdî (ö. 1979) ise Allah'tan başkasını dikkate alarak günahattan çekinmesi bir peygamberin izzetine yakışmayacağı ve Allah'tan başka biri için "rabbim" kelimesini kullanması hakkında Kur'ân'da tek bir örneğin olmamasını sebep göstererek ifadenin aziz olarak yorumlanmasını kabul etmez (Mevdûdî, 1991, 2/450-451).

Görüldüğü gibi ilk müfessirlerin rabb kelimesinden kastın aziz olduğunu söylemelerinden o dönemlerde ismet-i enbiya düşüncesinin tam oluşmadığını, bundan dolayı da söz konusu âyeti peygamberlerin beşeri yönünü ve toplumsal bağlamı dikkate alarak yorumladıkları anlaşılmaktadır. Zeccâc ile birlikte söz konusu kelimedden kastın Allah da olabileceğinin dillendirilmeye başlaması ve son kertede sadece Allah olabileceği yorumlarının da artması İsmet-i enbiya konusundaki hassasiyetin zamanla arttığını ve Kur'ân yorumlarını etkilediğini göstermektedir.

4.3 Hz. Yûsuf İçin Kullanılan هَمِّ /"Hemme" İfadesi

Hz. Yûsuf gençlik çağına ulaşınca evin hanımı/azizin karısı Hz. Yûsuf'a gönlünü kaptırmış ve ona cinsel tacizlerde bulunmuştur. Her ne kadar ilgili âyetler sadece olayın son kısmı olan cinsel istekten bahsetse de kıssanın genelinden tahriklerin uzun süredir var olduğu anlaşılmaktadır (Kutub, t.y., 4/1980).

H-z. Yûsuf'un teklifleri geri çevirdiği ve zinaya yaklaşmadığı sabit olmakla birlikte, kendisini arzulayan kadına karşı bir ilgi duyup duymadığı müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın kaynağı, “وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ” /Kadın onu arzulamıştı, o da kadını arzulamıştı. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı.” (12/Yûsuf/24) âyetindeki H-z. Yûsuf ve azizin hanımı için ortak olarak kullanılan “هَمَّ /hemme” kelimesidir. Kelimenin yorumundaki bu ihtilafa ismet sıfatının etki ettiği gözlemlenmektedir.

Buradaki h-m-m kökü “azmetmek, karar vermek kastetmek, eritmek, üzme-k” anlamlarına gelir (Ferâhîdî, 1988, 3/357; Ezherî, 2001, 5/248; Zemahşerî, 1998, 2/380). Tefsir ve meâllerde bu kelimeye kök anlamıyla irtibatlı olarak “bir şeyi yapmaya karar vermek, gayret etmek, yeltenmek, arzulamak, istemek, meyletmek” gibi anlamlar verilmiştir. Kelime, hem azizin karısı hem de H-z. Yûsuf için kullanılmıştır. Kelimenin kadın için kullanılışı hakkında ittifak varken H-z. Yûsuf için kullanılışı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Müfessirlerin bu konudaki yorumlarını üçe ayırabiliriz.

Birincisi, H-z. Yûsuf da kadını arzulamış ve bunun için harekete geçmiş ancak Allah'ın “burhan”ını görünce vaz geçmiştir. Bu görüşte olanlara göre levlâ/لَوْلَا'nın cevabının öne geçmesi caiz değildir, cevap mahzuftur. Daha çok ilk dönem müfessirlerine ait olan bu görüşe göre, H-z. Yûsuf da kadının isteğine cevap vermek için fiilî davranışlarda bulunmuştur. Bu konuda müfessirlerin bir kısmı çoğunluğu isrâiliyattan olan ve zikrine lüzum görmediğimiz pek çok rivayete yer vermiştir (Mukâtil, 1423, 2/328-329 Abdurrezzâk, 1419, 2/212-213; Taberî, 2000, 13/84-87; İbn Atiyye, 1402, 234-235; Nisâbûrî, 1430, 12/72-73). Taberî, bir peygamberin nasıl böyle vasıflandırılacağı sorusunu özetle şöyle cevaplandırır: Bir peygamberin bir hata ile imtihan edilmesi, o peygamberin daha sonra o hatasını hatırladığında Allah'ın rahmetine güvenmeyip daima korku üzere olması, Allah'ın nimetlerinin dünyada sınırlı, ahirette ise sınırsız olduğunu bilmesi ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmesinler diye günahkârlara örnek olması içindir (Taberî, 2000, 16/38). Sem'ânî (ö. 489/1096) “Mütekaddimûn âlimleri peygamberler hakkında söylenmesi gerekeni daha iyi bilirler.” diyerek ilgili rivayetlere destek vermiştir (Sem'ânî, 1997, 3/21).

Sa'lebî (ö. 427/1035) de kendi dönemine yakın âlimlerin “Bu söylenenler bir peygambere yakışmaz” şeklindeki yorumlarını tenzile şahit olanlardan te'vili alan âlimlerin sözlerine muhalif olduğu için makbul görmez (Sa'lebî, 2002, 5/210). Ayrıca H-z. Yûsuf'un niyetlendiği fiili işlememesi peygamberler için caiz olan küçük günah kabilinden sayılmıştır. Bu görüşte olan ilk dönem müfessirlerin Kur'ân yorumlarında ismet sıfatının etkisi pek görülmemektedir.

İkinci görüşe göre, H-z. Yûsuf'un meyli/arzusu kadınınkinden farklıdır. Kelime her ikisi için ortak olarak kullanılsa da aralarında fark vardır. Kadın için kullanılan “هَمَّ /hemme” istekli, kasıtlı, azimli ve bilinçli bir arzuyu ifade ederken H-z. Yûsuf için fitrî, tabii, bir meyli ifade etmektedir. H-z. Yûsuf'un tavrı ve cevapları da bunu göstermektedir (Ebüssuûd, t.y., 4/266). Bu görüşe göre, şartın cevabı hazfedilmiş ve dolayısıyla H-z. Yûsuf da o kadını arzulamıştır. Ama bu arzulama kadının yaptığı gibi işi fiiliyata dökmeden sadece kalbî bir meyil, fitrî bir arzu şeklindedir (Mâtürîdî, 2005, 6/226; Zemahşerî, 1407, 2/455; Nesefî, 2019, 8/369; Beydâvî, 1418, 3/160; Ebüssuûd, t.y., 4/266; Cessâs, 1996, 4/385; Cevzî, 1422, 2/430-431). Bu durum da kulun sorumluluk alanı dışındadır (Mâtürîdî, 2005, 6/226). İmtihani anlamlı kılan nefsin arzu ve isteklerine birtakım vesilelere sarılarak karşı koymaktır. H-z. Yûsuf Allah'ın ergenlik ve sorumluluk çağına girenleri haramlardan kaçınmakla yükümlü kıldığını düşünmek suretiyle, fitrî olan cinsel arzusunu bastırarak kontrol altına almış ve neticesinde de övgüye mazhar olmuştur (Zemahşerî, 1407, 2/456).

İbn Atiyye (ö. 541/1147), H-z. Yûsuf'un o anda peygamber olduğunu ve ismet sıfatına aykırı olduğu için kadının teklifini bilerek ve isteyerek aklında tutmadığı, yalnızca zihninden anlık olarak geçtiği görüşündedir. (İbn Atiyye, 1402, 3/233). Şevkânî'ye göre de mücerret hemm/nefsî arzu ismete mâni değildir. Peygamberler, ihtiyari ve kasıtlı olarak masiyeti düşünemeyecekleri için bu kelime sadece gayr-i ihtiyarî, fitrî, kalbî bir meyli ifade etmektedir.

Dolayısıyla anlam lügavî manasına hamledilmelidir ([Şevkânî, 1414, 3/21](#)). Benzer görüşleri paylaşan Kâsimî (ö. 1914) ise, Peygamberlerin melekler gibi olmayıp nefsânî duygulara sahip olduklarını, zihinlerinden geçenlerden mesul olmayıp onları yapmaktan masum olduklarını söylemektedir ([Kâsimî, 1418, 6/166-168](#)). Bu görüşte olanlarda ismet prensibinin etkisi kısmî olarak görülmeye başlanmıştır.

Üçüncü görüşe göre ise, peygamberlerde bulunması gereken ismet sıfatı gereği Hz. Yûsuf o kadına asla arzu duymamış, dolayısıyla kendisinden bir kusur, bir günah sadır olmamıştır. Bu görüşü savunanların temel gerekçeleri Allah'ın her daim örnek alınmasını emrettiği peygamberlerin her türlü kusur ve hatadan masum olmaları gereğidir. Buna göre iki durum ortaya çıkmaktadır:

Birinci görüşe göre, levlâ/لولا'nın cevabı mahzuftur ve henn kelimesine dövme, kendini savunma, kaçma, zevcesi olarak düşünme, kocasının karşısına çıkarma gibi anlamlar verilmiştir ([Tüsterî, 1423, 81](#); [Taberî, 2000, 16/38](#); [Sa'lebî, 2002, 5/211](#); [Mâtürîdî, 2005, 6/226](#); [Reşîd Rızâ, 1990, 12/231](#)). Ebû Hafs en-Nesefî (ö. 537/1142) ise, Hz. Yûsuf'un kadını öldürmeye ve dövmeye teşebbüs ettiğini ancak burhanı görünce de bunun haram olduğunu anlayıp vaz geçtiğini belirtir ([Nesefî, 2019, 8/369](#)).

Kelimeye yüklenen bu farklı anlamlar pek çok müfessir tarafından kabul görmemiştir. Ayrıca âyetteki şart cümlesi delil getirilerek bu anlamları vermenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir ([Mâtürîdî, 2005, 6/226](#)). Bu itiraza, kadınla mücadele esnasında gömleğin önden yırtılma tehlikesi nedeniyle bu fiillerden vazgeçtiği ya da onu öldürmeye yeltendiğinde haram olduğunu hatırlaması sebebiyle bu eylemden geri durduğu şeklinde cevaplar verilmiştir ([Mâtürîdî, 2005, 6/226](#)). Bu görüşte olanlar selefin aktardıklarını ismetle bağdaştıramadıkları için söz konusu kelimenin lafzi anlamına sığınmaktadırlar. Bu yorumlarda açıkça ismet prensibinin etkisini görmekteyiz.

İkinci görüşe göre, levlâ (لولا) edatının cevabı öne alınmış olup âyetin anlamı, "Eğer Allah'ın burhanını görmemiş olsaydı, Yûsuf da onu arzulayacaktı" şeklinde yorumlanmıştır ([Zeccâc, 1998, 3/101](#)). Buna göre, Hz. Yûsuf ne fiilî ne de zihnî hiçbir kusur işlememiştir. Bu görüşe göre "هم /hemme" kelimesi her ikisi için de aynı anlamda kullanılmıştır. Böylece henn kelimesine farklı anlamlar yüklemeye gerek kalmamıştır. Zaten âyetle bu anlamları vermemizi gerektirecek bir işaret de yoktur. Özellikle Râzî ve İbn Kesîr'in tesiriyle sonraki âlimlerde bu görüş ağırlık kazanmıştır ([Reşîd Rızâ, 1990, 12/231](#); [İbn Âşûr, 1984, 12/253-254](#)).

4.4 Zamirin Âidiyeti

Yûsuf sûresinin 52 ve 53. âyetlerindeki zamirlerin aidiyeti konusunda müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهِ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir. Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbimin acıyıp koruması başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (12/Yûsuf 52-53).

Bu ihtilafta siyakin, anlamın ve anlatılan olaydaki durumun etkisi olmakla birlikte asıl etkenin ismet anlayışı olduğu görülmektedir. İlk müfessirlerden Mucâhid, Katâde (ö. 117/735), Dahhâk (ö. 105/723), İbn İshak (ö. 151/768) ve Süddî bu sözlerin Hz. Yûsuf'a ait olduğu görüşündedirler ([Taberî, 200, 16/140](#); [İbn Ebî Hâtim, 1419, 7/2158](#)). Sonraki müfessirlerden Mukâtil (ö. 150/767) ([Mukâtil, 1423, 2/339-340](#)), Ferrâ (ö. 207/822) ([Ferrâ, t.y., 2/47-48](#)), Abdurrezzak (ö. 211/826-27) ([Abdurrezzâk, 1419, 2/217](#)), Taberî ([Taberî, 2000, 16/140](#)), Zeccâc ([Zeccâc, 1998, 3/115](#)), İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938) ([İbn Ebî Hâtim, 141, 7/2158](#)),

Mâtürîdî ([Mâtürîdî, 2005, 6/252-253](#)) ve Semerkandî (ö. 373/983) ([Semerkandî, t.y., 2/197](#)) de aynı görüştedirler.

Ferrâ ve Taberî'ye göre Yûsuf'un sözü kadının sözüne bitişmiş, sanki tek bir söz gibi olmuştur. Onlara göre bunun delili, "Sebe Melikesinin "Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkının ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır." (27/Neml/34) âyetidir. Buradaki ikinci cümle, melikenin sözü olmadığı hâlde onun sözüne bitişmiştir. Bu durumun, Kur'ân'da başka örnekleri de vardır ([Ferrâ, t.y., 2/47](#)). Taberî, devamındaki sözün/âyetin de Cebrail ya da bir meleğin "kadın seni arzuladığında senin durumun neydi?" sorusuna cevap olarak geldiğini ve "Kendimi hatadan ve zelleden temize çıkarmıyorum. Nefis kötülüğü pompalar, Allah'ın rahmet ettikleri de bundan kurtulur." anlamında olduğunu belirtir ([Taberî, 2000, 16/142](#)).

Mâtürîdî'ye göre ise Hz. Yûsuf'un bu sözü, kadının مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا "Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!" (12/Yûsuf/25) sözüne cevap ya da هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي "Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi." (12/Yûsuf/26) sözünü tasdikler. Diğer sözde de Hz. Yûsuf nefsin tabiatını söylemektedir ([Mâtürîdî, 2005, 6/252-254](#)).

İlk defa Nehhâs (ö. 338/950) sözün kadına ait olduğunu "yokluğunda onu kötü bir şekilde anmadım." yorumuyla ifade eder. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğunu da zayıf bir görüş olarak verir ([Nehhâs, 1421, 2/205](#)). Mâverîdî'nin de bu iki ihtimali zikretmesinden ([Mâverîdî, t.y., 3/47](#)) sonra sözün kadına ait olduğu görüşüne pek çok müfessir tarafından yer verilmiştir ([Sem'ânî, 1997, 3/38](#); [Zemahşerî, 1407, 2/482](#)). İbn Atiyye, ([İbn Atiyye, 1402,3/253-254](#); [Râzî, 1420, 18/468](#)). Mâverîdî söz konusu ikinci sözün üçüncü bir ihtimal olarak azîzin sözü olabileceğinden bahseder. Bu durumda anlam, "Yûsuf'a olan sû-i zannımdan dolayı kendimi temize çıkarmıyorum." şeklinde olur ([Mâverîdî, t.y., 3/47-48](#)). Sem'ânî'ye göre bir söz arasına itiraz sözünün girmesi Arap lisanında vardır ve bunu da Hz. Yûsuf söylemiştir ([Sem'ânî, 1997, 3/39](#)). Zemahşerî Yûsuf'un sözü olduğuna mananın kâfi olduğunu belirtirken kadının sözü olduğunu da zayıf bir görüş olarak nakleder ([Zemahşerî, 1407, 2/481-482](#)).

Râzî, karine varsa bir söz arasına başka bir sözün girebileceğini ifade ederek sözün Hz. Yûsuf'a ait olabileceğini ancak diyalogdaki zaman ve mekân farkından dolayı problemliliğini belirtir. Olay esnasında Hz. Yûsuf hapiste olduğu için kadının sözü olmasını muhtemel gören Râzî ikinci sözdeki مَا/مَا -illâ/لا kalıbını kullanarak ancak nefsin hâkim olan bir kişinin söz söyleyebileceğini, bunun da kadına yakışmadığını ifade eder. Râzî, daha sonra ikisindeki müşkili açıklamakla birlikte hangisinin daha evla olduğu sorusunu cevapsız bırakır ([Râzî, 1420, 18/468-470](#)).

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve ardından öğrencisi İbn Kayyîm (ö. 751/1350)'dan sonra sözün kesin dille kadına ait olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Gerekçe ise Hz. Yûsuf'un o esnada hapiste olması, siyaktan ve zahirden anlaşılanın da bu yönde olmasıdır. Ayrıca sözün Hz. Yûsuf'a aidiyetine dair de hiçbir delil yoktur. Bu durumda anlam "Gıyabında Yûsuf'a ihanet etmedim." yani hapiste iken aleyhinde söz söylemedim ([İbn Teymiyye, 1984, 2/273](#); [İbn Teymiyye, 1995, 10/298-299](#); [İbn Kayyîm, 1410, 331-332](#)) şeklindedir.

Ebû Hayyân'a (ö. 745/1344) göre azizin karısının sözü olduğu açıktır. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğu görüşü zorlamadır, delili de yoktur. Sözde takdim tehir olduğu veya kadının sözünün bitip yeni bir başlangıç yapıldığı görüşleri ise zayıftır ([Semerkandî, t.y., 2/178](#); [Ebû Hayyân, 1420, 6/289](#)).

İbn Kesîr'e göre de aynı gerekçelerle söz kadınındır. İlgili âyetleri de "Kocam bilsin ki ben Yûsuf'la ilişki kurmak istedim, ama o kaçındı dolayısıyla ben temizim, aramızda bir şey olmadı yani ona hıyanet etmiş değilim. Kendimi de bu konuda temize çıkarmıyorum zira Allah'ın korudukları dışındakilerin nefsi daima kötülüğe meyyaldır." şeklinde yorumlamıştır (İbn Kesîr, 1999, 4/394-395). Sözlerin Hz. Yûsuf'a ait olduğunu söyleyenlerden bir diğeri de İbn Teymiyye

ile aynı görüşleri paylaşan Reşid Rıza'dır (ö. 1935). Ona göre zorlama yapmadan Kur'an'dan anlaşılan budur, ancak cumhur anlatılan hikâyelerin ve rivayetlerin etkisinde kalmıştır. Elmalılı (ö. 1942), Seyyid Kutub (ö. 1966), İbn Âşûr (ö. 1973) ve Zühaylî (ö. 2015) de benzer görüşleri paylaşmaktadırlar (Kutub, t.y., 4/2004; İbn Âşûr, 1404, 12/292; Zühaylî, 1418, 12/284; Elmalılı, 2022, 3/655).

Yukarıdaki farklı görüşler değerlendirildiğinde sözlerin kadına ait olamayacağı daha ağırlık kazanmaktadır. Zira ihanet ettiğini itiraf ettiği hâlde ihanet etmediğini, işi fiiliyata döktüğü hâlde nefs-i emmâreden bahsetmesi ve kendisini bir nasihatçi olarak sunması gibi nedenler bunu işaret etmektedir (Çelik, 2004: 5-8). Söz konusu sözlerin kadına aidiyetiyle ilgili görüşlerin daha çok Hz. Yûsuf'u olumsuz sözlerden koruma amaçlı olarak sonradan yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.

4.5 Hırsızlık Suçlaması/Sirkat

Kardeşlerin hırsızlıkla suçlanmaları ve bu emri kimin verdiği konusu müfessirler arasında ihtilafıdır.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا الْعَيْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

“(Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrabayı kardeşinin yükü içine koydu! (Kafile hareket ettikten) sonra bir tellal: Ey kafil! Siz hırsızsiniz! diye seslendi.” (12/Yûsuf/70).

Kardeşleri şoka uğratan ve onları kendi metotlarıyla terbiye eden hırsızlık ithamı (Nevfel, 1999: 192) ve bu emri Hz. Yûsuf'un verip vermediği meselesi Mâtürîdî'ye kadar mevzu olmamıştır. Ona göre Hz. Yûsuf'un, kardeşlerinin hırsız olmadıklarını bilmesi ve sözün de yalan olması hasebiyle bunu emretme ihtimali yoktur; sözü, münadi kendiliğinden söylemiştir. Mâtürîdî, ayrıca ancak istifham ya da takrir olarak düşünülmesi hâlinde Hz. Yûsuf'un emretmiş olabileceğini belirtir (Mâtürîdî, 2005, 6/266-267).

Cessâs'a (ö. 370/981) göre Hz. Yûsuf bazı adamlarına tasın konmasını emretmiştir. Bundan haberi olmayan taslardan sorumlu görevli, tası kaybettiklerini, kimin aldığını bilmediklerini ve ardından da zannı galip ile hırsızların onlar olabileceğini söylemiştir. Bu yüzden de bu ifadenin yalan sayılması mümkün değildir (Cessâs, 1996, 4/390).

Mâverdî “Suçsuz oldukları hâlde kardeşlerinin hırsız diye nitelenmelerine sebep olacağı için su tasını onların eşyalarının içine koyulmasını Hz. Yûsuf'un emretmesi nasıl caiz görülür” sorusunu dört şekilde cevaplandırmıştır: Bunlardan birincisi, hırsızlık suçlaması masiyettir, ama bunu Hz. Yûsuf emretmemiş, tahılları ölçen kişi yapmıştır. İkincisi, münadi, Hz. Yûsuf'un yaptığından haberdar olmadığı için çalma fiilini onların gerçekleştirdiğini zannetmiştir. Üçüncüsü ise, münadiye Hz. Yûsuf emretmiştir. Bununla kastı, kardeşlerinin kendisini babalarından çalmalarıdır. Dördüncüsü ise, bu Hz. Yûsuf'un hatasıdır, Allah da onu kardeşlerinin “O çalmışsa ...” (12/Yûsuf/77) sözüyle cezalandırmıştır (Mâverdî, t.y., 3/61-62).

Kuşeyrî (ö. 465/1072) Hz. Yûsuf önceden kardeşine haber verdiği için bu kötü fiilin ona nispet edilmesinin bir problem oluşturmayacağı görüşündedir (Kuşeyrî, t.y., 2/196). “Siz hırsızsiniz” sözündeki en isabetli yorumun “Onu babasından çaldınız” şeklinde olduğunu belirten Sem'ânî ise, bu âyetten Hz. Yûsuf'a bir kusur isnat edilemeyeceği görüşündedir (Sem'ânî, 1997, 3/49).

Neticede pek çok müfessir tarafından “Siz hırsızsiniz” ithamı Hz. Yûsuf'a kusur isnat etmemek için ya onun haberi olmaksızın yapılmış veya “içinizde hırsız var” yahut da “Yûsuf'u babasından çaldınız” şeklinde yorumlanmıştır (Begavî, 1997, 2/504; Neseî, 2019, 8/486; Zemahşerî, 1407, 2/492; Cevzî, 1422, 2/457; Râzî, 1986, 18/486-487; Kurtubî, 1964, 9/230-231; Hâzin, 1979, 2/543; Ebû Hayyân, 1420, 6/303; Ebüssuûd, t.y., 4/294; Zühaylî, 1418, 13/34; Sâbûnî, 1981, 2/56). İsmet-i enbiya düşüncesinin bu âyetlerin tefsirinde de etkili olduğu müfessirlerin yaptığı yorumlarda ve gerekçelendirmelerde görülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Hz. Yûsuf'un hata ve kusur sayılabilecek ifade ve davranışlarının ismet sıfatı mihverinde müfessirler tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir. Peygamberler insanlar arasından seçilmiş ve ilâhî terbiye ile yetiştirilmiş üstün niteliklere sahip elçilerdir. Dolayısıyla vahyin tebliği konusunda yanılarak da olsa hata etmeleri söz konusu değildir. Ayrıca insanlara örnek ve önder olarak gönderilmeleri hasebiyle peygamberler bütün mezheplerin ittifakıyla yüz kızartıcı fiillerden, küfür ve şirke düşmekten de masumdurlar. Onların bu vazifelerine halel getirecek fiil ve davranışlardan korunmuş olmaları tabii bir durumdur. Ancak diğer insanlar gibi beşerî/fitrî duygularla bezenmiş olmalarından ötürü bazı hatalar işlemeleri Kur'ân'ın da işaretiyle imkân dâhilindedir. Onların bu durumları nefsanî ve şehvî duygulardan arındırılmış melekler gibi olmadıkları için örnek alınabilmeleri açısından da mühimdir.

Peygamberlerin iradeli olarak hatalarından ve yanlış tercihlerinden bahseden âyetlerin akabinde ilâhî ikaz, pişmanlık, tevbe ve Allah'ın affı gelmektedir. Çalışmada da görüldüğü gibi beşerî duyguların etkisiyle gayr-i ihtiyari yapılan işlerde kınama, ikaz, ceza, tevbe ve af gibi ifadeler geçmemektedir.

İlk dönem diyebileceğimiz müfessirler, peygamberlerle ilgili çoğunluğu israiliyyat olan rivayetler konusunda hassas davranmamışlardır. Henüz ismet kavramı olgunlaşmamış olmalı ki bu zâviyeden de ilgili âyetlere bakmamışlar ve ulaştıkları rivayetlerin çoğunu bilgi malzemesi olarak kullanmışlardır.

Daha sonraki dönemde siyasî, ictimai olayların ve kültürlerin olgunlaştırdığı itikadî mezheplerin de etkisiyle iyice pekişen ismet kavramı müfessirlerin yorumları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İlgili âyetlere bu zâviyeden bakan bir müfessirin yorumu "her farklı yorumu aktarma" geleneği sayesinde yaygınlık kazanmıştır. Girişte de özetlendiği gibi, itikadî mezheplerin ismet-i enbiya anlayışları farklılık arz etmektedir. Müfessirler arasında da ismet prensibine yaklaşım konusunda daha rahat olanlara mukabil Râzî, İbn Kayyîm, İbn Teymiye ve İbn Kesîr gibi çok hassas olanlar da vardır. Son dönem ve günümüz müfessirlerinin çoğunluğu da bu hassasiyeti devam ettirmektedirler.

Hz. Yûsuf ve peygamber olup olmadıkları tartışılan kardeşleriyle ilgili âyetlerin yorumlarında da ismet-i enbiya kavramının etkisini görmek mümkündür. Kardeşleri peygamber olarak kabul edenlerin ilgili âyetlere getirdikleri yorumlar ile yaptıkları hatalardan ötürü peygamber olamayacaklarını savunanların yorumları büyük farklılık arz etmektedir.

Hz. Yûsuf ile ilgili kavramları sahip olunan ismet anlayışına bağlı olarak bazı müfessirler literal anlam çerçevesinde değerlendirirken bazıları farklı yorumlar getirmek durumunda kalmışlardır. Zamirlerle ifade edilip Hz. Yûsuf'a mı kadına mı ait olduğu tartışılan ifadelerde de aynı durum söz konusudur. Son olarak ele aldığımız hırsızlık suçlaması ile ilgili de aynı sâikle delilsiz ve dayanaksız birbirinden farklı yorumların yapıldığı görülmektedir.

Netice olarak, peygamberlerin fiil ve davranışlarıyla ilgili âyetlerin nübüvvete halel getirecek şekilde yorumlanması da onların beşerî vasıflardan arındırılıp melekleştirilerek yorumlanması da isabetli görünmemektedir. Peygamberlerin insanlar tarafından örnek alınabilmeleri açısından da bu iki yorum tarzının uygun olmadığı aşîkârdır.

Kaynakça

Abdurrezzâk b. H. (1419). *Tefsîru Abdurrezzâk*. Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye.

Altuntaş, M. & Şahin, M. (2009) *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Bağdadî, E. M. (1977). *el-Fark beyne'l-firâk*. Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.

Bağdadî, Ş. M. (1413). *en-Nüketü'l-i'tikadiyye*. Dâru'l-Müfid.

- Bân, H. F. (2012). Cemâliyyetü'l-kıssatî'l-Kur'âniyye (Kıssatü seyyidînâ Yûsuf enmûzecen). *Câmiatü Bağdat Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, (101), 335-354.
- Bayram, A. (2008). Kur'an-ı Kerim'e göre peygamberlerin ismeti. (Yök Tez Merkezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Begavî, E. M. (1997). *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru Taybe.
- Beydâvî, E. S. (1418). *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Buhârî, E. A. (1422). *el-Câmi'u's-sahîh. Dâru Tavki'n-Necât*. "Salâh", 28.
- Bulut, M. (2001). "İsmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.23, ss.134-136.
- Cessâs, E. B. (1996). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Cevherî, E. N. (1987). *Tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l- Arabiyye*. Dâru'l-İlmi'l-Melayîn.
- Cevzî, C. E. (1422). *Zâdü'l-mesîr*. Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî.
- Çelik, M. (2004). Yûsuf suresi 50-51. âyetlerindeki zamirlerin âidiyeti meselesi. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-10.
- Çınar, B. (2022). Mu'tezile'de peygamberlerin masumiyeti teorisi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 137-167.
- Deccânî, D. (1994). *Yûsuf fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ve't-Tevrât*. Dâru't-Tekrîb.
- Ebû Hayyan, M. (1420). *el-Bahru'l-muhîr*. Dâru'l-Fikr.
- Ebüssuûd, M. (t.y.). İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Elmalılı, M. H. (2022). *Hak dini Kur'an dil*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ezherî, E. M. (2001). *Tehzîbü'l-luga*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Ferâhîdî, H. (1998) *Kitâbu'l-'ayn*. Mektebetü'l-Hilâl.
- Ferrâ, E. Z. (t.y.) *Meâni'l-Kur'ân*. Dâru'l-Mısıriyye.
- Fîrûzâbâdî, M. M. (2005). *Kâmûsu'l-muhîr*. Müessesetü'r-Risâle.
- Gün, F. (2021). İmâm Mâtürîdî'de peygamberlerin ismeti. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(48), 79-98.
- Hanay, N. & Furkani, M. (2016). Sadruşşeria'da te'vilin kodları -Yûsuf kıssası örneği-. *Usûl İslâm Araştırmaları*, (26), Aralık, 211-240.
- Hâzin, A. M. (1979). *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). et-Tahrîr ve't-tenvîr. ed-Dâru't-Tûnisiyye Li'n-Neşr.
- İbn Atiyye, E. M. (1422). *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- İbn Ebî Hâtim, E. M. (1419). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Mektebetü Nezzâr.
- İbn Hazm, E. M. (t.y.). *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal*. Mektebetü'l-Hancî.
- İbn Kayyîm, E. A. (1410). *et-Tefsîru'l-kayyîm*. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl.
- İbn Kesîr, E. İ. (1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Dâru Tayyibe.
- İbn Manzûr, E. M. (1414). *Lisânü'l-Arab*. Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, T. A. (1984). *Dekâiku't-efsîr*. Müessesetü Ulumi'l-Kur'ân.
- (1995). *Mecmû'ul- fetâvâ*. Mücemmeu'l-Melik Fahd.

- Kâdî, A. Ş. (1996). *Şerhu'l-usuli'l-hamse*. Mektebet-ü Vehbe.
- Kâsimî, M. C. (1418). *Mehâsinü't-te'vîl*. Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye.
- Kaya, E. S. & Okumuş, N. (2010). “Şevkânî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39.
- Kitab-ı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kummî, Ş. S. (1993). *el-İ'tikâdât fî dîni'l-imâmiyye*. Daru'l-Müfîd.
- Kurt, Y. (2019). *Kur'an ve Tevrat'ta Hz. Yusuf*. Üniversite Yayınları.
- Kurtubî, M. A. (1964). *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'ân*. Dâru'l-kütübi'l-Misriyye.
- Kuşeyrî, Z. A. (t.y.). *Letâifu'l-işârât*. el-Heyetü'l-Misriyye.
- Kutub, S. (t.y.). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Dârü's-Şurûk.
- Mâtürîdî, M. M. (2005). *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, E. A. (t.y.). *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Mevdûdî, E. (1991). *Tefhîmu'l-Kur'ân*. (çev. Muhammed Han Kayanî vd.). İnsan Yayınları.
- Mukâtil, b. S. (1423). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Dâru İhyâi't-Türâs.
- Nehhâs, E. A. (1421). *İrâbu'l-Kurân*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî, N. Ö. (2019). *et-Tefsîr fi't-tefsîr*. Dâru'l-Lubâb.
- Nevfel, A. (1999). *Sûret'ü Yûsuf*. Dârü'l-Furkân.
- Nisâbü'rî, H. A. (1430). *et-Tefsîru'l-besîr, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî*.
- Öztürk, M. (2012). *Tefsirde ehl-i sünnet ve şîa polemikleri*. Ankara Okulu.
- Pezdevî, S. M. (2003). *Usûli'd-Dîn*. Mektebetü'l-Ezheriye.
- Polater, K. (2007). Kur'ân ve Kitâb-ı mukaddes'e göre Yûsuf kıssası. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 9-50.
- Râgıb, H. İ. (1998). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem.
- Râzî, F. (1986). *İsmetü'l-enbiyâ*. Mektebetü'l-Hancî.
- (1420). *Mefâtîhu'l-gayb*. Dârü İhyâi't-Turâssi'l-'Arabî.
- Râzî, A. (1988). *Muhtâru's-sihâh*. Müessesetü'r-Risâle.
- Reşîd Rızâ, (1990). *Tefsîru'l-Menâr*. el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme.
- Sa'lebî, A. (2002). *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sâbûnî, M. A. (1981). *Safvetu't-tefâsîr*. Dârü'l-Kur'ânî'l-Kerîm.
- Sâbûnî, N. (1979). *Mâtürîdiyye Akaidi*. (trc. Bekir Topaloğlu). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sem'ânî, M. (1997). *Tefsîru'l-Kur'ân*. Dâru'l-Vatan.
- Semerkindî, E. N. (t.y.). *Bahru'l-'ulûm*. Dârü'l-Fikr.
- Sinanoğlu, M. (200). Kelamcılarının ismet anlayışının Kur'an açısından değerlendirilmesi. *Dini Araştırmalar*, 3(8), Eylül-Aralık, 163-188.
- Sürücü, İ. (2016). Yûsuf sûresinde aile psikolojisi. *Journal of International Social Research*, 9(46), 966-980.
- Şa'râvî, M. M. (1997). *Tefsîru's-Şa'râvî-el-Havâtir*. Metâbi'u Ehbâri'l-Yevm.

- Şahin, N. (2006). Peygamberlik ve ismet sıfatı (Yök Tez Merkezi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şevkânî, M. (1414). *Fethu'l-kadîr*. Dâru İbn Kesîr.
- Şeyh Müfid. (1413). *Tashih-u i'tikadâtî'l-imamiyye*.
- Taberî, E. M. (2000). *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Müessesetü'r-Risâle.
- Teftâzânî, S. (2014). *Dâru l-hyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi*.
- Teke, C. (2018). Yûsuf sûresi bağlamında toplumsal cinsiyet kavramı. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 27-53.
- Türcan, G. (2003). Peygamberlerin ismeti meselesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), Haziran, 91-123.
- Türcan, G. (2023). Vâsıl b. Atâ'da sıfatların nefyi problemi -Şehristânî'nin el-milel ve'n-nihal'i bağlamında bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 303-321. <https://doi.org/10.61904/sbe.1387119>
- Tüsterî, S. (1423). *Tefsîru't-Tüsterî*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ünverdi, V. (2015). Mu'tezile'de peygamberlerin ismeti. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(1), 79-107.
- Vural, F. (2001). Yûsuf sûresi bağlamında kıskançlık ve haset duygularına psikolojik bir yaklaşım. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 127-152.
- Zeccâc, İ. (1988). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Âlemü'l-Kütüb.
- Zemahşerî, M. (1407). *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- (1998). *Esâsu'l-belâga*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zühaylî, V. (1418). *et-Tefsîru'l-münîr*. Dârü'l-Fikri'l-Muâsır.

6360 sayılı kanun sonrası mahalleye dönüşen köylerde kentleşme ve toplumsal değişim: Silivri örneği

Suna Kaya¹ Çiğdem Manap²

Özet

Türkiye, hızlı kentleşmenin yaşandığı ülkelerden biri olarak kentleşme konusunda birçok yasal düzenlemeye gitmiştir. 2012'de çıkarılan, 2014 yerel seçimlerinden sonra yürürlüğe giren 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehirlerle ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu kanunla büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunan köy tüzel kişiliklerine son verilmiştir. Köyler mahalleye dönüşerek kent kimliğine dâhil olmuşlardır. Bu çalışmada, köylerin mahalleye dönüşmesiyle yaşanan kentleşme ve toplumsal değişim olguları araştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak İstanbul'un Silivri ilçesinde mahalleye dönüşen köylerde yaşayan 15 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Toplanan verilerden köylerin bu değişimden, kentleşme ve toplumsal değişim bağlamında, hangi konularda etkilendikleri ve değişimi nasıl algıladıkları analiz edilmeye çalışılmıştır. 6360 Sayılı Kanun İstanbul'da bütüncül bir kentleşme gerçekleştirmek isterken ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel kurumları dönüşüme zorlayarak, köyün köy olma özelliklerini kaybetmesine neden olmuştur. Fiziksel olarak kentin çok dışında kalan bu mahalleler kentsel yaşam biçiminden uzak, artık köy statüsünde de olmayan belirsiz kırsal mekânlara dönüşmüştür. Yasayla birlikte yaşanan değişimler mahalleli için birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler kentleşme, silivri, toplumsal değişim, 6360 sayılı kanun

Tür Araştırma Makalesi

Received: 09.01.2025

Accepted: 17.06.2025

Published: 01.08.2025

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı, Türkiye, sunakaya2@hotmail.com 0000-0002-5966-1714

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türkiye, cigdemmanap@yahoo.com 0000-0003-0045-8284

Urbanization and social change in villages that turned into neighborhoods after law number 6360: the Silivri instance

Abstract

Türkiye, as one of the countries experiencing rapid urbanization, has created changes with many legal regulations regarding urbanization. Law No. 6360, which was enacted in 2012 and entered into force after the 2014 local elections, contains regulations regarding metropolitan cities. With this law, the legal personality of the villages within the borders of the metropolitan municipality was abolished, the villages were transformed into neighborhoods and gained urban identity. In this study, the urbanization and social change phenomena experienced with the transformation of villages into neighborhoods were investigated. In the study, qualitative research method was used and in-depth interviews were conducted with 15 people living in villages that turned into neighborhoods in the Silivri district of Istanbul. Using the data collected, it was attempted to measure how the villages were affected by this change, in the context of urbanization and social change, and how they perceived the change. While Law No. 6360 aimed to realize a holistic urbanization in Istanbul, it forced the social institutions such as economy, politics, social and cultural to transform, causing the village to lose its village characteristics. These neighborhoods, which are physically far outside the city, have become vague rural spaces that are far from the urban lifestyle and no longer have village status. The changes that took place with the law brought about many problems for the neighborhood.

Keywords law no. 6360, silivri, social change, urbanization

Paper type Research paper

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışmada yazarlar eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazarlara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

Sanayi Devrimi ile kentlerin oluşumu ve dönüşümü önemli bir toplumsal olgu haline gelmiştir. 20. yy.'dan sonra kentlerin dönüşümünde en önemli etkenlerden biri küreselleşme olmuştur. Küreselleşme sürecinde kentler bilgi ve teknolojinin odağı, sermayenin merkezi, üretimde egemen, kültür çeşitliliği yüksek mekânlar haline gelmiştir. Özellikle bu süreçte kentsel mekân hiç olmadığı kadar çok dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Kentler, kapitalist ekonomilerin etkileşim alanları, iş gücünün ve sermaye birikiminin yeniden oluşturulduğu yerlerdir (Şengül, 2007). Bir değer yaratması ve bu yaratılan değerlerin iletilmesi bakımından kent önemlidir (Tekeli, 1982).

Küreselleşen dünya kentleri ve neoliberal politikaların baskısı, Sanayi Devrimi'ndeki üretim merkezi kentlerini, hizmet ve tüketim merkezi kentlere dönüştürmüştür. Bu kentler, büyük bir rekabetin içinde yüksek rant beklentileriyle mekânsal dönüşümlerin odağı olmuştur. Bundan dolayı günümüz dünyasında kentleşme önemli bir kalkınma kriteridir. Kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmenin şartı olarak kent sayılarında ve kentte yaşayan nüfusta artış olması, kentlerin gelişerek büyümesi, toplum yapısında örgütlenme ve uzmanlaşmanın yaşanması, insan ilişkileri ve davranış kalıplarında kente özgü özelliklerin oluşmasıyla meydana gelen bir nüfus büyüme ve birikme sürecidir (Keleş, 1998). Türkiye'de özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi sanayinin çok geliştiği, hizmet ve tüketimin yoğunlaştığı, büyük göçler alarak nüfusun büyük çoğunluğunun toplandığı büyükşehirlerde yoğun bir kentsel dönüşüm yaşanmaktadır. Bu kentleşme sürecinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek ya da kentleşmeyi hızlandırmak için yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düzenlemelerden biri de 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı "On Üç İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"dur.

6360 Sayılı Kanun ile birlikte kır ve kent olgusuna yeni bir anlayış gelmiştir. 30 büyükşehirde kırsal alanlar yönetsel anlamda kentsel alanlarla aynı statüye getirilmiştir. Bütün büyükşehirlerdeki köylerin tüzel kişilikleri kaldırılarak köyler bağlı bulundukları ilçe belediyelerinin bir mahallesi olmuştur. 6360 Sayılı Kanun ile köyden mahalleye dönüşerek kentsel alana dâhil olan bu yerleşim yerleri, gerçekte kentten uzak sözde kentsel bölgeler haline gelmiştir. Bu köyler yasal olarak kentin bir mahallesi statüsünü kazansa da hala köy kimliğini korumaktadır. Kentsel dönüşümü sağlamak ve kentleşmeyi hızlandırmak amacıyla yapılan bu yasal düzenlemenin bu noktada beklenen değişimi yaratamadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca 30 büyükşehirdeki köylerin bir anda kentin mahallesi olarak sınıflandırılması, bu illerdeki kırsal nüfusun da artık kentsel nüfus içinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Bahsedilen yasal düzenlemenin bu bağlamda nitelik olarak değil nicelik olarak değişim yarattığı görülmektedir.

Kentsel dönüşüm yaşanırken beraberinde toplumsal değişimin de yaşanması kaçınılmazdır. Kentleşme, yalnızca tarım ve sanayide yaşanan gelişmelerin bir sonucu değildir, aynı zamanda toplumsal değişim sürecinin de bir parçasıdır. Toplumsal yapının, siyasetin ve ekonominin üzerinde önemli etkileri vardır (Kongar, 2010). Toplumsal değişim sosyoloji için önemli bir kavramdır. Toplamların nasıl değiştiği, değişimlerin boyutlarının ne olduğu, değişime nelerin etken olduğu başlı başına bir inceleme konusudur. Toplumsal değişim, en kapsamlı ifadeyle bir süreç içerisinde kurumların, toplumsal yapının, ilişkilerin, davranış kalıplarının, yasaların ve toplumsal değerlerin yaşadığı değişim olarak belirtilebilir.

Köylerin mahalle statüsüne getirilmesinin kurumlarda yarattığı değişim toplumsal bir değişmeye zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar birden bire tüm kurumların etkilenmesi söz konusu olamasa da yasanın getirdikleri bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu çalışmada tüzel kişiliği kaldırılan köylerin, kentleşme ve toplumsal değişim bağlamında bu dönüşümden nasıl etkilendikleri ortaya koyulmaya çalışılmış, kentleşme ve toplumsal değişim olgusu birlikte ele alınmıştır. 6360 Sayılı Kanun'un çıkarıldığı güne kadar süregelen yerel yönetim anlayışına yeni bir soluk getirmesi ve köklü değişikliklere neden olması bu konunun ele

alınmasında etkili olmuştur. Kanunun mahalleye dönüşen köylerdeki etkisini görmek amacıyla, İstanbul'un Silivri ilçesinin tüzel kişiliği kaldırılan köylerinde çalışma yürütülmüştür. İlçedeki 13 köyün tüzel kişiliğini kaybedip mahalleye dönüşmesi nedeniyle bu ilçede çalışma yapılmıştır.

2. Kentleşme

Kent sayılarının artışı, hem doğum oranlarıyla nüfus artış hızının yükselmesine hem de köyden kente göçün devam etmesine neden olmaktadır. Kentleşme kavramı sadece demografik yapıdaki hareketliliğe işaret etmez. Kentleşme ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimleri de içine almaktadır. Kentleşme en genel ifadeyle, kent sayılarındaki ve kentlerde yaşayan nüfustaki artışı belirtmektedir. Doğum oranlarının artmasıyla ve kırsal kesimlerden kente göç yaşanmasıyla kentsel nüfusta büyüme yaşanmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfusun büyümesi doğum oranlarının artmasıyla değil daha çok kırdan kente göçle artmaktadır (Erkan, 2004).

Kentleşmeyi meydana getiren, bir toplumda yaşanan ekonomik ya da doğal değişimler olabilir. Bundan dolayı kentleşme tanımlarken ve anlamlandırılırken nüfusun hareketlerinin yaşanmasına sebep olan ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte ele alınmalıdır (Keleş, 2006). Kentleşme, ekonomik gelişmelerle birlikte kent sayısının artmasını ve kentlerin büyümesini meydana getiren, toplumsal değişimi yaratan, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın gelişmesini sağlayan, insan ilişkilerinde ve davranış kalıplarında kentlere özgü değişiklikleri yaratan sosyal hareketlilik şekli olarak tanımlanabilir. Toplumsal değişim sürecinin nedeni ve sonucu olarak farklı özelliklerde ortaya çıkan kentleşme, bu bakımdan karmaşık özellikler taşımaktadır (Es ve Ateş, 2004). Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, üretim ilişkilerinde ve şekillerinde meydana gelen değişimler, nüfusun kırdan kente göç etmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Kentleşme nüfusun, ekonominin, sosyal ve kültürel yapının dönüşümünü içermektedir. Bu bakımdan yalnızca nüfus hareketliliği bakımından kentleşme, kırsal alanlardan kente göçle başlayan nüfus artışının ve yoğunluğunun yaşanması şeklinde açıklanabilir. Ekonomik anlamda kentleşme ise, tarım faaliyetleri yürüten işgücünün, sanayi, ticaret ve hizmetler gibi tarım dışı sektörlere geçmesidir (Sezal, 1992). Kentleşmenin sosyo-kültürel dönüşümlerin yaşanması bağlamında anlamı, işbölümü, uzmanlaşma, insan davranışlarında yaşanan değişimler, nüfus birikimleri, sosyal örgütlenme biçimleri olarak ifade edilebilir (Keleş, 1972).

Kent bilimciler ve sosyologlar kentleşmenin farklı boyutlarını ele alarak bu kavramı açıklamaya çalışmışlardır. Türkiye'de kentleşmenin incelenmesi için birçok fikir insanı ve kurum çalışmalar yürütmektedir. Bu konuda inceleme yapan birimlerden biri de Kentleşme Komisyonu'dur. Bu komisyonun yürüttüğü çalışmalarda kentleşmenin nedenleri iki grupta ele alınmaktadır. Bunlar iç ve dış etmenler olarak gruplandırılır (Özer, 2004). Kartal'ın (1978) çalışmasında ise kentleşmenin nedenleri itici güçler, iletici güçler, çekici güçler ve siyasal güçler şeklinde gruplandırılmıştır. Keleş (2006), kentleşmeyi ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik sebeplere dayandırmıştır. Diğer araştırmacılar gibi Keleş (2006) de kentleşme nedenlerini itici, iletici ve çekici nedenler şeklinde gruplandırmıştır.

İtici nedenler, çoğunlukla nüfusun köyden gitmek istemesi ve tarımla uğraşmak istememesiyle köy dışına iten sebeplerdir (Keleş, 2006). Kırsalda yaşayan insanların büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıktan elde ettiği kazançla geçimini sağlamaktadır. Tarımda yaşanan değişimler sonucunda tarımdan elde edilen gelirde düşüş yaşanmakta, tarım toprakları parçalanmakta ve tarım faaliyetlerinde insan gücünün yerini makineler almaktadır. Tüm bunlar köylüyü tarım dışı faaliyetlere doğru itmektedir.

İletici nedenler, itici ve çekici güçlerden ayrı düşünülemez. Onları hızlandırarak, kolaylaştırarak ya da tam aksi yavaşlatarak etki edebilir. Değişen dünyada gelişen teknolojik imkânlar, haberleşme ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler köylerden kente göç edilmesine sebep olmaktadır (Kartal, 1978). Üretim, ticaret, sanayi, mal ve hizmetlerin

üretimini belli merkezlerde toplanması köyden kente göçün artmasını sağlamaktadır. Ulaşım alanında yaşanan gelişmeler ve büyük kentlerin önemli bağlantı yollarına sahip olması nüfusun köyden kentlere göç etmesine neden olan bir diğer etkidir. Ayrıca büyük kentlerde ihtiyaç duyulan işgücünün artması ve mal ve hizmetlerin kentlerde dolaşımı, iletici faktörleri artırmaktadır (Bal, 2003). İletişim ve haberleşme alanında yaşanan gelişmelerin iletici etmen olarak kentleşmede önemli bir etkisi vardır. Özellikle televizyon gibi haberleşme kanalları hızla yayılıp köylerde neredeyse her evde kullanılmaya başlanmıştır. Televizyon kullanan insanlar kentlerdeki yaşamdan haberdar olmaya ve bu hayata özenmeye başlamıştır. Bu durum sonucunda da köyden kente göç yaşanmıştır (Erkan, 2004).

Çekici nedenler, genellikle Türkiye’de kentleşmenin en büyük nedeni olarak köyün ya da kırsalın iticiliği gibi görülse de bir diğer önemli nedendir. Köyde yaşayanlar açısından kentte yaşamayı çekici hale getiren en önemli nedenlerden biri ekonomik imkanlardır. Kentte ihtiyaç duyulan işgücünün fazlalığı, büyük bir istihdam alanının bulunması, artan iş olanakları ve ödenen yüksek maaşlar kentin çekiciliğini artırmaktadır. Sanayi merkezlerinin olduğu kentlerde nüfus yoğunlaşmıştır. Türkiye’de sanayiler büyük ya da küçük kentlerde, nerede kurulduysa kısa sürede kuruldukları kentin büyümesine ve gelişmesine neden olmuşlardır (Keleş, 2006). Buna bağlı olarak nüfus, sanayi tesislerinin inşa edildiği yere doğru kaymaktadır. Köyde tarımdan kazandığı gelirin daha fazlasını kentlerdeki diğer sektörlerden kazanan insanlara kent daha çekici gelmektedir. Büyük kentlerdeki kültürel yaşamın insanlar için özendirici olması da kenti çekici hale getirmektedir. Eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin kentlerde daha fazla imkânla sunulması ve daha ulaşılabilir olması önemli bir durumdur. Bu da kentlerin çekici olmasını etkileyen bir faktördür. İnsanlar bu alanlarda daha iyi hizmet almak istediği için kentlere göç etmektedir. Kentleşme modelinde çekici faktörlerin ağırlıklı olarak Sanayi Devrimi’nden sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye’deki kentleşme nedenlerinden çekici etmenler sınırlı olsa da köyden kente göçe sebep olmaktadır (Sencer, 1979).

Sanayileşme ve ekonomik büyüme süreciyle kent sayılarındaki artış ve kentlerin gelişip büyümesi, toplumdaki örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşmanın artması, kentlere özgü oluşan davranış kalıplarının ve insan ilişkilerinin değişimine sebep olmuştur (Keleş, 2006). Sanayi Devrimi’nin yaşanmasıyla kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı kentleşme, Sanayi Devrimi’nin birçok yönünü yansıtmaktadır. Toplumsal, ekonomik, demografik ve mekânsal yapıda yaşanan değişim Sanayi Devrimi’nin yönünü belirtir. Türkiye’de sanayileşme süreci yaşanmamasına rağmen, Batıdaki gelişmelerin daha düşük seviyede etkilerinin, Osmanlı’nın son zamanlarında ortaya çıktığı söylenebilir (Özel, 2005). Türkiye’de yaşanan kentleşme genellikle kırsal alanların itici etkilerinden kaynaklanmaktadır. Kentlerde yaşanan bu hızlı değişim beraberinde kentleşmeyi ve kent kültürünün oluşumunu da hızlandırmıştır.

Kentleşmenin birey davranışlarında ve tutumlarında değişim yaratması, kente göç eden kişilerin kent kültürünü benimsemeleri ile olmaktadır. Bu kişilerin kentin hayat tarzını yaşamaları kentleşme sürecini meydana getirmektedir. Kentleşme kavramının İngilizce’deki karşılığı olan “urbanization” terimi hem nüfusun belli bir yerleşim yerinde birikmesini hem de kent kültürünün yayılmasını işaret etmektedir. İngiltere’de her iki sürecin eş zamanlı ilerlediği düşünüldüğünden farklı kavram kullanılmasına ihtiyaç görülmemiştir (Görmez, 1991). Türkiye’de kentleşme kavramı sosyal değişmeyi içine almadığı, yalnızca mekânsal vurgu yaptığı için “kentleşme” kavramı da literatüre eklenmiştir. Kartal (1983) kentleşmeyi kırdan azalan kentte yoğunlaşan nüfus sebebiyle, kırdan kente göç edenlerin ekonomik ve sosyal açıdan, kırsal özelliklerini kaybederek kent özelliklerini kazanma süreci olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda kentleşme, köyden kente göç edilmesiyle başlayan nüfus hareketliliğinin kentin bir yerinde yaşamakta karar kılmasına kadar geçen zaman dilimidir. Geçen bu zaman içerisinde kırsaldan kente gelen köylüler kente özgü davranışları benimseyip kentleşmektedir. Bireylerin kentin oluşturduğu kendine özgü davranış şekillerini

özümsemesi kentleşmenin önemli bir noktasıdır. Bu zamana yayılarak gerçekleşen bir süreçtir.

Kentleşme son yıllarda ülkeler için önemli ayırt edici özelliklerden biridir. Dünya nüfusunun hızla artmasına paralel olarak kentlerde yaşayan nüfus da aynı hızla artmaktadır. Nüfusun büyük bir kesimi artık kentlerde yaşamayı tercih etmektedir. Gelecek yıllarda kentte yaşayan nüfusun daha da artacağı öngörülmektedir. Buna bağlı olarak da kentleşme büyük bir hızla ilerlemektedir (Keleş, 2006). Bu noktada gelişmiş, gelişmekte olan, sosyalist veya kapitalist tüm ülkeler kentleşmenin nedenlerinden ve sonuçlarından bir şekilde etkilenmektedir.

Kentleşme, genellikle gelişmekte olan ülkelerde, belli bir hıza ve seviyeye geldikten sonra, ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal yapısında değişimin yaşanmasına neden olur. Kentleşmenin yaşandığı yerleşim yerlerinde nüfus yığılmaları gibi sorunlar ortaya çıkar. Bu sorunlara çözüm bulabilmek adına gerekli önlemlerin alınması beklenir. Bunlar da siyasal yapının faaliyetleri ve biçimlenmesi ile gerçekleşir. Toplumsal kurumlar için önemli bir olgu olan siyaset, seçen ve seçilenler arasındaki ilişkiyi ifade eder. Siyaset olgusu toplumsal çatışmanın kaynağı ve toplumsal sorunların çözümünün kaynağı olarak iki farklı yaklaşımla ele alınır (Ayparçası, 2024). Kentleşme noktasında toplumsal sorunların çözümü olarak siyasi güç devreye girerek kararlar almaktadır. Ayrıca kentleşmenin artması ve hızlanması sosyal ve ekonomik yapının da hızlı bir değişime girmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de özellikle İstanbul küresel kentler içerisinde yer edinebilmek için diğer ülkeler ve kentlerle bir yarışa girmiştir (Öktem, 2006). Hükümetlerin ve diğer elit grupların tüm çabası İstanbul’u küresel bir kente dönüştürmek olmuştur. Bu aynı zamanda Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine eklemlenmesinin de bir çabasıdır (Öktem, 2006). Son dönemde İstanbul artık köklü değişimlerin yaşandığı, devlet politikalarının doğrudan hedefi olan, piyasaların şekillendiği bir kent olmuştur. Bu doğrultuda neoliberal devlet politikaları hayata geçmeye başlamıştır. Kentsel alanda ilk olarak kamu-özel işbirliği yoluyla kentsel emlak piyasalarının varlığı iyice hissedilmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca İstanbul’u “dünya kenti” yapma politikaları da hızla devam etmekte ve buna yönelik yeni düzenlemeler yapılmaktadır. “Bugün İstanbul’da gerçekliğin, onu estetize edilmiş halinden ayıramaz hale geldiği bir dönemde yaşıyoruz. Bu bağlamda küresel markaların peşi sıra dizildikleri küresel imge silsileleri kadar, küresel olanla ilişkisi yokmuş “gibi yapan” yerel simgelerin kuşanılması da aslında estetize edilmiş gerçekliğin karşılığıdır... İstanbul, özellikle kentsel dönüşüm bağlamında, olumsuzluk değerlendirmeleri içerisinde farklı küresel ve yerel gerçekliklerin gizlendiği bir mekân olarak ele alınabilir” (Yılmaz, 2013, s. 103). İstanbul’un küresel ve marka kent olma çalışmalarına yönelik küresel etkinlikler İstanbul’a çekilmek istenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin kentleşme politikalarının en belirgin özellikleri İstanbul’da görülmekte ve hissedilmektedir.

Kentleşme bazı ekonomik ve toplumsal süreçlerin sonucudur. Özellikle tarım ve sanayide meydana gelen değişimlerin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Teknoloji, tarımsal ve tarımsal olmayan üretim ilişkilerinde ve şekillerinde ortaya çıkan değişimler kentleşmeyi doğurur. Kentleşme toplumsal değişim sürecini etkileyen önemli bir etkidir. Kentleşmenin toplumsal değişim üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu, toplumsal değişimi hızlandırdığı ya da yavaşlattığı ayrı bir tartışma konusudur (Keleş, 1972). Bu özellikleri dolayısıyla kentleşmenin toplumsal değişim ile birlikte neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınması önem arz etmektedir.

3. Toplumsal Değişim

Toplum, sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşim içinde olan ve ortak bir kültürü paylaşan birden çok insanın bir araya gelerek oluşturduğu birlikteliktir. Fichter’e (1990) göre toplum “ortak bir kültürü paylaşan ve bir birikim olarak görülen, karşılıklı bağlantılı temel grupların bir ağı” olarak tanımlanabilir (ss. 86-87). Toplumlarda yaşanan her türlü değişim beraberinde toplumsal değişim getirmektedir.

Toplumsal değişme sosyoloji için önemli bir kavramdır. Toplamların nasıl değıştiği, değışimlerin boyutlarının ne olduğu, değışime nelerin etken olduğu başlı başına bir inceleme konusudur. Toplumsal değışme, en kapsamlı ifadeyle, bir süreç içerisinde kurumların, toplumsal yapının, ilişkilerin, davranış kalıplarının, yasaların ve toplumsal değlerlerin yaşadığı değışme olarak belirtilebilir. Toplumsal değışim genellikle “toplumsal yapının ve onu oluşturan öğelerin değışmesi” şeklinde ifade edilmektedir.

Toplumsal değışimi yalnızca toplumsal yapıda meydana gelen değışimle ilişkilendiren düşünürlerin yanında, bazı düşünürler toplumsal değışimin yalnızca toplumsal yapıda meydana gelmediğini, sosyo-kültürel alanda da değışimin söz konusu olduğunu, bunun da toplumsal bir farklılaşma özelliğinde olduğuna dikkat çekmektedirler. Güven (1999), toplumsal değışimi, tüm insanlığı ilgilendiren şekliyle ele almakta ve sosyo-kültürel değışimi de içine alarak evrensel kapsamda açıklamaktadır. Ona göre toplumsal değışim, toplumsal, sosyo-kültürel ve siyasal değışimi içermektedir. Doğan (2000) ise Rocher’in tezi ne dayandırdığı düşüncelerini “köy, kasaba, kent toplumsal değışimin fiziksel yapı öğeleri; nüfus hareketlerine neden olan toplumsal gruplar, toplumsal ilişkiler ya da toplumsal tabakalardaki hareketli geçişler ise sosyo-kültürel boyutu yani toplumsal hayatın kendisini meydana getirmektedir” şeklinde açıklamaktadır (s. 272).

Bottomore (2000) toplumsal değışimi, toplumsal yapıda, kurumlarda ya da kurumlar arasındaki ilişkilerde değışim şeklinde açıklamaktadır. Bahar (2009) toplumsal değışimi, toplumsal yapının değışimiyle ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır: Bireylerin yapılarındaki değışim toplumsal yapıyı da etkilemektedir ve değışime neden olmaktadır, bu sürecin sonucunda da yeni toplumsal kurumlar meydana gelmektedir. Sayın (1994) tarihsel eyleme değinerek toplumsal değışimi açıklamakta ve ikisinin arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Bu ilişkiyi açıklarken tarihsel eylemi, toplumun herhangi bir kesiminde meydana gelen değışimi, olumlu veya olumsuz şekilde etkilemeye çalışan toplum üyelerinin etkinliklerinin tümü olarak tanımlamaktadır. Toplumsal değışimi ise yine toplum üyelerinin tarihsel eylemi sonucunda ortaya çıkan yapı değışimi olarak açıklamaktadır.

Kongar (2002) insanlar arası ilişkilerin değışmesi olarak tanımladığı toplumsal değışmeyi, maddi ve maddi olmayan kültür kavramlarına değinerek açıklamaktadır. Sadece toplumsal yapı ve toplumsal kurumların değil, aynı zamanda sosyo-kültürel değışimin de gerçekleşeceği fikrini savunmaktadır. O maddi kültürün, her türlü araç gereci kapsayabileceğini söylemektedir. Buna karşın maddi olmayan kültür ise geleneklerle, inanç sistemleriyle ve manevi değlerlerle gösterilmektedir. Ayrıca toplumsal değışmeyi hem üretim ve mülkiyet ilişkileri arasındaki değışime, hem de anlam, değer ve kuralların değışmesine bağlamakta bunun genel anlamda bir toplumsal değışmeye sebep olabileceğini söylemektedir. Toplumsal değışmenin altında yatan sebebin, belli bir toplumda meydana gelen teknolojik ya da ideolojik değışimler olduğu fikrindedir. Toplumsal değışme yaşanmaya başladıktan sonra zorunlu olarak teknoloji ve ideoloji birbirilerini etkilemeye başlar. Bundan dolayı değışimin unsurları, nedenleri ve sonuçları meydana geldiği toplum açısından değeriendirilmelidir.

Toplumsal değışim toplumsal düzen temelinde ele alınacak olursa, bu düzende ve düzeni meydana getiren parçalarda oluşan değışim, yani toplumsal ilişkilerde görülen değışim olarak açıklanabilir. Bu bağlamda eski düzende var olan ilişkilerle, yeni düzenle birlikte oluşacak toplumsal ilişkiler etkileşim halindedir. Değışim insanların düzen içerisinde ilişkilerine etki etmektedir. Kültürü toplumsal değışim kavramını açıklarken ayrı tutmak bu kavramının açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Toplumsal yapıda gerçekleşen değışim sosyo-kültürel açıdan da değışimi beraberinde getirir.

4. 6360 Sayılı Kanun ile Yapılan Değışiklikler

Büyükşehir belediyelerinin yönetiminde ve mevcut sisteminde büyük değışiklikler öngören 6360 Sayılı Kanun, bu bakımdan önemli bir yere sahiptir. Yerel yönetimlerin en ileri seviyeye

ulaşmasını amaçlayan bu kanunla hizmetin etkin ve verimli sunulmasını gerçekleştirecek düzenlemeler yapılmıştır (Biricikoğlu, 2015). 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı 6360 Sayılı Kanun'dan sonra 30'a yükselerek 14 il daha büyükşehir belediyesi olmuştur. Sadece İstanbul ve Kocaeli'ni kapsayan sistem genişletilerek 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehre dönüştürülen iller dâhil tüm büyükşehir belediyelerini kapsamaya başlamıştır. Böylelikle mevcut durumda büyükşehir belediyesi olan illerin sınırları, il mülki sınırları olarak değiştirilmiştir. Sonuç olarak tüm büyükşehir belediyelerinin kurumsal yapıları değiştirilerek il ölçekli yapılara çevrilmiştir. Büyükşehir belediyesi olabilmenin tek koşulu 6360 Sayılı Kanun'la 750.000 nüfus olarak belirlenmiştir. Bu kanunla birlikte mevcut bütün büyükşehir belediyelerindeki il özel idareleri kaldırılmıştır.

İl özel idarelerinin sahip olduğu mal, hak, yetki, sorumluluk, borç, personel ve alacak gibi her şey ilgili diğer kurumlara aktarılmıştır. İl özel idarelerinin kapatılmasıyla ilgili valilerin il özel idarelerindeki görevleri ve sorumlulukları sonlandırılmıştır. Valilerden alınan yerel yönetimle ilgili görev, yetki ve sorumluluklar, 6360 Sayılı Kanun'dan sonra yeni kurulan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurumuna devredilmiştir. Kanun'la büyükşehir belediyelerindeki bucak yönetimleri kaldırılmış, diğer illerde bucak yönetimi devam ettirilmiştir. Yeni düzenlemeyle büyükşehir belediyesine dönüşen iller dâhil 30 büyükşehir belediyesinde köyler kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür. Köy tüzel kişiliklerine son verilerek köy yönetimi kaldırılmıştır. Türkiye'nin tüm illerinde 6360 Sayılı Kanun ile belde belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülerek tüzel kişiliği sona eren belde belediyeleri, büyükşehir belediyesi olmayan illerde köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür. Büyükşehir belediyelerinde köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle statüsü kazanan köylerin ve tüzel kişiliği kaldırılan tüm belde belediyelerinin yetki alanları, sahip oldukları görevler ve sorumluluklar, tüzel kişiliğe sahipken edindikleri alacaklar ya da borçlar gibi tüm işleri büyükşehir belediyelerine ya da bağlı bulundukları ilçe belediyelerine devredilmiştir.

İl özel idarelerinin, köylerin veya belde belediyelerinin devredilen tüm işlemlerini üstlenen Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlı görev yapmaktadır. Valiler il özel idarelerindeki yetkileri de artırılarak kurumun başına atanmıştır. 6360 Sayılı Kanun ile köy tüzel kişiliği kaldırılıp mahalleye dönüştürülen yerlerde yapılan çalışmalar 5 yıllık bir süreye yayılarak bu sürecin bir geçiş dönemi olması planlanmıştır. Bazı yerleşim yerlerinde, 6360 Sayılı Kanun ile birlikte köylerle mahalleler birleştirilerek yeni ilçeler meydana getirilmiştir. Ayrıca bazı mahalleler bağlı oldukları ilçeden ayrılarak başka ilçelere dâhil edilmiştir.

Küreselleşen dünya düzeninde gelişmelere ayak uydurmak ve kentlerin giderek artan rollerine cevap vermek adına çıkarılan 6360 Sayılı Kanun, yerel yönetimlerde yaptığı değişikliklerle çağa uygun düzenlemeler yapmayı ve bunları hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Kent ve kır arasındaki farkı ortadan kaldırmayı amaçlayan bu kanunla eşit bir yönetim anlayışı getirilmek istenmiştir. Böylelikle tüm bölgelerin eşit hizmet alarak eşit şartlarda gelişmesi ve büyümesi hedeflenmiştir (Oktay, 2016). Hizmetin tam, etkin ve verimli dağıtılması önem arz ettiğinden yapılan düzenlemeler ve çalışmalar bu hedef doğrultusunda şekillenmiştir.

5. Araştırma Yöntemi

Araştırmada, mahalleye dönüşen köylerdeki kentleşme olgusunu ve toplumsal değişmeyi analiz etmek amacıyla nitel araştırma tasarımı kullanılmıştır. Araştırmacının saha çalışmasını bizzat yapmasından dolayı araştırma alanına hâkim olmasına ve gözlem yapabilmesine olanak sağlayarak, elde edilen verilerin daha anlamlı yorumlanabilmesini mümkün kıldığı için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır.

Görüşmeler İstanbul'un Silivri ilçesinde 6360 Sayılı Kanun ile mahalleye dönüştürülen orman köylerinde yüz yüze yapılan saha çalışmasıyla iki ayda tamamlanmıştır. *"Köyünüzün mahalleye dönüşmesi buradaki tüm olanakların merkez mahalleler ile aynı duruma getirdi mi? Köyünüzün mahalleye dönüştürülmesi bu mahalle açısından olumlu ve olumsuz yönleriyle nasıl değişimler yarattı? Köyün mahalleye dönüştürülmesi kentle (ilçe veya büyükşehir belediyesi ile) bütünleşmeyi sağladı mı? Köylerin mahalleye dönüşmesi ekonomik faaliyetlerinizi ve gelir düzeyinizi nasıl etkiledi?"* gibi sorularla görüşmelerin araştırma konusuna ve amacına uygun bir sohbet şeklinde ilerlemesi sağlanmıştır. Zaman sınırlaması olmadan sorular cevaplanana kadar görüşmeler devam etmiştir. Sorular sonlandığında ve eklenecek yeni bir bilgi kalmadığında görüşmeler sonlandırılmıştır.

Görüşmeleri yapabilmek için öncelikle sahaya gidilip bir mahallenin esnafıyla görüşülmüş ve araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Bu kişinin yönlendirmesiyle mahallenin muhtarıyla görüşülmüştür. Muhtarın yönlendirmesiyle üç kişiyle pilot çalışma yapılmıştır. Yapılan pilot çalışmada eksik veya fazla sorular belirlenerek görüşme formu düzenlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Doğum Yeri	Medeni Durum
Erkek	60	Ortaokul	Akören	Evli
Erkek	60	İlkokul	Bekirli	Evli
Erkek	60	İlkokul	Beyciler	Evli
Erkek	49	İlkokul	Büyüksinekli	Bekâr
Erkek	61	İlkokul	Büyükkılıçlı	Evli
Erkek	52	İlkokul	Çayırdere	Evli
Erkek	58	İlkokul	Çayırdere	Evli
Erkek	60	İlkokul	Bulgaristan	Evli
Kadın	68	İlkokul	Danamandıra	Evli
Kadın	49	İlkokul	Danamandıra	Evli
Erkek	60	Lise	Fener	Evli
Erkek	61	İlkokul	Kurfallı	Evli
Erkek	64	İlkokul	Küçüksinekli	Evli
Erkek	76	İlkokul	Sayalar	Evli
Erkek	52	İlkokul	Seymen	Evli

Görüşülen bir muhtardan diğer mahalle muhtarlarının bilgilerine ulaşılmıştır. Böylece görüşmelere başlanmıştır. Görüşülecek kişilerde 6360 Sayılı Kanun'dan haberdar olma ve araştırmanın yapıldığı bölgeye hâkim olma kriterleri aranmıştır. Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda mahalleyi en iyi tanıyan kişilerin mahalle muhtarı olduğu sonucuna varılarak görüşmeler büyük oranda muhtarlarla yapılmıştır. 15 kişiden oluşan katılımcıyla kendi mahallelerinde, mahalle muhtarlığında görüşülmüştür.

6. Araştırma Bulguları

6.1 Köy Tüzel Kişiliğinde Mahalle Statüsüne Geçişin Etkileri

Köylerin tüzel kişiliğini kaybetmesiyle birlikte birçok değişim meydana gelmiştir. Görüşme yapılan kişilerin belirttiği ve gözle görülen en net değişim belediyelerin sunduğu kamu hizmetleridir. Köy statüsündeyken köyün muhtarlıkta toplanan gelirleriyle tüm ihtiyaçlar giderilirken artık bu ihtiyaçlar kamu hizmetleri adı altında belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla altyapı çalışmaları, yol yapımı, çevre düzenlemeleri gibi konularda tüm işleyiş tamamen değişerek yeni bir düzen oluşmuştur. Köy geliriyle yapılması mümkün olmayan alt yapı, doğalgaz, kanalizasyon çalışmaları gibi hizmetlerin belediye tarafından sağlanması kırsaldaki hayatı kolaylaştırması açısından önem arz etmektedir. Köy

tüzel kişiliğinin sınırlı olanakları ve bütçesine karşı belediyenin güçlü ekonomisi ve geniş imkânları söz konusudur. Böylelikle köye göre mahallede çok daha yüksek kalitede hizmet sunulmaktadır. Mahalle statüsüne geçişle birlikte belediyenin görünürlüğünün artması ve belediye olanaklarından daha fazla faydalanılabilmemesinin kentleşme açısından önemli bir gelişme olduğu söylenebilir. Ayrıca hızlı gelişen teknolojiye ve buna bağlı olarak artan maliyete köyün yetişmesi mümkün değildir. Kentli kavramı tanımlanırken bunu kent kültürüyle bütünleşmek şeklinde değil de kentin imkânlarını ve fırsatlarını kullanmak şeklinde tanımlanması, bu fırsatları kullanan herkesin kentli olarak nitelendirilmesini mümkün kılar (Aslanoğlu, 2000). Bu bağlamda mahalle statüsüne geçiş bu yerleşim yerlerinin gelişmesine büyük katkı sağlamakta ve buradaki nüfusun kentli olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır.

Kamu hizmetlerini ya da kent hizmetlerini kullanmaya başlamak, elektrik, su, ulaşım gibi hizmetlerden faydalanabilmek kentle bütünleşmenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu aşamada başarılı olunursa kentte olmaktan memnuniyet duygusu oluşmaktadır. Keleş'in itici, iletilici ve çekici nedenler şeklinde gruplandığı çekici nedenler arasında kamusal hizmetler de bulunmaktadır (Keleş, 2006). Kamusal hizmetlerin kentlerde daha fazla sunulması ve daha ulaşılabilir olması kentlerin çekici olmasını etkileyen bir faktördür. İnsanlar bu alanlarda daha iyi hizmet almak istediği için kentlere göç edebilmekte ya da kentte yaşamaktan memnuniyet duyabilmektedir. Yeni mahallelerde kamusal hizmetin belediyeler tarafından sağlanması bu dönüşümün en önemli olumlu sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Burada ilgi çeken nokta, kamu hizmetlerinin sunumunda yaşanan uzun süreli gecikmelerdir. Hizmetlerin ulaştırılması ve tamamlanması için belediyeye başvuruda bulunan mahalleli için kentsel hizmete ulaşmak merkez mahallelerde yaşayanlar kadar kolay değildir. Buradan kamu hizmetlerinin yeteri kadar etkin ve verimli sunulmadığı sonucuna varılmaktadır.

Köylerin yasa yoluyla kentsel alana dâhil edilmesi burada yaşayanların kentli olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu değişimden sonra köylülerin artık kentlileşmesi beklenmektedir. Kentlileşme, kentleşme aşamasının daha çok davranışsal boyutunu ele almakta ve daha soyut kavramlarla ilgilenmektedir. Kentlileşmenin konusunu, kente özgü davranışlar, tutumlar, düşünce biçimleri ve kültürel normlar oluşturmaktadır (Gül ve Ergun, 2012). Kentlileşme bireyin kendisini değiştirdiği bir süreçtir. Yani kente geldikten sonra kentle bütünleştiği, davranışlarını kente göre değiştirdiği, kent kimliği kazandığı bir süreçtir. Keleş'e (1998) göre kentlileşme, kentleşmenin yaşanması sonucunda meydana gelen toplumsal değişimin insanların davranışlarında, düşüncelerinde, ilişkilerinde, değer yargılarında ve yaşam biçimlerinde ortaya çıkardığı değişikliklerdir. Bu noktada köylüye kentlileşmenin, yasa yoluyla ve tepeden inme bir dönüşümle dayatıldığı söylenebilir. Ancak kentlileşmenin bu şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Kent içinde yaşamının bireyde yarattığı ve kendiliğinden olan değişimlerin sonucunda kentlileşme gerçekleşebilir.

Köylüyü etkileyen en büyük değişimlerden biri imar mevzuatında yaşanan değişim olmuştur. İmar mevzuatının yeni yapılaşmaların önünü kesmesi ve maddi olarak yerli halk için ağır yük getirmesi mahalleye geçişe karşı olumsuz tutum yaratmaktadır. *"Eskiden biri ev yapacaksa gelir muhtara sorardı, şimdi muhtar diyor ben karışmam git belediyeye sor. Belediye de izin vermiyor zaten. Kaçak yapsa zabıta geliyor cezasını kesiyor. Tarla işleri de bu yüzden durdu"* diyen G4 bu durumdan rahatsızlığını ifade etmektedir. Yine başka bir görüşülen *"olumsuz olarak değişti, şartlar daha çok zor oldu. İmar sıkıntısı var mesela her mahallede. Mesela adam çiftçilik yapıyor tarlasında yeri var etrafı çevirip takımlarını vs. koymak için bir garaj yapmak istiyor ama onu bile yapamıyor"* ifadesi ile imar mevzuatının köy işlerini etkilediğini belirtmektedir. Bu durum tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde güçlük yaratmaktadır. Köy tüzel kişiliğindeyken muhtar yetkisinde olan imar izninin belediyeye geçmesi ahır, depo gibi yeni yapıların yapılmasına engel olduğu için tarım ve hayvancılık faaliyetlerini duraksatmaktadır. Dolayısıyla mevcut yapılarda düzenleme yapmakta ya da yeni yapı yapmakta güçlük çeken köylü göçe zorlanmaktadır.

Köy tüzel kişiliğinin kaybedilmesiyle köye ait bütün varlıkların belediyeye devredilmesi mahalleye geçişin bir dezavantajı olarak görülmektedir. Köy gelirleriyle inşa edilen ya da bakım onarımı yine bu gelirlerle yapılan mal varlıklarının, mahalleye geçişle birlikte belediyeye devredilmesi köylü tarafından hak gaspı olarak nitelendirilmektedir. Bu durum G3 tarafından *“eskiden emlak vergisi yoktu. Su parasını yine köylüden topluyorduk. Ne oldu köy tüzel kişiliğine ait arazilerimiz Silivri Belediyesi’ne kaldı. Bunlar bizim zamanında dedelerimiz bu köyü kurarken köye gelir getirsin diye ortak ihtiyaçları karşılansın diye bırakılmış araziler. Bu köy kahvesini olduğu bina Silivri Belediye’sine kaldı. Bir yerde gasp gibi bir şey. Bunlardan hak talep edemiyoruz. Belediye isterse satar. Bu muhtarlık binasını 1970 yılına ait köyün kendi imkânlarıyla yapıldı. Şimdi bu da belediyeye ait. Böyle de bir hak gaspı var.”* cümleleriyle açıklanmaktadır. Yine G10 *“köy tüzel kişiliğinin 600 dönüm tarlası vardı neredeyse, bu muhtarlık binası vardı, kirada yerlerimiz vardı köye ait olan. Hepsini belediyeye devrettik. Baktığın zaman bunlar köyün hakkı olan mallar ama hepsini verdik”* diyerek köyün hakkı olan mal varlıklarının belediyeye geçmesine sitem etmektedir. Dolayısıyla köylünün bu şekilde emek vererek sahip olduğu mal varlıklarının belediyeye devredilmesi mahalleye dönüşümün olumsuz çıktısı olarak algılanmaktadır. Bu noktada köyün gelirinin yeterli olmadığı, ihtiyaç halinde bile satmadığı ve başka kaynaklardan gelir elde ederek ihtiyaçlarını giderdiği, bakım ve onarımını köylünün maddi karşılık beklemeden yaptığı ve köylü için bu denli önemli olan varlıklarının belediyeye devredilmesi yerine köylüye eşit pay edilmesi gibi daha adil çözümler sunulması beklenmektedir.

Şekil 1. Mahallelerin Devrettiği Taşınmazlara Örnek

Büyüksinekli		
CAYIR	5.200,00	TAM
TARLA	3.700,00	TAM
MEZARLIK	5.500,00	TAM
Büyükkılıçlı		
CİNSİ	ALANI (m2)	HİSSE ORANI
MEZARLIK	13.950,00	TAM
TARLA	12.800,00	TAM
TARLA	37.145,00	TAM
KAHVE	700,00	TAM
ÇEŞME	11,00	TAM
SU DEPOSU	44,00	TAM
ÇEŞME	14,00	TAM
BAHÇE	10.640,00	TAM
ÇEŞME	26,00	TAM
KARGIR EV	584,00	TAM
TARLA	810,00	TAM
TARLA	10.800,00	TAM
TARLA	9.800,00	TAM
ÇEŞME	20,00	TAM
ÇEŞME	11,00	TAM
TARLA	3.885,00	TAM
CAMI	1.890,00	TAM

6.2 Kırsalın Muğlaklaşması

Kanunla mahalleye dönüşen köylerin kentin bir parçası haline getirilerek kentleştirilmesi amaçlanmıştır. Teoride köy kavramı kalkmış olsa da hala kırsalda kalan ve kırsal hayatın devam ettiği bu yerleşim yerleri kır-kent arasında sıkışmıştır. Kent denilince akla gelen yaşam tarzından, ulaşılabilirlikten, sosyal hayattan çok uzak bu yerleşim yerleri kırsalı muğlaklaştırıp arada kalmış yerleşim yerlerini doğurmuştur. Kent merkeziyle kıyaslanınca bu mahallelerin kentin bir parçası olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu kentleşme çabası köy hayatında olması gereken özelliklerin kaybolmasına sebep olarak belirsizlik doğurmaktan öteye gidememiştir. G9’un *“ben İstanbul’da yaşayıp buraya geldiğim için farkı biliyorum. O yüzden tam şehir diyemiyorum buraya. Evet, İstanbul’un bir mahallesi ama şehir diyebileceğin olanaklar yok. Köy işleri yok ancak imkânları bakımından köy gibi kalmış. Havası, doğası da bir köy gibi temiz, kalabalığı yok”* ifadeleri bu arada

kalmışlığı göstermektedir. Bu mahalleler fiziksel ve sosyal hayat bakımından da kentleştirilememiştir. Dünyada gelişen teknoloji sayesinde kırsaldaki imkânlar gelişmiştir elbette ancak şehirdeki imkânlara erişilemeyecek kadar kırsal hayat devam etmektedir. Kent düzenine geçiş sağlansa da süregelen alışkanlıklar köyde yaşıyor gibi devam etmektedir. G7'nin *"köy yaşıntısı yok ama mahalle de değil. Köyde yapılan çiftçilik hayvancılık yok ama mahalle demek için de bir hareket lazım. Burada ne hareket var ne köy hayatı var"* cümleleri, kent merkezindeki ekonomik canlılığa sahip olmamaktan kaynaklı kentleşememeyi ve köyde yürütülen ekonomik faaliyetlerin devam ettirilmemesinden bu yerleşim yerlerinden artık köy diye bahsedilemediğini göstermektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir mahallesi olunmasına rağmen olanakların sınırlı olması, kırsal alanda ve eski bir köy olunmasına rağmen tarım ve hayvancılık faaliyetlerin yürütülmemesi bu arada kalmışlığın bir başka göstergesidir.

Kent ve kırsal alan arasındaki farkın giderek yok edilmesi, sanayileşmenin her sektörde ve alanda gelişmesiyle olmuştur. Kent ve kırsal kesim kentsel sürecin içinde birleşmiştir (Harvey, 2003). Buradan hareketle, artık kent ve köy arasında fark olmayan, bu iki kavramın birbirini tamamlayan olgular olduğu düşüncesi gelişmiştir. Keleş (2006) bir köyün zamanla kasaba daha sonra da kente dönüştüğünü belirterek köyün kentin tamamlayıcısı olduğunu ifade etmektedir. Kentin bir parçası haline getirilmek istenen bu yerleşim yerleri kentin imkânlarının gerisinde kalmıştır. Gelişen ve büyüyen İstanbul'da bu imkânların gerisinde kalmak burada yaşayan özellikle genç nüfusu göçe zorlayarak köylerin boşalmasına neden olmuştur. Kentteki imkânlara ulaşmak isteyen gençlerin, köy hayatını istememesi köylülüğün yitirilmesine neden olmaktadır. Kentte akan hızlı hayata karşılık köydeki giderek durağanlaşan hayat, nüfusun azalmasına ve buna bağlı olarak köy hayatının yok olmasına yol açmıştır.

Gündelik hayatın işleyişi kentte olduğu gibi köyde de değişmiş ancak tüm değişimlere rağmen bu kırsal mahalleler kentin hızına yetişememiştir. Durağanlaşan, içi boşalmış, kent denilemeyecek ama köy olarak da kalmayan belirsiz kırsal yerleşim yerleri doğmuştur. 16 Ekim 2020 tarihinde 7254 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'na ek madde getirilerek 6360 Sayılı Kanun'un kırsal alanda yarattığı sorunlara çözüm üretmek için "kırsal mahalleler" adı altında yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Bu maddeye göre kırsal mahalle "köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler"dir. Böylece ilçe belediyesinin talebi ve büyükşehir belediyesini onayıyla mahalle statüsünden kırsal mahalle statüsüne geçen yerleşim yerlerine bazı muafiyetler ve indirimler uygulanmaya başlamıştır (Hanikoğlu ve Negiz, 2023). Bu düzenleme bazı problemlere çözüm üretse de tümüyle köy statüsüne geçiş mümkün değildir. Köy kimliğinin ve tüzel kişiliğinin yitirilmesi, tarım arazilerinin el değiştirmesiyle tarım ve hayvancılığın azalması, genç nüfusun köyü terk etmesi, köye ait mal varlıklarının kaybedilmesi, köy kültürünün yok olması gibi geri dönülmez sorunlar yaratmıştır.

Şekil 2. Beyciler Mahalle Muhtarlığı ve Beyciler Köy Kahvesi

6.3 Kentle Bütünleşme

Yasayla tüzel kişiliğini kaybedip kentin bir parçası haline gelen mahallelerin öncelikle kentle bütünleşmesi beklenmektedir. Çünkü yasanın öncelikli amaçlarından biri tümüyle bir kentleşmenin sağlanmasıdır. Karpaz (2003) dört aşamada meydana geldiğini belirttiği Türkiye'deki kentleşmenin dördüncü aşamasında kentle bütünleşmeyi açıklamaktadır. Ona göre kişinin köye değil artık kente ait olduğuna inanmasıyla kentle bütünleşme mümkündür. Bu değişimin derecesi, kişinin kendi köyüne yabancılaşarak kente ait olması ve bağlanmasında belli olmaktadır. Araştırma yapılan mahallelerde zorunlu bir bütünleşmenin sağlandığı görülmektedir. Artık tüm yetki ve sorumluluk büyükşehir ve ilçe belediyelerinde olduğu için bu noktada bir bütünleşme söz konusudur. Ancak gündelik hayatta kente aidiyet duygusuyla meydana gelen bir bütünleşme henüz tam olarak sağlanmış değildir. G1 zorunlu bütünleşmeyi şu şekilde ifade etmektedir: *"Bütünleştik artık her iş belediyede zaten. Eskiden biri ev yapacak olsa gelir muhtardan isterdi şimdi mecbur belediyeye gidiyorlar. Ya da burada bir çivi dahi çakılacak olsa belediye gelip yapıyor. Mecburi bütünleştik yani."* Ancak hizmet alanı genişleyen belediyeler mahalleye dönüşen köylerde istenen ve beklenen işleri zamanında yapamamaktadır. Bu da kentle bütünleşilemediği ya da eksik bütünleşildiği görüşünü doğurmaktadır. G7'nin *"sağlamadı, sağlayamaz da. Bir kere 35 km yol var arada, nasıl bütünleşecek? Ha deyince ne sen oraya gidebilirsin, ne de oradaki sana gelebilir. Hizmet için geliyorlar ama o da hemen olmuyor. Tam bir bütünleşme çok zor"* düşüncesi bu durumu özetlemektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir mahallesi olmanın getirdiği beklentinin karşılığında henüz gerçek bir mahalleliliğinin gerçekleşmediği bu yerleşim yerlerinde İstanbul ile bütünleşmenin sağlanamadığı görülmektedir.

6.4 Göç ve Nüfus

İstanbul sanayinin en geliştiği metropol olarak bilinmektedir. Buna bağlı olarak iş olanağı en büyük kenttir. Ancak iş olanakların yoğunlaştığı yerler daha merkezi konumdaki yerlerdir. Kırsalda kalan mahallelerde istihdam alanı çok sınırlıdır. Fiziksel olarak iş olanaklarına çok uzakta kalmaktadırlar. Dolayısıyla ikamet ettiği yerde çalışma alanı bulamayan genç nüfus kent merkezine doğru göçe yönelmektedir. Sezal'a (1992) göre kentleşme dağılımının bölgeler arasındaki dengesizliği işsizliği ortaya çıkarmakta ve bu da ekonomik sorunların temelini oluşturmaktadır.

Köyde yaşayanlar açısından kentte yaşamayı çekici hale getiren en önemli nedenlerden biri ekonomik durumdur. Kentte ihtiyaç duyulan işgücünün fazlalığı, büyük bir istihdam alanının bulunması, artan iş olanakları ve ödenen yüksek ücretler kentin çekiciliğini artırmaktadır. Sanayi merkezlerinin olduğu kentlerde nüfus yoğunlaşmıştır (Keleş, 2006). Buna bağlı olarak

nüfus, sanayi tesislerinin inşa edildiği yere doğru kaymaktadır. Köyde tarımdan kazandığından daha fazlasını kentlerde diğer sektörlerden kazanan insanlara kent daha çekici gelmektedir. Büyük kentlerdeki kültürel hayat da kenti çekici hale getirmektedir. Tüm Türkiye’de olduğu gibi bu nedenler bahsedilen mahallelerde de kırsaldan kente göç durumunu ortaya çıkarmıştır. G2 bu durumu *“memnun olmadığımız da gençler için burada istihdam yok. Bir fabrika olsa mesela bu çevredeki köylerde Bekirli, Akören, Kurfalı’ya kadar hepsindeki gençler için çalışacak bir fabrika olsa, ekmek yiyecek bir yer olsa gençler oraya işe gidecek akşamüstü yine servisle evine gelecek. Bu yüzden de nüfus düşüyor işte.”* iadesiyle belirtmiştir. Bu mahalleler gençlerin göç etmesi sonucunda orta yaş ve yaşlı nüfus ağırlıklı mahalleler durumuna gelmiştir. G7’nin *“Burada artık genelde emekliler ve biraz da durumu iyi olanlar var. Ya çalışmayacak ya da çalışmaya ihtiyacı olmayacak burada yaşamak için. O yüzden genç kalmadı yaşlı var genelde.”* cümlelerinden de anlaşıldığı gibi istihdam alanı olmadığı için nüfus emeklilerden ya da çalışma ihtiyacı olmayanlardan oluşmaktadır.

6.5 Ekonomik Faaliyetler

Köy denilince ekonomik faaliyet olarak genellikle tarım ve hayvancılık akla gelmektedir. Ancak mahalleye dönüşüm kentsel çalışma biçimlerini beraberinde getirince burada yürütülen ekonomik faaliyetlerde değişim meydana gelmiş ve bu da toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. “Sosyoekonomik açıdan toplumsal değişim, toplumun belli bir üretim biçiminden ve aşamasından daha ileri bir üretim biçimine ve aşamasına geçmesi demektir. Toplumsal değişim süreci içinde olan bir toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısı, kültürü, sosyal örgütleri ve kurumları değişmektedir” (Kuyumcu ve Erdoğan, 2008). Ekonomik kuramda belirtildiği gibi tarım üretimi yapan işgücü, artık sanayilerde çalışmak için büyük kentlere doğru yönelmektedir. Ekonominin sanayi sektöründe büyümesi nüfusun büyük bir bölümünün hizmet alanında çalışmasına sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerde kentleşme, nüfusun tarım dışı faaliyetlere doğru yönelmesi olarak tanımlandığı için kalkınma ile aynı anlamı ifade etmektedir.

Mahalleye dönüşen köylerde tarım arazilerinin satılması, dışarıdan gelen yabancının hayvancılık faaliyetlerinden şikâyet etmesi gibi nedenlerden dolayı ekonomik faaliyetlerin değişmesi gerekliliği doğmuştur. G3 bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“%80 azaldı. Tarım arazilerimizin %80’i 2.,3. Şahıslara satıldı. Biz burada kira ile çalışıyoruz. Köyde kendi yeri olan insan çok az. Babası sağ olan miras bölünmediği için satamıyor. Öbür türlü bir babanın 50 dönüm yeri var 5 çocuğu var miras bölününce 10 dönümle tarım mı yapacak? Bir traktör olmuş 300 bin lira. Gidiyor satıyor araziye.”* Keleş’in (2006) itici nedenler olarak bahsettiği çoğunlukla nüfusun köyden gitmek istemesi ve tarımla uğraşmak istememesiyle köy dışına göç edilmesi durumu burada karşımıza çıkmaktadır. Kırsalda yaşayan insanların büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıktan elde ettiği kazançla geçimini sağlamaktadır. Tarımda yaşanan değişimler sonucunda elde edilen gelirden düşüş yaşanmış, tarım toprakları parçalanmış ve tarım faaliyetlerinde insan gücünün yerini makineler almaya başlamıştır. Tüm bunlar köylüyü tarım dışı faaliyetlere itmiştir. Yine G9 *“tarım da hayvancılık da kalmadı artık. Artık insanlar kendi bahçesine bile ekip dikmiyor. Önceden herkesin evinde hiç olmazsa 2-3 ineği, hayvanı olurdu. Şimdi kimse bu işlere elini sürmek istemiyor. Maliyeti de karşılamıyor zaten. Yem, gübre vs. her şey çok pahalı. O işi yaptığına değmiyor. Bırak kar etmeyi zarar bile ediyorsun. O yüzden insanlar kendisine göre bile yapmıyor, hazır almaya alıştı”* ifadeleriyle karşılık alınamayan ekonomik faaliyetlerin artık terk edildiğini belirtmiştir. Ayrıca tarım arazilerinin yanlış kullanımı, arazilerin üçüncü kişilere geçmesi, hayvancılığı yürütmeye müsait alanlarının yitirilmesi, yüksek sermaye gerektirmesi, emeğin karşılıksız kalması çiftçiliğin yok olmasının nedenleri arasındadır. G6 bu durumu *“tarım arazilerinde kaçak yapılaşma başladı zaten, çok arazi de kalmadı. Burada hayvancılık bitti artık. Eskiden her evde vardı şimdi %30 bile değildir. İnsanlar da biraz rahat alıştı tabi bu işler çok emek istiyor ama artık kimse yapmak istemiyor da. İnsanlar buradaki yerleri de 2. 3. Kişilere sattığı için*

hayvanları dışarı da çıkaramıyorsun, çıkaramadığın için hem yemle beslemek zorunda kalıyorsun. O da ciddi maliyetler gerektiriyor" ifadesiyle açıklamıştır.

İstanbul gibi kalabalık nüfuslu kentte şehrin karmaşıklığından ve gürültüsünden kısa süreliğine de olsa kaçmak isteyenler İstanbul çevresindeki kırsal yerleşim yerlerini tercih etmektedir. Silivri'nin mahalleye dönen bu köyleri tam olarak bu ihtiyacı karşılamaktadır. Köy tüzel kişiliğindeyken daha kapalı, sadece köylünün yaşamını devam ettirdiği bir yerken mahalleye dönüşüm bu yerleri herkese açık, tatil bölgesi haline getirmiştir. Ancak sakinlik arayıp buraya kaçan kentliler, köy hayatının devam etmesine engel olarak köylülüğün yitirilmesine neden olmuştur. G2 bu çatışmayı *"mahalleye dönünce buraya dışarıdan insanlar geldi; tatilciler. Gelmiş buraya yanındaki evde hayvancılık yapıyor mesela iki de bir hayvanları şikâyet ediyor. Ama adam köylü bu hayvana bakması lazım. O villayı alan geldiğinde de orada hayvan vardı ama kabul etmiyor. Mahalle olunca bu sıkıntı oldu."* şeklinde ifade etmektedir. Mahalleye geçiş, bu yerleşim yerlerine yabancı ilgisini artırmış böylelikle köy hayatının devam güçleşmiştir. Yeni gelenler köyde yürütülen hayvancılık faaliyetlerinin mahallerde yürütülemeyeceğini söyleyerek engel olmaya çalışmaktadır. Böylelikle ekonomik faaliyetler, tarım ve hayvancılığın yitirilmesiyle daha çok kentsel çalışma biçimlerine dönüşmüştür.

7. Sonuç

Mahalleye dönüşüm köyde bir kavram karmaşası yaratmıştır. Köylerin mahalleye dönüşmesi kır ve kent kavramının anlamının değişmesine ve kırsalda yaşayan köylülerin artık kentli olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. "Köylü" ve "kentli" kavramları bir arada kullanılmaya başlanınca bir anlam karmaşası meydana gelmiştir. Bu şekilde iki ayrı kimliğin bir aradılığı kimlik karmaşasını doğurmaktadır. Ortak bir kimliğin ve görüşün oluşabilmesi için mahalleye dönüşmek veya kentsel alana dâhil olmak yetmemektedir. Gelişmişlik düzeyi olarak merkez mahallerin çok gerisinde kalan bu yerleşim yerlerinde kentli hissetmek ve bu yerleşim birimlerini kentle bütünleştirmek gerçeklikten uzaktır. Merkez mahallelerden ve kentten çok farklı sosyokültürel, fiziksel ve ekonomik yapıya sahip, kırsal nitelik gösteren bu köylerin mahalleye dönüştürülmesi ve kent kabul edilmesi ülkedeki kırsal ve kentsel politikaların sağlıklı ilerlemediğinin bir göstergesidir.

Türkiye'de köyler, yerel yönetim birimi olmanın ötesinde anlam taşımaktadır. Vatandaşlar için "köyümüz" diye adlandırılan yerleşim yerleri aynı zamanda bir aidiyet duygusunu ve kimliği ifade etmektedir. Ancak 6360 Sayılı Kanun ile köyün tüzel kişiliğini kaybetmesi bu aidiyet duygusuna zarar vermiştir. Atalarından, dedelerinden kalan "köyü" kaybetmek burada doğup büyümüş insanlar için kimliğini, özünü kaybetme endişesi yaratmaktadır. Kanun ile köy tüzel kişiliğinin kaldırılması kır-kent ayrımının yok olmasını beraberinde getirmiştir. Uzun yıllardır köyde yaşayan, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve yönetsel birçok konuda köyün özelliklerini benimseyen bireyler bu yasa ile "kentli" sayılmaktadır. Yeni mahalleliler kentin bir parçası olmuş, kentsel yönetime dâhil edilmiş ve kentsel hizmetlerden yararlanma imkânına sahip olmuştur.

Kentsel hizmetin dağıtımı kentleşmenin gerçekleşmesinde önemli bir etkidir. Kanun çıkartılırken önemli amaçlarından biri de kamusal hizmetin kentin her alanına eşit, adil, etkin ve verimli dağıtılmasıdır. Yasayla köyler kent yönetimine dâhil edilmiş, büyükşehir belediyelerinin hizmet alanına eklenerek kentsel hizmetlerden faydalanması amaçlanmıştır. Ancak mahalleye dönüşen köyler açısından hizmetin dağıtımına bakıldığında merkez mahalleler ile eşit olmadığı görülmektedir. Hizmete ulaşma konusunda yaşanan çifte standart, kırsalda kalanlar için kentli hissetmenin ve kentle bütünleşmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu değişim ile birlikte İstanbul gibi kalabalık bir kentin hem merkez mahallerine hem de bu yeni mahallerine hizmet götürmek, hizmetin çeşitliliği ve mahallelerin sayıca fazlalaşması belediyeler açısından ciddi bir maliyet artışına neden olmuştur. Fiziki mesafe olarak kentin çok dışında kalan bu mahallelere hizmetin ulaştırılması uzun sürmektedir. İstanbul'un oldukça uzağında ve dışında kalan bu yerleşim yerlerinin

merkezdeki mahalleler kadar gelişmesi ve kentsel alana dâhil olması beklenmeyecek bir sonuçtur. Yeni mahallelerde mahalleli, büyükşehirden talep ettiği hizmetin getirilmesi konusunda ısrarcı olarak hizmete ulaşmaktadır. Merkez mahaller için böyle bir durum söz konusu bile değilken mahalleye dönüşen köyler için bu farklılık hizmet dağıtımında adaletsizlik olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda merkez mahallelerle aynı gelişmişlik düzeyine gelinemeyeceği görülmekte ve kabul edilmektedir. Bu noktada kırsal mahallelerdeki muhtarlar merkez mahallelerden farklı olarak daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi sorunların yerinden ve hızlı çözümlüne yardımcı olacaktır.

Köylerin mahalleye dönüşmesi kırdan kente yeni bir göç hareketini başlatmıştır. Sosyoekonomik hayatta yaşanan yavaşlama köylerden kente göçü zorunlu kılmıştır. Her ne kadar bu dönüşümle köyler artık kentin bir birimi olan mahalle olarak geçse de hala kırsalda kalan bu yeni mahalleler ne sosyal açıdan ne de ekonomik açıdan beklenen gelişmişlik düzeyine ulaşamamıştır. Bu da gençleri göçe iten bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Genç nüfus iş imkânı bulamadığından merkeze doğru kaymakta ve mahalleler ciddi bir nüfus kaybı yaşamaktadır. Burada doğan ve büyüyen gençler daha iyi imkânlara sahip büyük yerleşim yerlerine göç etmek zorunluluğu hissetmektedir. Böylelikle bu mahallerde ağırlıklı olarak orta ve yaşlı nüfus kalmaktadır. Ayrıca tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerin devam ettirilmesi gençlere bağlıyken onların şehre göç etmesiyle bu faaliyetler yok olmaya doğru ilerlemektedir. Bunun sonucunda hem sosyokültürel hem de ekonomik olarak bir gerileme yaşanmaktadır. Bu mahallelerde genç nüfus için oluşturulacak istihdam alanları ve gençlerin tarıma yönelmesine dair teşvikler göçün önlenmesine ve tarımın devam ettirilmesine yardımcı olacaktır.

Kırsal alanlarda bulunan araziler imara açılarak arsaya dönüştürülebilmektedir. Yeni mahallelerdeki tarım arazilerinin bu şekilde yüksek rant bölgelerine dönüşmesiyle buraya da göç başlamaktadır. Arazilerin arsaya dönüştürülmesi yeni yapılara zemin hazırlamakta ve kent merkezinden uzak, kırsalda kalan bu mahalleler şehir merkezinde yaşayanlar için tatil alanı haline gelmektedir. Bu durumda köylü için kısa vadede arazilerden fayda elde edilecek gibi görünse de uzun vadede hem ülke için hem köylü için tarım arazilerinin yok olması gibi büyük bir tehlike, ormanlık alanlar ve tarım arazileri üzerinde siyasi ve maddi güç kazanma söz konusu olmaktadır. Böyle bir dönüşüm kent merkezindeki kentsel dönüşümün kent çeperine yayıldığına habercisidir. Bu noktada kırsalda kalan bu köylerin kentsel alana dahil edilmesi yeni bir rant alanını doğurmuştur. Öte yandan büyük çoğunluğu kaçak olan yapıların, ayırım gözetmeksizin imar affı ile hiçbir teknik incelemeden geçirilmeden, yasallığı sorgulanmadan ruhsatlı sayılması birçok tehlikeyi beraberinde getirmiştir. Böylesi bir karar köylerin yozlaşmasına, kırsal alanların işgal edilmesine, sit alanlarının zarar görmesine ve aslında yıkılması gereken tehlikeli yapıların da affedilmesine zemin hazırlamakta ve ranta yol açmaktadır. Tarım ve hayvancılığın dünya için ne denli önemli olduğu tartışılmaz bir konudur. Tarım arazilerinin yok edilmesinin önüne geçecek kanunlar çıkartılarak bu bölgedeki tarım ve hayvancılığın devamlılığının sağlanması hem burada yaşayanların hem de ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Mahalleye dönüşen köylerde, köy tüzel kişiliğine sahipken kendi bütçeleri, kısıtlı imkânları ve köyde yaşayan insanların yardımıyla hizmetlerdeki başarı oranı yüksek tutulmuştur. Herkes elinden geleni yapmış, gerektiğinde maddi destekte bulunmuş ve köyün gelişmesine katkı sağlamıştır. Köye ait malların bakım ve onarımı için tüm imkânlarını kullanmıştır. Ancak bir zamanlar böyle emek verdiği, maddi manevi desteğinin ve hakkının olduğu bu malların mahalleye geçtikten sonra belediyeye devredilmesi vatandaş tarafından hak gaspı olarak görülmektedir.

Arada bırakılan köyler, yasal statülerini kaybederek birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Tüm kurumların dönüşüme zorlanmasıyla toplumsal değişim yaşanmıştır. Ancak bu değişim köyler için ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve toplumsal olarak yeni sorunların ortaya

çıkmasına neden olmuştur. İstanbul'un oldukça uzağında ve dışında kalan bu yerleşim yerlerinin merkezdeki mahalleler kadar gelişmesi ve kentleşmesi mümkün değildir. Bu bağlamda yaşanan bu dönüşümün beklenen etkiyi yaratmadığı açıktır. Yapılan bu reform Büyükşehir Belediye'lerinin yükünü artırmış ve köylerin kimliğini kaybetmesine neden olmuştur.

6360 sayılı kanunla köylerin mahalleye dönüştürülmesi, İstanbul özelinde, kentin tüm birimlerinde kentleşmenin sağlanmasını amaçlamaktaydı. Ancak sürecin iyi yönetilmesi için detaylı düşünülmüş, adım adım ilerleyen, doğru hamleler ile gerçekleştirilen stratejiye ihtiyaç vardır. 6360 Sayılı Kanunla sadece yasa yoluyla, kentsel alana dâhil edilen kırsal alanlarda kentleşme gerçekleştirme çabası görülmektedir. Böyle bir süreç yönetiminin sonucunda kentleşme gerçekleşmediği gibi köylerin içi boşaltılmıştır. Bu sebeple sürecin olumlu ve olumsuz tüm yönleri değerlendirilip gerekli iyileştirmelerin yapılması sürecin tüm paydaşları bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aslanoğlu, Rana A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Ayparçası, M. (2024). Siyasi Liderin Seçmen Tercihlerindeki Rolü: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 75-104.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Uşak Yayınları.
- Bal, H. (2003). "*Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci*". Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bottomore, T. B. (2000). *Toplumbilim Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*. (Ünsal Oskay, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erkan, R. (2004). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Es, M. ve Ateş H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 205-248.
- Fichter, J. (1990). *Sosyoloji Nedir?* (Nilgün Çelebi, Çev.). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Görmez, K. (1991). *Şehir ve İnsan*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gül, H., Ergun, C. (2012) "*Kent ve Göç Sosyolojisi*", içinde *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temel Tartışmaları*, ed. M. Tuna. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güven, S. (1999). *Toplumbilim*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Hanikoğlu, M. ve Negiz, N. (2023). Büyükşehirlerde Kırsal Mahalle Deneyimi: Ayvalık Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 45, 81-106.
- Hale Biricikoğlu, D. (2015). 6360 Sayılı Yasa'nın Genişleyen Büyükşehir Belediyesi Hizmet Sınırının Etkinlik ve Verimliliğe Etkisi Bağlamında Değerlendirmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(4), 369-393.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Mehmet Morali Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, (Abdülkerim Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kartal, S. K. (1978). *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE
- Keleş, R. (1972). *Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. (1998). "*Kentbilim Terimleri Sözlüğü*". Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 9.Baskı.

- Kongar, E. (2002). *Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2010). *"21. Yüzyılda Türkiye"*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuyumcu, A., Erdoğan, T. (2008). Yükseköğretimin Toplumsal Değişime Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 240-250.
- Neuman, W. L., (2016), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Cilt II. (8. Baskı), Ankara Yayın Odası Yayıncılık.
- Oktaç, T. (2016). 6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama ve Anlamlandırma, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 71-131.
- Öktem, B. (2006), Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, *Planlama Dergisi*, 2, 53-63.
- Özel, M. (2005) Kentsel Gelişme Ve Kentleşme Sürecinde Niğde. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(5).
- Özer, İ. (2004). *"Kentleşme, Kentlileşme ve Sosyal Değişme"*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Sayın, Ö. (1994). *Sosyolojiye Giriş*. İzmir: Neşa Ofset.
- Sencer, Y. (1979). *"Türkiye'de Kentleşme"*. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*, Alternatif Üniversite Yayını. İstanbul: Ağaç Yay.
- Şengül, M. (2007). *"Kentleşen Dünya, "Küreselleşme" ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış"*, içinde Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine, ed. A. Mengi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1982). *"Türkiye'de Kentleşme Yazıları"*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yılmaz, C. (2013). *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali*. (der. Çavdar, A., Tan, P.), İstanbul: Sel Yayıncılık.

İbn Hacer el-Heytemî'nin en-Ni'metü'l-Kübrâ adlı eserindeki mevlid okuma ve okutmanın faziletlerine dair rivâyetlerin değerlendirilmesi

Ziya Gökalp¹ Yusuf Açikel²

Özet

Yüce Allah'a iman, kalpte yer alan en ulvî değerlerden biri olarak her mü'minin hayatında önemli bir yer tutar. Allah Teâlâ'ya olan iman ve sevgi, kişiyi Hz. Peygamber'e olan sevgiyi beslemeye yönlendirir. Hatta bu sevgi kâmil imanın tamamlayıcısı olması yönüyle elzemdir. Hz. Peygamber'e olan bu sevginin tezahürü zaman içerisinde kişilere, toplumların ananelerine ve ilmî disiplinlere göre farklılık arz etmiş, belli bir dönemden sonra bazı kültürlerde edebî bir tür olarak yerini almıştır. İşte bu sevgi çeşitlerinden birisi de Türk-İslam tarihinin kültürel yapısını gösteren ve toplumun bir kültürü hâlinde gelen mevlidlerdir. İslam tarihinde Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi ifade etme, onun doğduğu günü yâd etme, onu övme, anma ve onun örnek ahlâkını yaygınlaştırma adına yapılan merasimlere genelde "mevlid" denilmektedir. Bu minvalde birçok eser kaleme alınmış ve böylece mevlid te'lif geleneği teşekkül etmiştir. Mevlidle ilgili yazılmış eserlerin öncüsü olarak bilinen, bu alanda yazılan birçok esere kaynaklık ettiği anlaşılan ve yukarıda da ismi kısaca zikredilen en şümullu eser "en-Ni'metü'l-Kübrâ 'Ale'l-'Âlemi fî Mevlidi Seyyidi Veledi Benî Âdem" olup müellifi İbn Hacer el-Heytemî'dir. Söz konusu eserde zikredilen rivayetlerin sıhhat değerini tespit etmek çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Çünkü bir eserin kaleme alınmasındaki esas amaç okuyucusuna daha bilinçli bir okuma sağlamaktır. Sözü edilen amaç çerçevesinde esas hedefimiz, bu eserdeki rivayetlerin temel hadis kaynaklarında bulunup bulunmadığını tespit ederek tahric ve tenkidini yapmaktır. Çalışmamızın yöntemi veri toplama ve toplanan verileri analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler hadis, mevlid, Hz. peygamber, el-heytemî, en-ni'metü'l-kübrâ.

Tür Araştırma Makalesi

Received: 27.02.2025

Accepted: 29.05.2025

Published: 01.08.2025

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler, Türkiye, zayi47@hotmail.com 0000-0002-0944-6514

² Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Türkiye, yusufacikel@sdu.edu.tr 0000-0001-5444-4641

Evaluation of the narrations about the virtues of reading and having mawlid recited in the work en-Ni‘matü’l-Kübrâ by İbn Hacer el-Heytemî

Abstract

Belief in Allah Almighty, as one of the highest values in the heart, occupies an important place in the life of every believer. Faith in and love for Allaah leads one to cherish love for the Prophet (pbuh). In fact, this love is essential as a complement to perfect faith. The manifestation of this love for the Prophet has varied over time according to individuals, societies' traditions and scientific disciplines, and after a certain period, it has taken its place as a literary genre in some cultures. One of these types of love is are mawlids, which shows the cultural structure of Turkish-Islamic history and has become a culture of the society. In Islamic history, the ceremonies held to express the love for the Prophet, to celebrate his birthday, to praise him, to commemorate him and to spread his exemplary ethics are generally called "mawlid". In this regard, many works have been written and thus the tradition of mawlid has been formed. The most comprehensive work, which is known as the pioneer of the works written on the mawlid, which is understood to have been the source of many works written in this field and whose name is briefly mentioned above, is "en-Ni‘met al-Kubrâ ‘Ale'l-‘Âlemi fî Mawlidî Sayyidi Walidî Benî Adam" and its author is İbn Hacer al-Haytemî. Determining the authenticity of the narrations mentioned in this work constitutes the main purpose of our study. Because the main purpose of writing a work is to provide its readers with a more informed reading. Within the framework of the aforementioned purpose, our main goal is to determine whether the narrations in this work are found in the main hadith sources and to make their recording and criticism. The method of our study is to collect data and analyze the collected data.

Keywords *hadith, mawlid, the prophet messenger, al-heytemî, en-ni‘metü’l-kübrâ*

Paper type *Research paper*

Beyannameler

Etik Kurul Onayı ve Katılımcı Onamı: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yayın İzni: Bu çalışma yayın izni gerektirmemektedir.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti: Bu çalışmada paylaşıma açık veri veya materyal bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman Beyanı: Bu çalışma herhangi bir fon sağlayıcı kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Bu çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Teşekkür: Teşekkür edilecek herhangi bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur. Makalede yer alan görüş ve bulgular yalnızca yazarlara aittir.

Bu makale benzerlik tespit yazılımlarıyla taranmıştır.

1. Giriş

İslam Tarihi boyunca Hz. Peygamber'i öven şiir tarzında birçok eser yazılmıştır. Bunun sebebinin Allah Rasûlü'ne olan sevgi olduğu aşîkârdır. İslam toplumunun her bireyi peygamberlerine bağlılığını muhtelif vesilelerle ortaya koymuşlardır. Çünkü bu sevgi Yüce Allah'ın Kur'an'da ve Sevgili Peygamberimiz'in hadislerinde inananlara şart koştuğu bir sevgidir. Kur'an-ı Kerim'de:

"(Resulüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Âl-i İmrân, 31); "Kim Resul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirenlere gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!" (Nisâ, 80); "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resul'ünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin..." (Tevbe, 24); "Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır..." (Ahzâb, 6); "...Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun..." (Haşr, 7) bağlamındaki âyetler bunun en açık ispatıdır. Hz. Peygamber'in de bununla ilgili birçok beyanı bulunmakla beraber ehemmiyetine binaen iki örnekle iktifa edeceğiz. Rasûl-i Ekrem (s.a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Sizden biriniz beni anne-babasından, çoluk-çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz." (Buhârî, 1987: İmân, 8); "Üç özellik vardır; bunlar kimde bulunursa o, imanın tadını tadar: Allah ve Resulünü, (bu ikisinden başka) herkesden fazla sevmek. Sevdığını Allah için sevmek. Allah kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek." (Buhârî, 1987: İmân, 8)

Ashâbın Hz. Peygamber'e olan sevgisi incelendiğinde, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber ile olan şu diyalogu, Ashâbın Hz. Peygamber'e besledikleri sevginin boyutunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

"Ey Allah'ın Rasûlü! Ben sizi canımdan başka herşeyden daha çok severim" dedi. Peygamberimiz (s.a.s): "Ey Ömer, canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, beni canından da daha çok sevmedikçe olgun mü'min olamazsın" buyurdu. Peygamberimizi (s.a.s) dikkatle dinleyen Hz.Ömer: "Ey Allah'ın Resulü, vallahi ben şimdi sizi canımdan da daha çok seviyorum" deyince Peygamberimiz (s.a.s): "İşte Ya Ömer, şimdi olgun mü'min oldun" buyurdular. (Buhârî, 1987: Yemin ve Adaklar, 3) Ayrıca Taif dönüşü Rasûl-i Ekrem'e (s.a.s) taş atan müşriklerin karşısında Zeyd b. Hârise'nin kendini siper etmesi, (İbn Hişâm, 1955: 2/61-62; İbni Sa'd, 1968: 1/212), Uhud savaşında Hz. Peygamber'in dışının kırıldığı ve etrafının sarıldığı sırada Ebû Dücâ'nın vücuduyla bir kalkan gibi onu korumaya çalışması, EbûTalhâ'nın kendini oklara siper etmek için mücadelesi "Yâ Rasûlâllah! Anam-babam Sana fedâ olsun! Başınızı kaldırmayınız! Belki müşrik oklarından biri isâbet eder. Benim göğsüm Sen'in göğsüne siper olsun. Sana dokunacak olan, bana dokunsun!" (Buhârî, 1987: Meğâzî, 18), vefatından sonra Bilâl Habeşî'nin (r.a) bir süre ezan okuyamaması ve yine Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın (s.a.s) ölümünü kabullenmek istememesi ve daha birçok misal, sahâbenin Hz. Peygamber'e olan sonsuz sevgisinin bir göstergesidir (Şirin, 2016: 1).

Başlangıçta şiirler, medhiyeler, kasîdeler ve çeşitli eserler yazılarak ifade edilmek istenen Peygamber sevgisinin, sonraları Hz. Peygamber'in doğduğu günün anısına halk arasında çeşitli merasimler tertip edilerek dile getirildiği ifade edilmektedir. Kâ'b b. Zühayr'ın (24/645) *Kasîdetü'l-Bürde*şi ve Bûsîrî'nin (695/1296) *el-Kasîdetü'l-Hemziyye*şi vb. gibi. (Özel, 2004: 29/484-485). Müslümanlar açısından önemi hâiz kandil gecelerinde de tertip edilen merâsimler, zamanla idarecilerin de iştirak etmesiyle resmiyet kazanmıştır. Son dönemlerde sünnet, düğün, asker uğurlama, şükür vb. etkinlikleriyle mevlid törenleri Türk-İslam toplumuyla özdeşleşmiştir. Bu geleneğe uymayanlara yönelik toplumda olumsuz bir bakış hâkimdir. Genel kabule göre mevlid merasimleri hicri dördüncü asrın sonlarına doğru Şîî Fâtîmî

halifelerinden Muîz Lidîillâh (365/975) zamanında resmiyet kazanmıştır (İbnü't-Tuveyr, 1992: 211-223).

Mevlidler öz itibarıyla Hz. Peygamber sevgisi etrafında şekillenmiş olsa da dolaylı olarak İslâm ahlâk sisteminin Müslümanlar arasındaki güncelliğini sürdürmeyi amaçladığı görülmektedir (Açıkel, 2018: 88-89). İslâm âleminde genel manada eleştiri konusu olan “*mevlid*” nev'i eserlerin telifi değil, bu eserlerin merâsim şeklinde okunup ritüelleşmesidir. İbn Teymiyye (728/1328) gibi bazı âlimler söz konusu kutlamaları eleştirirken, İbn Hacer el-Askalanî (852/1449), Sehâvî (902/1447), Suyûtî (911/1505) ve çağdaş âlimlerden Yusuf el-Karadâvî, belirli şartlar dâhilinde mevlid merasimlerini caiz görmüşlerdir. (Özel, 2002: 235-246; Çiçek, 2009: 98). Günümüzde de geleneğimizde olan mevlid kandili kutlamalarının devam ettirilmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır (Seyhan, 2021: 244-247).

Akâid ve hadis alanında Ehl-i sünnete karşı, başta Mu'tezile olmak üzere birçok fırkanın eleştirilerinin yoğunlaştığı, bundan dolayı Ehl-i sünneti müdafaa adına çalışmaların hız kazandığı bir ortamda ilim tahsil eden el-Heytemî de Ehl-i sünneti müdafaa adına çalışmalara yönelmiştir. Nitekim yazdığı eserlerin çoğunda bu etki/eğilim görülmektedir. Bu minvalde o, ehl-i sünneti müdafaa ve Hz. Peygamber sevgisini inananların gönlüne perçinleme adına “*en-Ni'metü'l-Kübrâ 'Ale'l-Âlemi fî Mevlidi Seyyidi Veledi Benî Âdem*” adlı eseri kaleme almıştır. Bu telifiyle el-Heytemî, Hz. Peygamber'i (itibarsızlaştırarak) halka sade bir insan gibi addedip inananların gönlünde doruğa ulaşan peygamber sevgisini basitleştirmeye çalışanlara cevap verdiğini beyan etmektedir (el-Heytemî, t.y.: 7-8). Müellifin bu kıymetli eserinin “*Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri*” başlıklı ikinci bölümü makalemize konu olmuştur.

Makalede “*Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri*” bölümünde geçen rivâyetlerin değerlendirilmesi yapılmış, İbn Hacer el-Heytemî'nin eserini yazma sebeplerine temas edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak rivâyetler verilmiş, senedine ulaşılan rivâyetlerin râvileri hakkında bilgiler ortaya konulmuş ve her rivâyetin kısa bir değerlendirmesinden sonra genel değerlendirme ile çalışma sonlandırılmıştır. Ayrıca değerlendirme esnasında, Heytemî'nin eserinde zayıf, uydurma ve aslı olmayan rivâyetleri kullanmasının amacına kısaca temas edilmiştir.

2. İbn Hacer el-Heytemî'nin Hayatı, Hadisçiliği ve Mevlidi

Bu başlıkta özellikle İbn Hacer el-Heytemî'nin hayatı, hadîs anlayışı ve Mevlid hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

2.1 İbn Hacer el-Heytemî'nin Hayatı

Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî es-Sa'dî el-Basrî olarak kaynaklarda adı geçen İbn Hacer el-Heytemî, Şâfiî mezhebinin meşhur fakihlerindendir. Kendine ait *Mu'cem* adlı eserinde de belirttiğine göre 909/1503-1504 tarihinde Mısır'ın Gharbiyye bölgesine bağlı Heytem köyünde dünyaya gelmiştir (Cezzâr, 1981: 28; Ayderûs, 2001: 262). Künyesi Ebû'l-Abbâs, lakabı Şihâbuddîn'dir. Atalarından az konuşan birine nispetle “*Hacer*” (taş) olarak anıldığı, soyundan gelenlerin de İbn Hacer lakabıyla bilindiği kaynaklarda geçmektedir (el-Heytemî, 1983: 3; Kallek, 1999, 19/533).

Köyünün, zamanın meşhur ilim merkezlerinden Ezher'e yakın olması onu küçük yaşlardan itibaren ilmi talep etmeye sevk etmiş ve bunu hafızlıkla taçlandırmaya muvaffak kılmıştır. Hocalarının teşvikiyle ilmi seyahatlere başlamış, hac yolculuklarına da çıkmış olup hacca üçüncü defa gittikten sonra (940/1534) Mekke'ye yerleşme kararı almıştır. Bu sırada hac için Mekke'ye gelen talebelere ders vermeyi ihmal etmemiştir. Onun ilme olan merakı, onu daha fazla(sını öğrenerek) donanımlı hale getirmiş ve henüz yirmili yaşlarda fetva verme salahiyetine ulaşmasına vesile olmuştur. Böylelikle Harem-i Şerîf'te fetva vermeye devam etmiş “*Şeyhü'l-İslâm, İmâmü'l-Haremeyn, Müftî'l-İrâkayn*” gibi lakaplarla şöhret bulmuştur (Cezzâr, 1981: 28-33; Ayderûs, 2001: 262; Kallek, 1999: 19/531).

el-Heytemî, itikâdi olarak İmam Eş'ârî'nin görüşlerini benimsemiştir. Lâkin döneminin ilim ve tasavvuf ilişkisi el-Heytemî'de de tezahür etmiştir. Şöyle ki; Allah'ın (c.c) dünyada da görülebileceği, velîlerin gaybı bilebileceği, her nevi günahı büyük günahlardan sayma eğilimi vb. şeklindeki görüşleri kendisini zayıf ve mevzû rivâyetler veya asılsız haberlerle delillendirmeye yöneltmiştir. Onun bu durumu, bütün rivâyetleri sahih kabul etme anlayışının yaygınlaşmasına aracılık etmesinin önünü açmıştır. Mütêsahil oluşu neticesinde İbn Teymiyye'yi eleştirenler kervanına o da katılmıştır (Kallek, 1999, 19/532). Ancak Şia tarafından küfürle itham edilmesi, her şeye rağmen onun Ehl-i Sünnet itikadını en iyi savunanlardan birisi olduğunu kanıtlar niteliktedir (Kallek, 1999, 19/531).

Keskin bir zekâyâ ve güçlü bir kaleme sahip olan el-Heytemî, ilmî alanda hacimli bir külliyyatı miras bırakan meşhur âlimlerden olmuş, eserleri referans gösterilmiş ve bu eserler üzerinde hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

el-Heytemî 23 Receb/3 Şubat 974/1567 tarihinde Mekke'de vefat etmiş ve Cennetü'l-Muallâ'nın Türbetü't-Taberiyyîn bölümüne defnedilmiştir (Kallek, 1999: 19/531).

2.2 İbn Hacer el-Haytemî ve Hadis

el-Heytemî'nin hafız olduktan sonra diğer ilimlere yönelmesi ve o ilimlerde belirli bir seviyeye gelmek istemesi, özellikle onu hadis alanında da bir mertebeye ulaştırmaya sevk etmiştir. Rivayet zinciri merfû (senedi nasıl olursa olsun, Hz. Peygamber'e açıkça veya hükmen nisbet edilen hadistir. bkz. Aydınli, 2019: 188), ilmi ile âmil ve icazetli birçok âlimden hadis rivayet etmiştir. Hatta bu âlimler arasında Celâlüddin es-Süyûtî de bulunmaktadır (Uysal, 2015: 16). Böylece hadis alanında da ihtisasını ortaya koymuş ve kıymetli eserler telif etmiştir. Hadis alanında telif ettiği eserlerinin en önemlileri ve hadisçiliğinin hülâsası "*el-Mu'cem/Sebet, el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye* ve *en-Nî'metü'l-Kübrâ' Ale'l-Âlemi fî Mevlidi Seyyidi Veledi Benî Âdem*" adlı çalışmalarıdır (Cezzâr, 1981: 28-33; Kallek, 1999: 19/531).

Eserleri incelendiğinde onun her eserde farklı yöntemler kullandığı görülecektir. *Mu'cem*'de; ihtilafî konularla alakalı rivâyetleri ve o konuyla ilgili âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra kendi görüşlerine yer vererek konuları detaylıca ele almıştır (geniş bilgi için bkz. Cezzâr, 1981:28-33). *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*'de; soru-cevap üslûbunu kullanarak fikirleriyle örtüşen görüşlere yer verdiği görülmektedir (el-Heytemî, 2008: *Mukaddime*). *en-Nî'metü'l-Kübrâ*'da ise; sapık fikir ve ekol savunucularının, Hz. Ali b. Ebî Tâlib'i bahane ederek, Ehl-i Beyt müdafaası kisvesine bürünerek İslâm akâidini devre dışı bırakma gayretlerine karşı mücadele ettiği görülmektedir (el-Heytemî, t.y.: 18-20). Dört halifenin faziletleri hakkında hadisler ile tâbiî'nin büyüklerinden meşhur âlim ve mutasavvıfların sözlerine çokça yer vermesi bu yüzdendir.

Zayıf ve uydurma ayırımı yapmadan her rivâyeti sahîh kabul etme anlayışı, el-Heytemî'nin hadis ilmine hâkim olmasına rağmen mütêsahil olmayı benimsediğinin ve her ne olursa olsun mezhebini ve tarikatını savunma gayretinin bir göstergesidir (Kallek, 1999: 19/532). Kanaatimizce tasavvufa olan sempatisi, onu böyle bir üslûp kullanmaya sevk etmiştir. Eserlerine aldığı rivâyetleri ekseriyetle İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1449) talebesi Zekeriyâ el-Ensârî (926/1520) ile Celâlüddin es-Süyûtî'nin (911/1505) kitaplarından naklettiği (el-Heytemî, 2014: 18/101-102); zaman zaman Gamrî (929/1522) ve İbn Ebî'l-Hamâil (932/1525) gibi bilginlerden istifade ettiği de görülmektedir (el-Heytemî, 2014: 17-18).

2.3 İbn Hacer El-Haytemî'nin Mevlidi

el-Heytemî, mevlidini on iki bölüm ve son kısmında dua şeklinde tertip etmiş, her bölüm sonuna o bölümle alâkalı şiir, naat veya kasideleri de eklemiştir.

*en-Nî'metü'l-Kübrâ*yı üç ana başlık altında özetlemek mümkündür:

- a) Allah'a hamd, mevlid okuma ve okutmanın faziletleri, Hz. Peygamber'in mucizeleri ve sıfatları
- b) Rasûlullah'ın (s.a.s) şemâili, bazı mu'cizeleri ve Âmine annemizin hamileliği esnasında gördüğü olağanüstü olaylar
- c) Hz. Peygamber'in doğumu ve dua ([el-Heytemî, t.y.: 61-71](#))

en-Ni'metü'l-Kübrâ mevlid tarzında telif edilen diğer eserlerle karşılaştırıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Mevcut diğer mevlid eserlerinde verilmek istenen mesaj doğrudan verilmekte olup kaynak zikredilmemektedir. Bununla beraber etkilenmiş oldukları kaynaklardan anlaşılan düşünceler serdedilmektedir. *el-Heytemî en-Ni'metü'l-Kübrâ*'da öncelikle istifade ettiği kaynakları, râvî veya eser adlarını beyan etmiş, sonra görüşünü ifade etmeyi tercih etmiştir. Aslında müellif bu metot ile eserini daha tutarlı hâle getirme gayretinde olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

3. *en-Ni'metü'l-Kübrâ*'da Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri ile İlgili Rivâyetler

en-Ni'metü'l-Kübrâ, mevlid merasimlerinin dindeki yeri ve bid'at olup olmadığı ile ilgili tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde telif edilmiştir. Bu sebeple eserin "*Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri*" bölümünde mevlid okuma/okutmayı fazilet sayanların öne sürdüğü önemli deliller yer almaktadır. Öncelikle bu deliller tercümeleriyle beraber tek tek sıralanacak, her delilden sonra kısa bir inceleme ve en sonunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Müellif eserinin birinci bölümünde "*Bu zayıf ümmeti, Peygamberlerin önderinin varlığıyla nurlandıran ve O'nun varlığıyla bu ümmete güç veren Allah'a hamd olsun*" şeklindeki övgüler ile Hz. Muhammed'in insanlara rahmet olarak gönderildiğini, Peygamberlerin en üstünü olduğunu; Hz. İbrâhim'in duası ve Hz. İsâ'nın müjdesi olduğunu Kur'an'dan deliller getirerek başlamıştır ([el-Heytemî, t.y.: 2-5](#)). Üçüncü bölümde ise bu sayılanları Hz. Peygamber'in kendi diliyle söylediği mübarek sözleriyle ispatlamaya çalışmıştır ([el-Heytemî, t.y.: 13-16](#)).

Burada dikkatleri celbeden esas husus, birinci ve üçüncü bölümün arasındaki ikinci bölümde "*Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri*"nden bahsetmesidir. Tam olarak neyi amaçladığı bilinmemekle beraber mevlid okuma ve okutmanın meşru olup olmadığı hakkındaki tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde dört halife, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden âlimlerin görüşlerine yer vererek, mevlid okuma ve okutmanın meşru olduğunu ispatlama çabasına giriştiği tahmin edilmektedir ([el-Heytemî, t.y.: 7-12](#)).

Makalenin bu kısmında, yukarıda bahsi geçen ikinci bölümdeki "*Mevlid Okuma ve Okutmanın Faziletleri*"ne dair dört halife, tâbiîn ve tebe-i tâbiîne ait olduğu iddia edilen görüşlerin tahlili ile birlikte, bu görüşlerin sıhhati hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1 Hz. Ebû Bekir'e (13/634) İsnâd Edilen Haber

قال ابوبكر الصديق رضي الله عنه من انفق درهما علي قراءة مولد النبي صلى الله عليه وسلم كان رفيقي في الجنة

Hz. Ebû Bekir'e isnâd edilen habere göre Ebû Bekir es-Sıddîk'in (r.a) şöyle dediği rivâyet edilir: "*Hz. Peygamber'in mevlidini okumak/okutmak için infakta bulunan kişi cennette benim arkadaşım (benimle beraber olur).*" ([el-Heytemî, t.y.: 7](#))

Senedi olmayan bu rivayet yapılan araştırma/inceleme neticesinde eldeki mevcut tüm hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin asılsız olduğu söylenebilir.

Hadis kaynaklarında yer almayan rivayetlerin *el-Heytemî*'nin mezkûr eserinde niçin yer aldığı sorusu akla gelebilir. Bu tür asılsız haberlerin onun eserinde yer alması bu rivayetlerin *el-Heytemî* tarafından ortaya atıldığı/uydurulduğu anlamına gelmemelidir. Kanaatimizce bu rivâyetler, *el-Heytemî*'nin yaşadığı dönemde şifâhî olarak dilden dile dolaşan ve aslı olmayan

haberlerden olabilir. Ama onun hadis ilimlerine hâkim birisi olarak bu rivayetleri eserine alıp kullanması isabetli değildir. Muhtemelen o da sufilerin genelinin yaptığı üzere tezini destekleyen her türlü rivayeti alıp delil olarak kullanmakta beis görmemiştir.

3.2 Hz. Ömer'e (23/644) İsnâd Edilen Haber

وقال عمر رضي الله عنه من عظم مولد النبي صلى الله عليه وسلم فقد أحيا الإسلام

Hız. Ömer'e isnâd edilen habere göre şöyle dediği rivâyet edilir: “*Kim Hız. Peygamber'in mevlidini/doğumunu yüceltirse İslâm dinine hayat vermiş gibi olur.*” (el-Heytemî, t.y.: 7)

Senedi olmayan bu rivayet, yapılan inceleme neticesinde eldeki mevcut tüm hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de batıl/asılsız olduğu söylenebilir. Önce de zikrettiğimiz üzere bu tür asılsız rivayetler o dönemin şifâhî kültürünü yansıtmaktadır, denilebilir.

3.3 Hz. Osman'a (35/656) İsnâd Edilen Haber

وقال عثمان رضي الله عنه من انفق درهما على قراءة مولد النبي صلى الله عليه وسلم فكأنما شهد غزوة بدر وحنين

Hız. Osman'a isnâd edilen haberde şöyle dediği rivâyet edilir: “*Hız. Peygamber'in mevlidini okumak/okutmak için bir dirhem infakta bulunan kişi Bedir ve Huneyn gazvelerine katılmış gibi sevap alır.*” (el-Heytemî, t.y.: 7-8)

Yine dönemin şifâhî kültürünün eseri olduğunu düşündüğümüz bu senedsiz rivayet, mevcut tüm hadis kaynaklarının incelenmesi neticesinde bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.4 Hz. Ali'ye (40/661) İsnâd Edilen Haber

وقال علي رضي الله عنه وكرم الله وجهه من عظم مولد النبي صلى الله عليه وسلم وكان سببا لقرانته لا يخرج من الدنيا إلا بالآيمان ويدخل الجنة بغير حساب

Hız. Ali'ye isnâd edilen haberde şöyle dediği söylenir: “*Kim Hız. Peygamber'in mevlidini (doğumunu) yüceltir ve okumasına/okutulmasına vesile olursa (öldüğü vakit) dünyadan ancak ve ancak imanla göçer ve cennete hesapsız bir şekilde girer.*” (el-Heytemî, t.y.: 8)

el-Heytemî'nin yaşadığı dönemin şifâhî kültürünün bir diğer eseri mesâbesindeki isnadsız olan bu rivâyete de mevcut tüm hadis kaynaklarındaki incelenme sonucunda ulaşıl原因amamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.5 Hz. Hasan Basrî'ye (23/644) İsnâd Edilen Haber

وقال حسن البصري رضي الله عنه وددت لو كان لي مثل جبل أحد ذهباً فانفقته على قراءة مولد النبي صلى الله عليه وسلم

Hasan Basrî'ye (k.s.) isnâd edilen habere göre onun şöyle dediği söylenir: “*Uhud dağı kadar altınımın olmasını ve onu Hız. Peygamber'in mevlidini okumak/okutmak için infak etmeyi çok arzularım/yeğlerim.*” (el-Heytemî, t.y.: 8)

Dönemin şifâhî kültüründen kaynaklanan isnadsız bu rivayet de yapılan araştırma neticesinde mevcut kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.6 Ma'rûf Kerhî'ye (200/815) İsnâd Edilen Haber

وقال معروف الكرخي قدس الله سره من هيا طعاما لاجل قراءة مولد النبي صلى الله عليه وسلم وجمع إخوانا وواقدا سراجا ولبس جديدا وتبخر وتعطر تعظيما لمولد النبي صلى الله عليه وسلم حشره الله يوم القيامة مع الفرقة الأولى من النبيين وكان في أعلى عليين

Ma'rûf Kerhî'ye (k.s.) atfedilen habere göre onun şöyle dediği söylenir: “*Hız. Peygamber'in mevlidinin okunması/okutulması için yemek ziyafeti hazırlayan, kardeşlerini bu ziyafet için (davet ederek) toplayan, (mevlid için) kandiller yakan, yeni/en güzel elbiselerini giyen, Hız.*

Peygamber'in mevlidini yüceltmek gayesiyle tütsü yakan ve güzel koku sürünen kişiyi Allah Teâlâ kıyamet günü ilk olarak haşrettiği Peygamberler zümresiyle haşreder ve o kişiyi makamların en yücesine ulaştırır” (el-Heytemî, t.y.: 8-9).

Aynı şekilde isnadsız olan bu rivâyetin de yapılan araştırma sonucunda mevcut hadis kaynaklarında olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla diğerleri gibi bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.7 İmam Şâfiî'ye (204/820) İsnâd Edilen Haber

وقال الامام الشافعي رحمه الله من جمع لمولد النبي صلى الله عليه وسلم إخوانا وهياً طعاماً وأخلى مكاناً وعمل احساناً وصار سبباً لقراءته بعثه الله يوم القيامة مع الصديقين والشهداء والصالحين ويكون في جنات النعيم

İmam Şâfiî'ye nispet edilen bir habere göre onun şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Peygamber'in mevlidini okumak/okutmak için kardeşlerini toplayan, onlara ziyafet veren, mevlîd okunacak yeri düzenleyen, güzel işler yapan ve Hz. Peygamber'in mevlidinin okunmasına vesile olan kişiyi Allah (c.c) kıyamet günü sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraber haşretmek suretiyle o kişiyi naîm cennetlerine koyar” (el-Heytemî, t.y.: 9-10).

Dönemin şifâhî kültürünün eseri olduğunu düşündüğümüz bu isnadsız rivayet de yapılan araştırma neticesinde el-Heytemî'nin iddia ettiği üzere İmam Şâfiî'nin eserlerinde ve diğer mevcut kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.8 Serî es-Sakatî'ye (251/865) İsnâd Edilen Haber

وقال سري السقطي قدس الله سره من قصد موضعاً يقرأ فيه مولد النبي صلى الله عليه وسلم فقد قصد روضة من رياض الجنة لأنه ما قصد ذلك الموضع إلا لمحبة النبي صلى الله عليه وسلم

Serî es-Sakatî şöyle demiştir: “Kim Hz. Peygamber'in mevlidinin okunması/okutulması amacıyla bir mekân tahsis etmeye azmederse, o kişi cennetten kendisine bir mekân tahsis etmiş gibi olur. Çünkü o kişi bu mekâna azmederken sadece ve sadece Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu elde etmeyi amaçlamıştır” (el-Heytemî, t.y.: 10).

Yine isnadsız bu rivayet de yapılan araştırma sonucunda mevcut kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

İbn Hacer el-Heytemî, Serî es-Sakatî'nin bu sözünü kuvvetlendirmek için Hz. Peygamber'e senedsiz olarak isnad ettiği şu hadisi kaydetmiştir:

3.9 Hz. Peygamber'e İsnâd Edilen Hadis-i Şerif

وقد قال صلى الله عليه وسلم من أحبني كان معي في الجنة

Rasûlullâh'ın (s.a.s) şöyle buyurduğu haber verilmektedir: “Beni seven kişi cennette benimle beraberdir.” (el-Heytemî, t.y.: 10)

Araştırma neticesinde bu rivâyetin iki yerde geçtiği görülmüştür. Rivâyetin Tirmizî'ye (279/892) ait *es-Sünen* adlı eserinde geçen metni şöyledir:

حدثنا مسلم بن حاتم الأنصاري البصري حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري عن أبيه عن علي بن زيد عن سعيد بن المسيب قال قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا بني إن قدرت أن تصبح وتمسي وليس في قلبك غش لأحد فافعل ثم قال لي يا أنس بن مالك بني وذلك من سنتي ومن أحيا سنتي فقد أحبني ومن أحبني كان معي في الجنة وفي الحديث قصة طويلة قال أبو عيسى هذا حسن غريب من هذا الوجه

Saîd b. Müseyyeb Enes b. Mâlik'ten rivâyetinde Hz. Peygamber'in kendisine şöyle dediğini söyler: “Ey oğulcuğum! Kalbinde kimseye karşı herhangi bir aldatma (kin, nefret, öfke) duygusu olmadan sabahlayıp akşamlayabilmeye gücün yetiyorsa, bu şekilde davran.” Sonra devamla bana dedi ki: “Ey oğulcuğum! İşte bu benim yolumdur (sünnetimdendir); kim

sünnetimi yaşatırsa (ihyâ ederse) beni sevmiştir. Beni seven de cennette benimle beraberdir.” (Tirmizî, 1975: *İlim*, 16).

Rivâyetin Süyûtî'ye (911/1505) ait *el-Câmi'us-Sağîr*'de geçen metni şöyledir:

من أحيا سنتي فقد أحبني ومن أحبني كان معي في الجنة

“Benim sünnetimi ihyâ eden (yaşatan) beni sevmiştir. Beni seven de cennette benimle beraberdir.” (Süyûtî, 1994: 2/306). Söz konusu hadis-i şerif aynı zamanda Taberânî, İbn Batta ve Lâlekâî'nin eserlerinde de geçmektedir. (Taberânî, 1994: 9/168; İbn Batta, 1994: 1/210; Lâlekâî, 2002: 1/58)

Râvilerle ilgili değerlendirme hususunda; hadisin sahâbe râvisi Enes b. Mâlik olup hadisin senedi şöyledir:

Müslim b. Hâtim el-Ensârî el-Basrî > Muhammed b. Abdullâh el-Ensârî > Abdullâh b. el-Müsennâ > Alî b. Zeyd > Said b. Müseyyeb > Enes b. Mâlik

Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî, Ebû Hamza (92-93/711-712) künyesi ile tanınıp birinci tabakadan sahâbîdir. (Buhârî, t.y.: 2/27; İbn Sa'd, 1968: 7/12; Müslim, 1984: 1/243; İbn Hibbân, 1975: 3/4; İbn Abdî'l-Berr, 1992: 1/108; İbnü'l-Esîr, 1989: 1/151; Zehebî, 1998: 1/37; İbn Hacer, 1986: 1/329). Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuşlardır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan hadis rivâyet etmişlerdir (İbn Abdî'l-Berr, 1992: 109; İbnü'l-Esîr, 1989: 151; İbn Hacer, 1995: 275).

Saîd b. el-Müseyyeb (veya el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî Ebû Muhammed (94/713) ikinci tabakadan olup tâbiî'nin büyüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan hadis rivâyet etmişlerdir. İbn Hacer onun meşhur âlimlerden ve fakîhlerin en sebtlerinden olduğunu söylemiş (İbn Hacer, 1986: 241). Zehebî ona imâm, meşhur âlimlerden, tâbiî'nin büyüklerinden; sika, hüccet, fakîh, ilim ve amelde önder şeklinde ifadeler kullanmıştır (Zehebî, 1985: 4/217). İbn Hibbân onu sikalardan saymıştır (İbn Hibbân, 1975: 4/273).

Alî b. Zeyd b. Abdillâh b. Züheyr b. Abdillâh b. Ced'ân el-Kureysî et-Teymî (131/749) dördüncü tabakadan olup tâbiînlerin ortalarındandır. Buhârî *el-Edebü'l-Müfred* adlı eserinde, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan hadis rivâyet etmişlerdir. İcîfî, hadislerinin yazılabileceğinin ancak kuvvetli olmadığını ve Şîlik ile itham edildiğini kaydeder (İcîfî, 1985: 2/154). İbn Hacer onun dördüncü tabakanın zayıflarından olduğunu söyler (İbn Hacer, 1986: 401). Mizzî de onun *za'îfu'l-hadîs* (Zehebî'ye göre cerhin beşinci mertebesinde bulunan râvi hakkında kullanılan bir terimdir. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibar için alınır (Bkz. Aydın, 2019: 365) olduğunu söyler (Mizzî, 1980: 20/434).

Abdullâh b. el-Müsennâ b. Abdillâh b. Enes b. Mâlik el-Ensârî (171-180/788-797) altıncı tabakadan olup tâbiînlerin küçükleriyle çağdaş olanlardandır. Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuşlardır. İcîfî, sika olduğunu kaydetmiştir (İcîfî, 1985: 2/57). İbn Hacer, onun sadûk olmakla beraber çokça hataları olduğunu ifade etmiştir (İbn Hacer, 1986: 320). Mizzî, kuvvetli olmadığına dair görüşleri aktarmış, İbn Hibbân “onu sikalardan saydım ancak hata etmiş olabilirim” ifadelerine yer vermiştir (Mizzî, 1980: 16/25). Zehebî, onunla ilgili “münkerü'l-hadîs” (tanımı için bkz. Aydın, 2019: 227) ve Ebû Dâvûd'un “onun hadislerini tahrîc etmedim” ifadelerine yer vermiştir (Zehebî, 2003: 4/672).

Muhammed b. Abdillâh b. el-Müsennâ b. Abdillâh b. Enes b. Mâlik el-Ensârî (215/830) dokuzuncu tabakadan olup tebe-i tâbiînlerin küçüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan hadis rivâyet etmişlerdir. İbn Hibbân, Zehebî ve İbn Hacer ona sika demişlerdir (İbn Hibbân, 1975: 7/443; Zehebî, 1985: 9/532; İbn Hacer, 1986/490).

Müslim b. Hâtim el-Ensârî Ebû Hâtim el-Basrî (250/864) onuncu tabakadan olup tebe-i tâbiînden hadis alanların büyüklerindendir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî ondan rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer sadûk olmakla beraber bazı vehimlerinin olabileceğini ifade etmiştir (İbn Hacer, 1986: 529). Mizzî, onunla ilgili sika diyenlerin ifadelerini aktarmıştır (Mizzî, 1980: 27/496).

Yukarıda senedi verilen Tirmizî'nin (279/892) *es-Sünen* ve Süyûtî'nin (911/1505) *el-Câmi'us-Sağîr* ile adlı hadis kitaplarında geçen rivâyetin râvileri tabâkât ve ricâl kitaplarında incelenmiş, Alî b. Zeyd b. Abdillâh b. Züheyr hakkında “*za'îfu'l-hadîs, şîlik ile itham, dördüncü tabakanın zayıflarından, kuvvetli olmadığı*”; Abdullâh b. el-Müsenâ hakkında, “*çok hataları olduğu, kuvvetli olmadığı*” ve “*münkerü'l-hadîs*” gibi ifadelerin olduğu görülmüştür. Mevcut kaynaklar incelenmiş, hadisin şâhidi konumunda başka târîki bulunamamıştır. Bu durumda hadis sened yönünden zayıftır, denilebilir. Tirmizî bu hadis için “*hasen garib*” (bir kişinin tek başına rivâyet ettiği hasen hadise denilir. Bkz. Aydınli, 2019: 123); muâsır âlimlerden Elbânî ise zayıf ifadesini kullanmıştır (Tirmizî, 1975: *İlim*, 16; Elbânî, 1979: 773). Ancak sahih hadis külliyyatında bu rivâyete ma'nen şahitlik edebilecek hem sahih ve hem de zayıf, çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Hal böyle olunca söz konusu rivâyet “*hasen li-ğayrihi*” (hasen hadis şartlarının tamamı kendisinde olmayıp zayıf olan, ama başka rivâyetlerle desteklenerek hasen seviyesine ulaşan hadise denilir. Bkz. Heyet, 2007: 235; Aydınli, 2019: 122) olarak da değerlendirilebilir.

Bu (*Beni seven kişi cennette benimle beraberdir*) rivâyetin mana yönünden şâhidi olabilecek farklı tarikleri başta Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde olmak üzere, neredeyse bütün hadis kaynaklarında geçtiği bilinmektedir. Ehemmiyetine binaen *Sahihayn*'da geçtiği şekliyle üç rivâyeti burada zikretmekte fayda vardır.

3.9.1 Buhârî'den Geçen Rivâyet

حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Kişi sevdiğiyle beraberdir*” (Buhârî, 1987: *Edeb*, 96).

Hadisin sahâbî râvisi Abdullah b. Mes'ûd olup senedi şöyledir:

Bişr b. Hâlid > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be b. Haccâc > Süleymân b. Mehrân > Ebû Vâil > Abdullah b. Mes'ûd

Râvilerle ilgili değerlendirme hususunda; Abdullâh b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el-Hüzeli (32/652-53), Ebû Abdirrahmân künyesi ile meşhur olup birinci tabakadan sahâbîdir (Buhârî, t.y.: 5/2; İbn Abdilber, 1992: 3/987; İbnü'l-Esir, 1989: 3/280; Mizzî, 1980: 16/121; Zehebî, 1985: 1/461; İbn Hacer, 1908: 7/24-25). Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuşlardır (İbn Hacer, 1986: 323).

Ebû Vâil el-Kûfî Şakîk b. Seleme el-Esedî (82/702-703): İbn Hacer onun için, ikinci tabakadan olup tâbiîn'in büyüklerindendir; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmiş olup sikadır, demiştir (İbn Hacer, 1986: 439). Zehebî onun Kûfe'nin şeyhlerinden olup, ilmiyle âmil âlimlerden olduğunu ifade etmiştir (Zehebî, 2003: 1/48). Mizzî sika olduğunu söyleyenlerin görüşlerini aktarmaktadır (Mizzî, 1980: 16/167).

Süleymân b. Mehrân el-Esedî el-Kâhilî Ebû Muhammed el-Kûfî el-A'meş (147-148/764-765): İbn Hacer onun hakkında, beşinci tabakadan olup tâbiîn'in küçüklerindendir; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmiş olup sika, hâfız ancak tedfîsleri olduğunu ifade eder (İbn Hacer, 1986: 414). Zehebî onun sika, hâfız ve meşhur âlimlerden olduğunu söyler (Zehebî, 1998: 1/116). Mizzî, onun sika olduğuna dair görüşleri aktarır (Mizzî, 1980: 7/87).

Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verdü'l-'Utkî el-Ezdî Ebû Bistâm el-Vâsîfî el-Basrî (160/777) yedinci tabakadan olup tebe-i tâbiîn'in büyüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmişlerdir. İbn Hacer onun için sika, hâfız ve mutkin demiştir (İbn Hacer, 1986: 436). Zehebî onun hakkında sebt, hüccet ve emîrû'l-mü'minîndir demiştir (Zehebî, 1998: 1/144). İbn Hibbân onu sikalarından saymıştır (İbn Hibbân, 1975: 7/446).

Muhammed b. Ca'fer el-Hüzlî Ebû Abdullah el-Basrî (193-194/809-810) dokuzuncu tabakadan olup tebe-i tâbiîn'in küçüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmişlerdir. İbn Hacer, sika olmakla beraber gafleti vardır, demiştir (İbn Hacer, 1986: 833). Zehebî, hâfızdır demiş ve Yahya b. Maîn'den onun bazen hata ettiği yönündeki ifadeleri aktarmıştır (Zehebî, 1998: 1/220). Mizzî, İbn Hacer ve Zehebî'nin ifadelerine benzer söylemleri aktarmıştır (Mizzî, 1980: 7/25).

İbn Hacer, tahrici yapılan rivâyetin râvilerinden Süleyman b. Mehrân için tedlisleri, Muhammed b. Ca'fer için gafleti olduğundan bahseder. Rivâyet bu şekliyle sened yönünden zayıf görünse de, şâhidleri olduğundan *hasen li-ğayrihi* olarak kabul edilebilir. Bu rivâyetin başka tarikleri de mevcut olup aşağıda belirtilmiştir:

3.9.2 Buhârî'den Geçen Rivâyet

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَتَى السَّاعَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: مَا أَعَدَدْتُ لَهَا قَالَ: مَا أَعَدَدْتُ لَهَا مِنْ كَثِيرٍ صَلَاةٍ وَلَا صَوْمٍ وَلَا صدَقَةٍ، وَلَكِنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: أَنْتَ مَعَ مَنْ أُحِبُّتَ

Enes b. Mâlik (r.a) dedi ki: Bir adam Nebî'ye (s.a.s): "*Yâ Rasûlallah! Kıyamet ne zaman (olacak) kopacak?*" diye sordu. O (s.a.s): "*Sen onun için ne hazırladın?*" Diye cevap verdi. O zât (tekrar): "*Ben kıyamet için çok bir şey (çok namaz, çok oruç, çok sadaka vesair) hazırlamadım. Lâkin ben Allah'ı ve Rasûlü'nü seviyorum*" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s): "*Sen sevdiklerinle beraber olacaksın*" buyurdu (Buhârî, 1987: Edeb, 96).

Hadisin Sahâbi râvisi Enes b. Mâlik olup rivâyetin senedi şöyledir:

Abdân > Babası > Şu'be > Amr b. Mürre > Sâlim b. Ebî'l-Ca'd > Enes b. Mâlik

Râvilerle ilgili değerlendirme hususunda; Enes b. Mâlik hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Sâlim b. Ebî'l-Ca'd Râfi' el-Gatafânî el-Eşcaî el-Kûfî (98/717) üçüncü tabakadan olup tâbiîn'in orta yaşlılarındandır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân onu sikalarından saymış (İbn Hibbân, 1975: 4/305); Mizzî, Nesâî ve diğer bazılarının onun hakkında sika dediklerini aktarmış (Mizzî, 1980: 10/130); Zehebî, fakîh ve meşhur sikalarından olduğunu söylemiş (Zehebî, 1985: 7/108); İbn Hacer ise sika olmakla beraber çokça irsâl yaptığını ifade etmiştir (İbn Hacer, 1986: 359).

Amr b. Mürre b. Abdillâh b. Târik b. el-Hâris el-Murâdî Ebû Abdillâh (118/736) beşinci tabakadan olup tâbiîn'in orta yaşlılarındandır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadislerini rivayet etmişlerdir. Mizzî, sika olduğu yönündeki ifadeleri nakleder (Mizzî, 1980: 22/232). Zehebî, meşhur âlimlerden olup sika olduğu yönündeki ifadeleri aktarmış (Zehebî, 1985: 5/196); İbn Hacer ise sika ve hâfız olup tedlîs yaptığını söyler (İbn Hacer, 1986: 745).

Şu'be b. el-Haccâc (160/777) hakkında daha önce gerekli malumatlar nakledilmiştir.

Osmân b. Cebele b. Ebî Ravvâd (Abdân) el-'Utkî el-Mervezî (200/816) onuncu tabakadan olup tebe-i tâbiîn'den hadis alanların büyüklerindendir. Buhârî, Müslim ve Nesâî onun hadislerini rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân onu sikalarından saymış (İbn Hibbân, 1975: 7/204);

Mizzî onun sika olduğunu söyleyenlerin görüşlerini aktarmış (Mizzî, 1980: 19/344); Zehebî ve İbn Hacer, sika olduğunu ifade etmişlerdir (Zehebî, 1985: 10/270; İbn Hacer, 1986: 660).

Abdullah b. Osmân b. Cebele b. Ebû Ravvâd (Abdân) el-Ezdî el-'Utkî (221/836) onuncu tabakadan olup tebe-i tâbiîn'den hadis alanların büyüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî onun hadislerini rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân onu sikalarından kabul etmiş (İbn Hibbân, 1975: 7/352); Mizzî, sika olduğunu söyleyenlerin görüşlerine yer vermiş (Mizzî, 1980: 15/276); Zehebî hâfız olduğunu ifade etmiş (Zehebî, 1998: 1/294); İbn Hacer ise sika ve hâfız olduğunu söylemiştir (İbn Hacer, 1986: 525).

Yukarıda bilgileri verilen ve tahrîci yapılan hadisin râvilerinden Sâlim b. Ebî'l-Ca'd'ın çokça irsâl yaptığı, Amr b. Mürrâ'nın ise tedlisleri olduğu ifade edilmektedir. Rivâyet bu hâliyle sened yönünden zayıf olsa da, onu destekleyen ve şâhidi konumunda başka rivâyetler mevcut olduğundan bu rivâyet *sahih li-ğayrihi* olarak değerlendirilebilir.

3.9.3 Tirmizî'de Geçen Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا، قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَعَدَدْتُ لَهَا؟ قَالَ: حُبَّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، قَالَ: أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ

Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivâyete göre bir A'râbî Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek: "(Ey Allah'ın Rasûlü) kıyamet ne zaman kopacak?" şeklinde soru sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s) ona: "Sen kıyamet için ne hazırladın?" diye cevap verdi. Bunun üzerine A'râbî: "(pek bir hazırlığım yok ama) Allah ve Rasûlü'nü (çok) seviyorum" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s): "Sen (kıyamet günü/ahirette) sevdiklerinde beraber olacaksınız" şeklinde cevap verdi (Müslim, 2010: Birr, 50).

Hadisin sahâbî râvisi Enes b. Mâlik olup rivâyetin senedi şöyledir:

Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb > Mâlik > İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha > Enes b. Mâlik

Râvilerle ilgili değerlendirme hususunda; Enes b. Mâlik hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha Ebû Yahya (132/749-750) Zeyd b. Sehl dördüncü tabakadan olup tâbiînin orta yaşlılarından. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuşlardır. İbn Sa'd, İbn Ebî Hâtim, İbn Hibbân, Mizzî, Zehebî ve İbn Hacer onun için sika demişlerdir (İbn Sa'd, 1968: 5/402; İbn Ebî Hâtim, 1952: 2/226; İbn Hibbân, 1975: 4/23; Mizzî, 1980: 2/444; Zehebî, 2003: 3/612; İbn Hacer, 1908: 1/210).

Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (179/795) yedinci tabakadan olup tebe-i tâbiînin büyüklerindendir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuşlardır. İbn Ebî Hâtim ve İbn Hibbân onu sikalarından saymış (İbn Ebî Hâtim, 1952: 7/204; İbn Hibbân, 1975: 7/459); Mizzî onun hakkında sika görüşleri aktarmış (Mizzî, 1980: 27/91); Zehebî onu hadis ilmi ve hicret yurdunun imamı olarak vasfetmiş (Zehebî, 1985: 8/48); İbn Hacer ise (müttakilerin önderi vesair) benzer ifadelere yer vermiş ve hatta Buhârî'nin onun hakkında bütün senedlerin en sahihi Mâlik'in (r.a) Nâfi' tarihiyle, onun da İbn Ömer tarihiyle gelen senedlerdir ifadelerine yer vermiştir (İbn Hacer, 1908: 10/5).

Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb el-Ka'nebî el-Hârisî Ebû Abdirrahmân el-Medinî el-Basrî (221/836) dokuzuncu tabakadan olup tebe-i tâbiîn'in küçüklerindendir. İbn Ebî Hâtim sika ve hüccet demiş (İbn Ebî Hâtim, 1952: 7/181); İclî ve İbn Hibbân onu sikalarından saymış (İclî, 1985: 2/61; İbn Hibbân, 1975: 8/353); Zehebî, meşhur âlimlerdendir demiş (Zehebî, 2003: 5/610); Mizzî onunla ilgili sika görüşleri aktarmış (Mizzî, 1980: 16/136) ve İbn Hacer sika demiştir (İbn Hacer, 1908: 6/31).

Tahrîci yapılan hadisin râvileri hakkında mevcut ricâl ve tabakat kitaplarında herhangi bir cerh ifadesi bulunmadığından bu rivâyet *sahih* olarak değerlendirilir.

3.10 Cüneyd Bağdâdî'ye (297/909) İsnâd Edilen Haber

وقال جنيد البغدادي قدس الله سره من حضر مولد النبي صلى الله عليه وسلم وعظم قدره فقد فاز بالايمن

Cüneyd Bağdâdî'ye (k.s.) isnâd edilen habere göre onun şöyle dediği söylenir: “*Kim Hz. Peygamber'in mevlidi okunurken orada hazır bulunur ve O'nun (s.a.s) kadrini yüceltirse o kişi kesinlikle imanla değeri yücelir/artar.* (el-Heytemî, t.y.: 8)

Senedsiz olan bu rivayetin de yapılan araştırma neticesinde mevcut kaynaklarda olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

3.11 Fahrüddin er-Râzî'ye (606/1210) İsnâd Edilen Haber

وقال وحيد عصره وفريد دهره الامام فخر الدين الرازي ما من شخص قرأ مولد النبي صلى الله عليه وسلم على ملح أو بر أو شيء آخر من المأكولات إلا ظهرت فيه البركة وفي كل شيء. وصل إليه من ذلك المأكول فإنه يضطرب ولا يستقر حتى يغفر الله لأكله. وإن قرئ مولد النبي صلى الله عليه وسلم على ماء فمن شرب من ذلك الماء دخل قلبه ألف نور ورحمة. وخرج منه ألف غل وعة ولا يموت ذلك القلب يوم تموت القلوب. ومن قرأ مولد النبي صلى الله عليه وسلم على دراهم مسكوكة فضة كانت أو ذهباً وخلط تلك الدراهم بغيرها وقعت فيها البركة ولا يفتقر صاحبها ولا تفرغ يده ببركة النبي صلى الله عليه وسلم

Asrının tek olanı ve zamanının eşsiz âlimi İmam Fahrüddin er-Râzî'ye nispet edilen bir haberde onun şöyle dediği söylenir: “*Kim ki Hz. Peygamber'in mevlidini tuz, buğday vb. gibi yiyeceklerin üzerine okur/okutursa onlarda ve diğer şeylerde muhakkak surette bereket hâsıl olur. Bu yiyecekten kime ulaşırsa Allah (c.c) ona mağfiret etmediği sürece o kişi sarsılır ve yerinde duramaz. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in mevlidi suya okunursa, okunan sudan içenin kalbine bin nur ve bin rahmet girer, o kalpten de bin düşmanlık (hased) ve bin (manevî) hastalık çıkar. Aynı zamanda kalplerin öldüğü o günde onun kalbi ölmez. Yine kim gümüş veya altından sikke paralar üzerine Hz. Peygamber'in mevlidini okur/okutur ve bunu (kendine ait) başka paralara karıştırırsa, Hz. Peygamber'in bereketi sayesinde o paralar da bereketlenir, o paraların sahibi fakirlik görmez ve elinde (cebinde) devamlı surette para bulunur*” (el-Heytemî, t.y.: 9).

Mevcut kaynaklar taranmış, ancak söz konusu senedsiz rivâyet iddia edildiği gibi Fahrüddin er-Râzî'nin eserlerinde ve diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Bu rivayet de kanaatimizce el-Heytemî'nin yaşadığı dönemin şifâhî kültürünü yansıtmakta olup asılsızdır.

3.12 Süyûtî'ye (911/1505) İsnâd Edilen Haber

وقال سلطان العارفين الامام جلال الدين السيوطي قدس الله سره ونور ضريحه في كتابه المسمى بالوسائل في شرح الشرائع ما من بيت أو مسجد أو محلة قرأ فيه مولد النبي صلى الله عليه وسلم إلا حفت الملائكة ذلك البيت أو المسجد أو المحلة وصلت الملائكة على أهل ذلك المكان وعمهم الله تعالى بالرحمة والرضوان. وأما المطوفون بالنور يعني جبرائيل وميكائيل وإسرافيل وعزرائيل عليهم السلام فإنهم يصلون على من كان سببا لقراءة مولد النبي صلى الله عليه وسلم. وقال أيضا: ما من مسلم قرأ في بيته مولد النبي صلى الله عليه وسلم إلا رفع الله سبحانه وتعالى القحط والوباء والحرق والغرق والآفات والبليات والبغض والحسد وعين السوء واللصوص عن أهل ذلك البيت فإذا مات هون الله عليه حوابع منكر ونكير ويكون في مقعد صدق عند مليك مقتدر

Eserde el-Heytemî'nin ifade ettiğine göre Âriflerin Sultanı Celâlüddîn es-Süyûtî'nin Tirmizî'nin “*Şemâil*”ine yazdığı şerh olan ve kısaca “*Vesâil*” olarak nitelendirilen “*el-Vesâ'il İlâ (ff Mûsâmereti) Ma'rifeti'l-Evâ'il*” adlı eserinde şöyle dediği söylenir: “*Hz. Peygamber'in mevlidinin okunduğu hiçbir ev,, mescid veya mahalle olmasın ki, o (mevlid okunduğu) esnada melekler bu sayede o evi, mescidi veya mahalleyi kuşatıp orada bulunanlara Allah'tan (c.c) rahmet dilemesinler ve Allah da (c.c) kendi katından rahmet ve ikramlarla onlara lütufta bulunmasın. Bununla beraber orayı nurla kuşatan melekler, yani Cebrâîl, Mikâîl, İsrâîl ve Azrâîl (a.s) mevlidin okunmasına vesile olan kişiye ayrıcalıklı olarak Allah'tan (c.c) rahmet ve bağışlanma dilerler. Süyûtî sözlerine şöyle devam etmektedir: “Allah Teâlâ, evinde Hz.*

Peygamber'in mevlidini okuyan/okutan kişinin ev halkını kıtlık, veba, yanma, boğulma, (akla gelmeyen) başka afetler, (kişinin güç yetiremeyeceği) ağır imtihanlar, buğz, hased, nazara gelme ve hırsızlık gibi kötülüklerden korur; öldüğü zaman da Münker ve Nekîr'in sorularına kolaylıkla cevap vermesini sağlar; ayrıca (cennette) o kişi Muktedir (olan Allah'ın) katında, doğruluk meclisinde olur.” (el-Heytemî, t.y.: 10).

Yapılan araştırma neticesinde senedi olmayan bu rivâyet mevcut hadis kaynaklarında ve el-Heytemî'nin iddia ettiği üzere Suyûtî'nin “*Vesâil*” adlı eserinde bulunamamıştır. Dolayısıyla bu haberin de asılsız olduğu söylenebilir.

وقد قال شهاب الدين احمد ابن حجر الهيتمي رحمه الله: فمن أراد تعظيم مولد النبي صلى الله عليه وسلم يكفيه ذلك القدر. ومن لم يكن عنده تعظيم مولد النبي صلى الله عليه وسلم لو ملأت له الدنيا في مدحه لم يحرك قلبه في المحبة له صلى الله عليه وسلم. جعلنا الله واياكم ممن يعظمه ويعرف قدره ومن أخص خاص محبيه وأتباعه آمين يارب العالمين

el-Heytemî, bu bölümle ilgili son olarak şunları demektedir: “*Hiz. Peygamber'in mevlidini (okumaya/okutmaya teşvik edip) yüceltmek isteyen yukarıda sayılan iltifatlar yeterli gelir. Lâkin Hiz. Peygamber'in mevlidini (içinde/kalbinde) yüceltme azmi olmayan için dünya dolusu iltifatta bulunsada dahi, kalbinde Hiz. Peygamber'in sevgisine dair zerre miktarı hareketlilik olmaz. Allah (c.c) herkesi O'nu (s.a.s) yücelten, O'nun (s.a.s) kadrini/kiymetini bilen; O'nu (s.a.s) ve O'na (s.a.s) tabi olanları gerçek manada seven hâlis/muhlislerden eylesin. Âmin! Ey Âlemlerin Rabbi!*” (el-Heytemî, t.y.: 11-12).

el-Heytemî'nin bu haberlere itibar etmesinin çıkış noktası, Hiz. Peygamber'e isnâd edilen “(من (عظم مولدي كنت شفيعا له يوم القيامة) *Benim doğumumu (yüceltip) ta'zim edene kıyamet günü şefaati ederim*” şeklindeki “mevzu” haber olabilir. Mevcut kaynaklar incelenmiş, söz konusu rivâyet bulunamamış, ancak “mevzu” olduğu ile ilgili görüşler vardır (Kitâbü Fetâvâ, 2009: 3/2287). Daha önce de zikrettiğimiz üzere bu ve benzeri haberler kanaatimizce el-Heytemî'nin döneminde halk arasında dilden dile dolaşan şifahi rivayetlerdir.

Kanaatimizce (çünkü esrede de bu tarzda hikâyeler sıkça geçmektedir. Geniş bilgi için bkz. el-Heytemî, t.y.: 49-58) el-Heytemî'nin etkilenmiş olabileceği ikinci haber Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd (193/809) zamanında cereyan ettiği öne sürülen bir hikâyedir. Hikâyede o devirde yaşayan bir genç ile ilgili şunlar geçmektedir: Halife zamanında Basra'da yaşayan ve kendisi için çok harcamalar yapan (israf eden) ve işlediği kötü fiillerden dolayı halkın kötü gözle baktığı bir genç vardı. Oysaki uzun yıllar boyunca (ölümüne kadar) Rebî'ul-Evvel ayı yaklaşınca elbiselerini yıkar, güzel kokular sürünür, kendine çeki düzen verir, ziyafet tertip eder ve orada Hiz. Peygamber'in mevlidini okuturdu. Bu hal, gencin ölümüne kadar devam etti. Genç ölünce bütün beldede şöyle bir ses duyuldu: “*Ey Basra halkı! Allah'ın velilerinden bir velinin cenazesine katılın, çünkü o benim yanımda çok değerli bir kulumdur.*” Bunun üzerine Basra halkı o gencin cenaze ve defninde hazır bulundular. Daha sonra bütün belde rüyalarında o genci ince ipek ve atlastan elbiselerle cennette gördüler. Bunun sebebini (bu dereceye nasıl vardığını) ona sordular? O genç: “*Hiz. Peygamber'in doğum gününü yücelterek*” cevabını verdi (Melîbarî, 2004: 3/365). Yine aynı eserde bu minvalde el-Heytemî'nin etkilenmiş olabileceği söylenen başka bir hikâyeden daha söz edilmektedir (Melîbarî, 2004: 3/365).

4. Rivâyetlerin Genel Değerlendirilmesi

Çalışmamızın neticesinde, eserin mezkûr bölümünde zikredilen, dört halifeyle beraber mevlid okuma ve okutmayı fazilet sayanların görüşlerine dair on bir rivâyetin asıllarının olmadığı, İbn Hacer el-Heytemî'nin Hiz. Peygamber'e senedsiz isnâd ettiği rivâyetin aslının tetkik ettiğimizde, sened yönünden zayıf (Tirmizî'ye göre hasen garib) ama şahitleri olması hasebiyle “*hasen li-ğayrihi*” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda metinleri ile beraber anlamları da verilen ve Hulefâ-i Râşidîn ile tâbîin dâhil meşhur âlimlere isnâd edilen haberler temel hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Müellif, bu haberleri

nereden aldığını da ifade etmemiştir. Eserin bu bölümünde, Hz. Peygamber'e merfû bir şekilde isnâd edilen hadis ile Süyûtî'ye ait *Vesâil* adlı eserinde geçtiği iddia edilen (ama mezkûr eserde bulunamayan) haberin kaynağı belirtilmiş, ancak sadece Hz. Peygamber'e merfû olarak isnâd edilen hadise ulaşılmıştır.

el-Heytemî'ye ait eserler incelendiğinde, sahih dışındaki zayıf haberlerin de kaynağının belirtildiği görülecektir. Aynı şekilde el-Heytemî'nin, genelde sahih hadislerin tahrîcini yaptığı, ancak diğer haberlerin tahrîcini yapmadığı da görülecektir. Bu durumdan anlaşıldığına göre el-Heytemî, sadece kaynağının belirtilmesinin yeterli olacağı kanaatindedir (el-Heytemî, 2008: 43). Lakin yapılan tahriç çalışması neticesinde el-Heytemî'nin bu eserde sahih ve zayıf rivâyetlerin kaynağını belirtip uydurma veya asılsız olduğu anlaşılan haberlerin kaynağını belirtmemiş olması önemli bir detaydır.

Rivâyetler bu yönüyle ele alındığında, *en-Ni'metü'l-Kübrâ*'nın el-Heytemî'ye aidiyeti konusunda değerli bir araştırma yapan İbrahim Hanek ve Hasankeyfî'ye ait *İrşâdu'l-Mu'minin* ile *İkâzu'l-Ğâfilîn* adlı eserleriyle ilgili yaptığı çalışmada, el-Heytemî'nin *en-Ni'metü'l-Kübrâ* eserinden referanslarda bulunan Abdurrahman Ece'nin de ifade ettikleri üzere, eserin el-Heytemî'ye ait olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir (Hanek, 2021: 16/147-148; Ece, 2017: 10/21). Ancak belirtmek gerekir ki, çalışmalarda el-Heytemî'ye ait nüshaların tamamına ulaşılmadığı, sadece ulaşılan nüshalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Çalışmamızı yaptığımız mezkûr nüshanın el-Heytemî'ye aidiyeti konusunda hali hazırda yapılan olumlu/olumsuz bir eleştiri veya tenkit söz konusu değildir. Bununla beraber İbrahim Hanek ve Abdurrahman Ece'nin ifadeleri paralelinde denilebilir ki, hadis ilminde bu kadar değerli çalışmaları olan el-Heytemî neden kaynak belirtmemiş, özellikle de mevlid okuma ve okutmanın faziletlerine dair, eldeki mevcut kaynaklarda bulunmayan asılsız haberleri eserine almaya neden ihtiyaç duymuştur?

Bize göre bu konuda akıllara gelen ilk cevap kaynaklarda da geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in doğumundan ötürü sevinen ve Süveybe Hâtun'u kölelikten azad eden amcası Ebû Leheb'in her pazartesi günü cehennemdeki azabının hafifletildiğine dair rivâyetin varlığıdır (İbn Hacer, 1959: 9/145, 10/47; İbn Sa'd, t.y., 1/108-125; İbn Keşir, 1993: 2/277). Risâletle beraber Hz. Peygamber'e düşmanlık yapmaya başlayan amcası Ebû Leheb'in (doğumuna sevinerek bir köle azad etmesinden dolayı) cehennemdeki azabı hafifletiliyorsa, O'nun (s.a.s) ümmetinden olup doğduğu günün sevincinden dolayı o günü yücelten, o gün ziyafet ve ikramlarda bulunan, O'na (s.a.s) inanan ve O'nu (s.a.s) seven ümmetinin nasıl bir ikramla karşılaşabileceğinden hareketle bu tür haberlere itibar edilmiş olabileceğidir.

Bu bağlamdaki başka bir rivâyette Hz. Peygamber'e pazartesi orucuna olan bağlılığının sebebi sorulunca "*Pazartesi günü doğduğum gündür...*" (Müslim, 2010: *Sıyam*, 197) şeklinde cevap verdiği aktarılmaktadır. (Bu rivâyetin tahriri için bkz. Şirin, 2016: 38-40).

Bazı kaynaklar el-Heytemî'nin, mezkûr bölümde geçen ama sıhhati tespit edilemeyen haberleri eserine almasının ve bu haberlere itibar etmesinin nedenlerinden birinin yukarıda ifade edildiği üzere, Hz. Peygamber'e isnâd edilen ve uydurma olduğu belirtilen "*Benim doğumumu (yüceltip) ta'zim edene kıyamet günü şefa'at ederim*" (Kitâbü Fetâvâ, 2009: 3/2287, <http://www.islamweb.net>) rivâyet ile Abbâsi halifesi Hârûn Reşîd zamanında Basra'da cereyan ettiği öne sürülen bir kaynağı ve üreteni belli olmayan hikâyelerdir (Feth, t.y.).

Zamanının önemli hadisçileri arasında zikredilen el-Heytemî'nin kaynak belirtmeden eserine aslı olmayan bu tür haberleri almasının ardındaki amaç bilinmemekle beraber yaptığı çalışmadan şu sonuçlar çıkarılabilir:

a) Tasavvufun etkisinde kalması: Tasavvuf ehli, rivâyetlerin sıhhatinden çok, kastedilen anlam üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla mutasavvıfların fikirlerinin eserlerine yansması tabiidir. (Şirin & Açikel, 2019: 3/209). Hayatı hakkında bilgi verilen başlıkta da ifade edildiği üzere el-Heytemî'nin doğup büyüdüğü çevrede tasavvuf ekollerinin yoğun olması, kendisinin de

tasavvufu benimsemesi ve ilim-tasavvuf ilişkisinden etkilenmiş olmasıdır. Buna bağlı olarak Yüce Allah'ın dünyada görülebileceği, velilerin ğaybı bilebileceği, her türlü günahı büyük günahlardan sayma vb. gibi görüşleri zayıf veya uydurma rivâyetler ile aslı olmayan haberlere dayandırma çabasına girişmiştir. Ayrıca insanların fiillerinde cüz'i irade olamayacağı, kâinatın Hz. Peygamber'in nûrundan yaratıldığı, Hz. Peygamber'in kabirde diri olduğu ve velilerle görüşebileceği, Kur'ân'ın bedenî hastalıklara da iyi gelebileceği gibi bazı görüşleri savunmuş olması; neredeyse bütün rivâyetleri sahih kabul etme anlayışını destekler nitelikte eserler telif etmesi, onu bu tür hatalara sevk etmiştir. (Kallek, 1999: 19/532). Ancak tasavvuf erbabının tamamının bu anlayışta olmadığını belirtmek gerekir.

b) Ehl-i Sünnet akaidini savunma çabası: Ehl-i beyt'i bahane ederek Ehl-i Sünnet akaidine yapılan tenkitlere cevap verme çabasına girişmiş olması, onu bu alanda duyduğu her habere (kaynağını ve doğruluğunu araştırmadan) eserinde yer vermeye sevk etmiştir (el-Heytemî, t.y.: 18-20). el-Heytemî'nin bu tür mevzû veya asılsız rivayetlerle kendi döneminde Hz. Peygamber'in sünnetini müdafaa ettiği iddia edilse de onun bu yönteminin sünnet savunusunda doğru bir yol olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

c) Mevlid okuma/okutmanın dini hükmünün (bid'at olup olmadığının) tartışıldığı bir dönemde ilim tahsil etmesi: Mevlidin dini hükmü hakkında alevlenen tartışmalar el-Heytemî'yi de etkilemiştir. el-Heytemî, mevlidin "*bid'at-ı hasene*" olduğunu savunmaya çalışmış, sadece tezini destekleyen görüşlere yer vermiş ve bunu ispatlamak için söz konusu eseri kaleme aldığını beyan etmiştir (Hanek, 2021: 147-148).

d) Yaşadığı dönemde halkın dilinde meşhurlarmış haberleri eserine almış olabileceği ihtimali dışında el-Heytemî, söz konusu haberlerin geçtiği kaynaklara ulaşmış, ancak daha sonraki süreçte kaynaklar kaybolmuş ya da günümüze ulaşmamış olma ihtimalidir. Ancak, bu ihtimalin değerlendirmeye alınabilmesi için söz konusu haberlerin başkaları tarafından da rivâyet edilmiş olması lazımdır ki, hâli hazırda söz konusu haberler sadece el-Heytemî'nin eserinde geçmektedir.

5. Sonuç

Sevgi, insan tabiatının en temel ve en değerli duygularından biridir. Yine sevgi bireyi Allah (c.c.) katında yücelten, manevî derinliğe götüren bir kuvvettir. İnsanlık tarihi boyunca hangi dine mensup olursa olsun her toplum sığınacak bir kutsala ihtiyaç duymuştur. Sığındığı bu kutsala olan sevgi ve bağlılığını ifade etmek amacıyla da çeşitli ayinler/dinî merasimler düzenlemiştir. İslam tarihinde bunlardan günümüze ulaşan en meşhuru mevlidlerdir. Önceleri yazılı eser tarzında ifade edilen sevgi, sonraları ise bu metinlerin topluluklar halinde törenlerle icra edilmesiyle başka bir boyut kazanmıştır. Kültürel aidiyetin tezahürü/sembolü olan ve İslâm'dan önceki dinlerde totem; millî ve ilâhî kaynaklı dinlerde ise gelenek adıyla tertip edilen bu törenler, İslâm'dan sonra da günümüze kadar süregelmiştir.

İnananların gönlünde perçinleşen Hz. Peygamber sevgisi şiirler, nâ'tler, kasideler, mersiyeler, şemâil, hilye, fezâil, hasâis vb. eserlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber henüz hayattayken başlayan (Hz. Peygamber'in şairi ve aşığı olarak bilinen Hassan b. Sâbit'e (60/680) ait olduğu söylenen "*Ben sözlerimle Muhammed'i (s.a.s) övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed'le övmüş ve güzelleştirmiş oldum*" veciz ifadesi bunlardan sadece birisidir. İmâm Rabbânî'ye (1034/1624) ait "*Mektûbât*" da geçtiği de söylenen bu vecize, Peygamber sevgisinin İslam toplumunda ne kadar derin bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu ulvî sevgi ve bağlılığın, tarihin hiçbir döneminde kesintiye uğramadan günümüze kadar geldiği aşikâr olup çeşitli merhalelerden geçerek Müslümanlar var olduğu sürece kıyamete kadar süreceği öngörülmektedir. İnananların hayrete şayan tevazu, sevgi ve bağlılıkları kitaplarla sınırlı kalmayarak günlük yaşamda davranışlarına da yansımış ve zaman içerisinde mevlid merasimleri adıyla bir hayat tarzına, başka bir ifadeyle geleneğe dönüşmüştür.

Mevlidler, esas itibariyle yazarının manevi düşüncelerini, düşüncesinden ziyade hislerini gücü nisbetinde belîğ bir tarzda, açığa vurmaya çalışarak oluşan ve adeta ete kemiğe bürünmüş sevginin metinlerden ibaret sembolüdür. Mevlidler ne bir dinin kaynağı; ne felsefi manada bir eser; ne tasavvufi bir bakış açısı ve ne de hadis, fıkıh ve tefsir gibi alanlara hitap eden veya hüküm bildiren metinlerdir. Bilakis yazarının sevgisini ifade tarzı bağlamında hepsinin hülâsası nadide eserlerdir (Ataman, 2010: 419).

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, söz konusu muhabbet ve bağlılığın ifade ediliş tarzı kişilere, toplumlara ve zamana göre farklılık arz etmiştir ve doğaldır. Doğal olmayan, merasimlerde uygulanan birtakım bid'ât ve hurafelerin dînî bir vecibe olarak sunulmaya çalışılmasıdır. Bilindiği üzere gelenek ayrı din ayrıdır. Gelenek dînî bir vecibe değildir. Bid'at dinin özüne yapılan ilaveler ya da eksiltmelerdir. Kandil kutlamaları bir gelenektir ve dinin özüne bir müdahale söz konusu değildir. Dolayısıyla toplumları bir arada ve ayakta tutan mevlid kandili gibi kutlamalar bid'at olarak değerlendirilmemelidir. Ancak kandil gecelerine mahsus sonradan üretilen özel ibadet ve zikirlerin tamamının bid'at olduğu ifade edilebilir. Bu cümleden yola çıkarak sözü edilen bid'at tarzında (dinen kabul görmeyen) ekleme veya eksiltmelerin sadece kandil kutlamalarıyla sınırlandırılmaması gerektiği, mevlid merasimleri için de aynı durumun söz konusu olduğunun vurgulanması yerinde olacaktır. Zira tamamlanmış dinin bid'atlara ihtiyacı yoktur.

İslam medeniyetinin bir ürünü olarak simgeleşen mevlid merasimleri Hz. Peygamber ve onu takip eden ilk dönemlerde uygulanmamış olması bir eksiklik olmadığı gibi, sonradan uygulanmaya başlanması ortaya çıkan bir fazlalık olarak değil, dini sevginin ve özlemin doğal bir ifadesi olarak görülmelidir. Zira Hz. Peygamber'e duyulan özlem her Müslümanda, farklı zamanlarda ve farklı şekillerde tezahür etmiştir. Tabiri caizse, sevginin ifade ediliş tarzı/biçimi tenkit edilmemelidir. Yine aynı şekilde, Hz. Peygamber'in vefatına üzülen ümmetinin, doğumuna sevinmesi de doğal karşılanmalıdır.

Bilindiği üzere muâsırları gibi el-Heytemî de çok yönlü bir ilim tahsil sürecinden geçmiştir. Bundan mütevellit el-Heytemî bu eseri kaleme alırken alim bir mutasavvıf, bir fakih, bir muhaddis olarak mı ele almış? Bazı kaynaklarda "*Tasavvufa bakışı müsbet olan ve kendisi de tarikata mensup bulunan İbn Hacer el-Heytemî kitap ve sünnete dayanmayan, fıkıh bilgisiyle beslenmeyen tasavvufun karşısında yer almıştır*" (Kallek, 1999: 19/532) şeklinde bir iddia öne sürülse de, tasavvufi kimliğinin de etkisiyle ahkâma taalluk etmeyen, taabbudî ve terğib-terhibe dair konular ile daha önce de ifade edildiği üzere kendi mensubu olduğu tarikatın görüşlerini savunma odaklı mütesahil davranmayı tercih ettiği, böylece rivâyetlerin sıhhatinden çok anlamına önem verdiği görülmektedir. Bizim öngörümüze göre el-Heytemî bütün bilgi birikimini kullanmış ama genel anlamda tasavvufi yönü ağır basan bir eser telif etmiştir.

Yukarıda verilen tüm bilgiler ışığında denilebilir ki; bahsi geçen asılsız haberlerin sahîh olduğunu kabul etmek Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra mevlid merasimlerinin başladığını kabul etmek anlamına gelir ki, an itibariyle mevcut hiçbir kaynakta böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Meşhur hadis âlimlerinden sayılan el-Heytemî'nin bu bilgilerden habersiz olduğu düşünülmemekle beraber, bu tür haberleri eserine neden aldığı bilinmemektedir. el-Heytemî'nin tasavvufa olan eğilimi, bu rivayetleri kabul etmesinde etkileyici bir faktör olabilir ve bu durum, onun ilmî bakış açısındaki bir zayıflık olarak değerlendirilebilir. Lakin tasavvufi öğretilerin güzel bir üslup ve etkili bir yöntemle kullanıldıklarında bireyler arasında sevgiyi pekiştirici ve kitleler arasında birleştirici bir etkisinin olacağı, aksi bir durumda nefreti körükleyici ve ayrıştırıcı bir unsura dönüşeceğini belirtmek gerekir. Burada ifade edilmek istenen husus, kanaatimizce el-Heytemî'nin, tasavvufu ilke ve amaçları amacı doğrultusunda kullanmadığı, kendi görüşlerini teyit amaçlı kullanma çabasına giriştiği, böylece tasavvufa olan meylinin de etkisiyle bazı sûfilerde olduğu gibi; ahkâma taalluk etmeyen, taabbudî ve terğib-terhibe dair konularda mütesahil davranmış olabileceğidir ki bu da gayet doğaldır, denilebilir.

Kaynakça

- Açıkel, Y. (2018). *Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Ataman, K. (2010). Uluslararası Mevlid Sempozyumu "Mevlid ve Süleyman Çelebi" *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*.
- Ayderûs, A. B. Ş. (2001). *en-Nûru's-Sâfir 'an Ahbâri'l-Karni'l-Âşir*, Beyrut: Dâru Sâder, 1. Baskı.
- Aydınlı, A. (2019). *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 10. Baskı.
- Buhârî, İ. (1987). *el-Câmiu's-Sahîhi'l-Muhtasar*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Buhârî, İ. (t.y.). *et-Târîhu'l-Kebîr*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- Cezzâr, A. A. (1981). *İbn Hacer el-Heytemî*, Kâhire: Vizâretü'l-Evkâf.
- Çiçek, M. H. (2009). *Şark Medreselerinin Serencamı*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ece, A. (2017). *İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfî'nin İrşâdu'l-Mu'minîn ve İkâzu'l-Ğâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmî Açısından Değeri*, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Elbânî, M. N. (1979). *Da'îfü'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- Fetâvâ E. İ. (2009). *İslâmî Fetvâlar Meclisi Sayfası*, (<http://www.islamweb.net>).
- Feth, M. A. B. M. (1877). *el-Mevlidü'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, y.y.
- Hanek, İ. (2021). *İbn Hacer el-Heytemî'ye Nispet Edilen "en-Ni'metü'l-Kübrâ" İle Onun Özgün "en-Ni'metü'l-Kübrâ"sı Üzerine*, İslami İlimler Dergisi.
- Heyet. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yayınları, 3. Baskı.
- el-Heytemî, E. Ş. A. B. M. (1983). *el-Fetâvâ'l-Kübrâ el-Fıkhiyye*, Beyrut: Daru'l-Fiker.
- el-Heytemî, E. Ş. A. B. M. (2008). *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*, Dimeşk/Suriye: Dâru't-Takvâ.
- el-Heytemî, E. Ş. A. B. M. (t.y.). *en-Ni'metü'l-Kübrâ Ale'l-Âlem fî Mevlîdi Seyyidi Veleddi Benî Âdem*, Midyat/Mardin: el-Mektebetü'l-İslâmî/Nas Kitabevi; (1890, 1977, 1984). İstanbul: y.y.
- el-Heytemî, E. Ş. A. B. M. (2014). *Sebetü İbn Hacer el-Heytemî (Mu'cem)*, Ürdün: Dâru'l-Feth, 1. Baskı.
- İbnü'l-Esîr, İ. C. (1989). *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İbnü't-Tuveyr, E. M. (1992). *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, Beyrut: y.y.
- İbn Abdilber, E. Ö. (1992). *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1. Baskı.
- İbn Batta, E. A. U. (1994). *el-İbânetü'l-Kübrâ*, Riyâd: Dâru'r-Râyeti.
- İbn Ebî Hâtim, E. M. A. (1952). *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, 1. Baskı.
- İbn Hacer, A. (1995). *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı.
- İbn Hacer, A. (1986). *Takrîbü't-Tehzîb*, Suriye: Dâru'r-Rüşd.
- İbn Hacer, A. (1908). *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârif, 1. Baskı.
- İbn Hacer, A. (1959). *Fethu'l-Bârî*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hibbân, B. (1975). *es-Sikât*, Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1. Baskı.
- İbn Hişâm, B. E. (1955). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Kâhire: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ elBâbî el-Halebî
- İbn Kesîr, E. F. (1993). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kâhire: y.y.
- İbn Sa'd, E. A. (1968). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Baskı.
- İclî, E. H. (1985). *Ma'rifetü's-Sikât*, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1. Baskı.
- Kallek, C. (1999). *İbn Hacer el-Heytemî*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (2018).
- Lâlekâî, E. K. (2002). *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, Riyâd: Dâru Tayyiba, 8. Baskı.
- Melîbarî, Z. b. A. (2004). *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurreti'l-'Ayn bi Mühimmâtî'd-Dîn*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Mizzî, Y. b. A. (1980). *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı.
- Müslim, b. e. H. (2010). *el-Câmi'u's-Sahîh*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Müslim, b. e. H. (1984). *Kitâbü'l-Künâ ve'l-Esmâ'*, Medinei Müneverre: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'eti'l-İslâmiyye, 1. Baskı.
- Özel, A. (2004). Mevlîd, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Özel, A. (2002). *Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü*, Dîvân: İlmî Araştırmalar.
- Seyhan, A. E. (2021), "Belirli Günlere Özgü İbadetler, Kutlama ve Anmalar", *Dini Hitabet ve Din Hizmetleri*, Editör: Ali Rıza Gül, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Süyûtî, C. (1994). *el-Câmi'u's-Sağîr*, Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- Şirin, H. (2016). *Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât (Mevlid-i Şerîf) Adlı Eserindeki Hadis Dayanakları ve Değerlendirilmesi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şirin H. & Açikel, Y. (2019). *Vesîletü'n-Necât'ın Velâdet Bahrindeki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*, Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi (HADITH).
- Taberânî, E. K. (1994). *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Kâhire: Dârü'l-Hameyn.
- Tirmizî, M. B. İ. (1975). *el-Câmi'u'l-Kebîr (es-Sünen)*, Mısır: Dârü İhyâi't-Turâsü'l-Arabî.
- Uysal, İsa. (2015). *İbn. Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) Hayatı, Eserleri ve "el-Fetâvâ el-Hadîsiyye" Özelinde Hadisciliği*, Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zehebî, Ş. M. T. (2003). *Târîhü'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı.
- Zehebî, Ş. M. T. (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı.
- Zehebî, Ş. M. T. (1998). *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı.